

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БОЙЧЕНКО ВІТАЛИЙ ПЕТРОВИЧ

УДК 343.62

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА СУСПІЛЬНОЇ
МОРАЛІ В УКРАЇНІ: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР**

Спеціальність: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(Бойченко В.П.)

Науковий керівник:

ТУЛЯКОВ Вячеслав Олексійович

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент НАПрН України,

заслужений діяч науки і техніки України

Одеса 2021

АНОТАЦІЯ

Бойченко В.П. Кримінально-правова охорона суспільної моралі в Україні: антропологічний вимір - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021.

Дисертація є першим у вітчизняній науці кримінального права спеціальним комплексним дослідженням антропологічних основ кримінально-правової політики забезпечення безпеки суспільної моральності в сучасній юридичній доктрині та кримінальному законодавстві України. На підставі цього було розроблено концепцію кримінально-правової охорони суспільної моралі в Україні в умовах транзиції до нового законодавства.

Дослідження кримінально-правової охорони суспільної моралі як соціально та історично детермінованого явища антропогенезу є складним процесом щодо вивчення соціальних передумов криміналізації таких злочинів, особливостей формування сучасної концепції кримінально-правової охорони та перспектив удосконалення відповідних норм. Моральність у кримінально-правовому сенсі це суспільні відносини, що формуються і розвиваються в суспільстві, задля забезпечення шанобливого ставлення одних людей до інших, сором'язливості, поваги до загальнолюдських цінностей, що утвердилися в суспільстві, недотримання яких особою призводить до громадського осуду і впливає на рівень культурного і духовного розвитку її як особистості. Під кримінально-правовою охороною розуміють заходи по забезпеченню безпеки існуючих суспільних відносин та інтересів та утримання громадян від злочинних посягань шляхом визначення в кримінальному законі шкідливих для

особи, суспільства та держави правопорушень та встановлення за їх вчинення кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового впливу.

Основною гіпотезою дослідження є констатація можливості використання суб'єктних характеристик діяльності індивіда та толерантності її оцінки у інформаційному суспільстві в якості основи криміналізації діянь проти суспільної моралі. Не тільки суспільна небезпека, але й мережева дозволеність та підтримка індивідуальних девіацій робить можливою визнання діяння суспільно-небезпечним. Отже матеріальна ознака злочину (небезпека для держави та суспільства) детермінується значущістю недозволених практик для особистості (соціальної групи) та підкріплюється толерантністю до порушення даних норм у референтній групі (субкультурі), чи у соціумі у цілому.

Наявність численних наукових позицій, які іноді є протилежними з приводу окремих дискусійних питань щодо регламентації кримінально-правової охорони моральності в часи культурного релятивізму, вказує як на актуальність проблематики, так і на значні ускладнення у процесі кваліфікації злочинів, які посягають на відповідні об'єкти.

З точки зору теорії криміналізації можливо це пов'язане із пануванням класичної методології позитивно-правових досліджень. З другого боку прогрес знань в області сформованих наукових дисциплін з їх історією розвитку, теоретико-методологічним забезпеченням, визначенням предметно-об'єктивної області, класифікаційними характеристиками, перспективними цілями і завданнями багато в чому залежить від шляхів трансформації цих знань під впливом нових концепцій, теорій, навчань і напрямків.

У роботі виявлено особливості доктринального аналізу процесу криміналізації та систематизації злочинів проти моралі. З'ясовано рівні правового регулювання та можливі особистісні особливості криміналізації діянь проти суспільної моралі. Визначено критерії використання антропологічного методу для аналізу конкретної правової форми та фактори, котрі визначають його специфіку. Розроблено типологію злочинів проти

моральності з точки зору особистісного підходу, та можливі критерії виявлення ефективності кримінально-правового впливу у даному випадку.

В роботі підтримується наукова позиція стосовно того, що удосконалення правових механізмів регулювання суспільних відносин, що виникають у духовній сфері, повинно стати пріоритетним напрямком державної політики (у тому числі і кримінальної політики) в галузі забезпечення моральні і духовної безпеки особистості, суспільства і держави. Здійснення такої політики припускає, зокрема, і вдосконалення існуючої системи і юридичних ознак складів відповідних злочинів, а також розробку нових складів злочинів (з урахуванням специфіки як кримінальної відповідальності, так і духовної сфери життя) і включення відповідних правових норм у чинний КК України.

Баченню кримінально-правової антропології, на відміну від сталих уявлень у цій галузі, що пов'язують її існування із позитивістськими методами Ч. Ломброзо, — як приватної кримінально-правової теорії, яка вивчає співвідношення особистості й кримінального права, особистість як об'єкт дії права та її вимоги до права, структуру цінностей особистості та кримінального права як засібу утілення цих цінностей у суспільне життя, прав людини та їх юридичного захисту кримінально-правовими заходами

Для цього було:

визначено основні тенденції розвитку вчення про антропологічний напрямок у сучасній доктрині кримінального права; охарактеризовано кримінально-правове попередження злочинів — як дія кримінального Закону в цілому, а не виключно окремих його норм та інститутів. Реалізація охоронних та профілактичних кримінально-правових відносин наполягає на необхідності диференціації обсягу державного примусу в залежності від характеристик суб'єктів такого впливу (особи, соціальні спільноти, держава), відповідності ступеня впливу характеристикам особи винного; її кримінальності; ступеню тяжкості скоєного злочину; потребам потерпілого, третіх осіб, держави, міжнародної спільноти).

Констатовано, що формування юридичної антропології як відносно самостійного наукового напрямку у сучасному кримінальному праві проходить через висування нових наукових парадигм, нової методології юридичної діяльності (правотворчості, тлумачення права, застосування права і ін.), А також на логічному рівні, - за рахунок надання нових смислів понять і виведення на цій основі нових юридичних конструкцій (правовідносини, норма, ідеологія).

Встановлено, що антропологічне знання у кримінальному праві з'являється в результаті фіксації нових зв'язків між знаками і об'єктами, що склалися в системі юридично значущих діяльностей, операцій і процедур стосовно забезпеченню безпеки особи, суспільства, держави специфічними методами кримінально-правового впливу. Встановлено, що правові норми у кримінально-правовому та політичному сенсі отримують антропологічну інтерпретацію внаслідок потреб в новій діяльності, заснованій на гуманістичних принципах, необхідності підвищення ефективності засобів кримінально-правового захисту населення від злочинів проти моральності;

Визначено, що антропологічний аналіз кримінально-правової норми - це гуманітарна експертиза юридичних документів, головним чином, пов'язана з його оцінкою з позиції відносин між суб'єктами. Метою антропологічного аналізу злочинів проти моральності є з'ясування ступеня дотримання умов нормального розвитку людини і суспільства за допомогою методів кримінально-правового впливу. Така оцінка витікає з переконання що кримінальне право є форма колективної адаптації спільноти до місця її існування.

Кримінальне право у антропологічному розумінні сьогодення аналізується як система взаємозв'язаних зобов'язань, що розглядаються як право на одній стороні і що визнаються як обов'язок на іншій стороні щодо забезпечення безпеки особи, суспільства, держави, захисту їх від кримінальних правопорушень. Відповідно, антропологічний аналіз кримінально-правової

норми повинен у процесі вивчення Генези та стану норми виявити новеллізацію норми, її відповідність ідеології кримінального закону, адекватність правової форми та ефективність обмежень. Отже злочини проти громадського порядку та моральності мають виключно антропологічний характер виникнення та розвитку.

Встановлено що повернення до витоків формування права, якими виступає культура у різних формах свого існування, забезпечує формування праворозуміння нового, сучасного рівня, здатного задовольнити як теорію, так і практику застосування права;

удосконалено твердження, що режим реалізації приписів кримінального права прямо пропорційний рівню як правової культури, так і загальної культури. Це питання набуває особливого змісту в умовах реформування сучасної правової системи України, яке спрямоване на адаптування до власних соціальних умов кримінально-правових встановлень, що формувалися в інших соціальних передумовах.;

розвинено положення щодо тези про соціальну значущість особистісних проявів правопорушників та інших учасників кримінальних правовідносин для визначення характеристики злочинів проти моральності – від абсолютизації колективного суб'єкту до визначення значущості позицій окремих потерпілих;

аргументовано твердження, щодо того, що девальвація традиційних духовних основ у вигляді релігійних і моральних ідеалів, позитивної правосвідомості створює обстановку загостреної соціальної напруженості на всіх рівнях соціокультурних відносин у суспільстві, що сприяє зародженню і розвитку деструктивних початків у всіх інших сферах громадського життя;

аргументовано положення щодо розуміння моральності у кримінально-правовому сенсі як суспільних відносин, що формуються, розвиваються та затверджуються задля забезпечення шанобливого ставлення одних людей до інших, сором'язливості, поваги до загальнолюдських цінностей, недотримання

яких особою призводить до громадського осуду і впливає на рівень культурного і духовного розвитку особистості, соціальної групи, держави;

розвинено твердження що стан моральності в цілому і названих її окремих сегментів визначається сукупністю ряду факторів, у тому числі станом і умовами, які забезпечують збереження і захист морального потенціалу народу, що опирається на свої традиційні ідеали.

Підтримано ідею проблематики питань кримінально-правової компенсації потерпілих від злочинів проти моральності у якості кримінально-правового заходу, оскільки почуття соціальної справедливості і є найвища ціль регулювання питань кримінально-правової протидії злочинам проти моральності в сенсі інструментів та механізмів регуляції сучасної юридичної антропології.

Таким чином, антропологічне знання у кримінальному праві з'являється в результаті фіксації нових зв'язків між знаками і об'єктами, що склалися в системі юридично значущих діяльностей, операцій і процедур стосовно забезпеченню безпеки особи, суспільства, держави специфічними методами кримінально-правового впливу. Взаємозалежність субсидіарності, пропорційності, солідарності та поважання кримінально-правової заборони особливо чітко виявляється у характеристиках сучасної кримінально-правової доктрини, що отримує поступовий розвиток.

В результаті історичного та юридико-догматичного зіставлення знаків тексту права, конкретної діяльності та висновків, щодо праворозуміння норми, текстуальні норми нові значення. Таким чином, правові норми отримують антропологічну інтерпретацію внаслідок потреб в новій діяльності, заснованої на гуманістичних принципах, необхідності підвищення ефективності засобів кримінально-правового захисту.

Принцип наукової обґрунтованості правотворчості і застосування права у кримінально-правовому сенсі вимагає в цій сфері використання нових знань

при аналізі кримінально-правових норм на усіх рівнях соціальної взаємодії, а саме юридико-антропологічних знань.

Антропологічний аналіз кримінально-правової норми - це гуманітарна експертиза юридичних документів, головним чином, пов'язана з його оцінкою з позиції відносин між суб'єктами. Метою антропологічного аналізу є з'ясування ступеня дотримання умов нормального розвитку людини і суспільства за допомогою методів кримінально-правового впливу. Така оцінка витікає з переконання що кримінальне право є форма колективної адаптації спільності до місця її існування.

Отже кримінальне право у такому розумінні розглядається як система взаємозв'язаних зобов'язань, що розглядаються як право на одній стороні і що визнаються як обов'язок на іншій стороні щодо забезпечення безпеки особи, суспільства, держави, захисту їх від кримінальних правопорушень.

Отже злочини проти громадського порядку та моральності мають виключно антропологічний характер виникнення та розвитку. Злочини проти моральності у цілях нашого дослідження можна визначити як умисні суспільно-небезпечні посягання на моральні основи життя суспільства, взяті під охорону законом про кримінальну відповідальність

Популярний сьогодні безпековий підхід в ідеології сталого розвитку сучасних держав зосереджується саме на гарантіях прав та взаємних обов'язках суб'єктів публічно-правових відносин.

Суспільна мораль є комплексним регулятором у системі сучасного соціального контролю, що забезпечує взаємні обов'язки держави, суспільства та особистості з приводу їх нормального функціонування. Поруч з цим, право на повстання, право на девіацію, право на особисті відхилення від публічних стереотипів не завжди підтримуються пануючою у суспільстві системою норм.: у злочинах проти суспільної моральності визначення суспільної небезпеки носить соціально-політичний характер, незалежно від маючої детермінаційну значущість суб'єктної складової.

Межі втручання держави в особисте життя, особливості відповідальності за девіантну поведінку, гарантії прав, свобод, обов'язків, безпеки особистості, соціуму та держави визначаються завдяки пануючим в суспільстві моральним цінностям. Мета кримінально-правової охорони суспільної моралі полягає у забезпеченні функціонування державної системи захисту моральних засад, наративів та цінностей спрямованих на економічно, психологічно, психіатрично та соціально здоровий спосіб життя. Мається на увазі комплекс норм з подвійною превенцією, спрямованих на нейтралізацію негативного впливу мережевих факторів у інформаційному суспільстві, охорону традиційних цінностей від проявів пропаганди культу насильства та жорстокості, порнографії, хейтерства та булінгу, расової та національної ворожнечі, актів дискримінації.

Отже, політика у сфері протидії цьому виду злочинності являє собою систему політико-правових заходів, спрямованих на зменшення рівня та динаміки розвитку кримінальних правопорушень усіма політичними, економічними заходами і правовими засобами (покарання, інші кримінально-правові заходи, заходи поводження з правопорушниками) з огляду на основні характеристики розвитку суспільства та моральних цінностей у ньому. Саме тому кримінально-правова охорона суспільної моральності та індивідуальної моралі є важливим елементом розвитку сучасної правової держави. Моральні заборони за неписані засуджувані суспільством негативні вчинки є первинними у визначенні караного, але логіка суспільного розвитку свідчить про певну аморальність сучасних кримінальних законів.

Держава має обов'язок карати задля соціального спокою, але цей обов'язок нівелюється цілою купою обмежень та балансів виконавчої та законодавчої влади. кримінально-правова норма не обумовлена суспільними потребами і внутрішньою необхідністю, що призводить до конфлікту між суспільною свідомістю (або установками окремих індивідів) і кримінально-правовими заборонами, масовій аномії, самосудам, правовому нігілізму.

Структура політики охорони відносин моральності як об'єкта кримінально-правової охорони включає в себе: 1) безпеку (збереженість) історико-культурної спадщини як сукупності найбільш: значимих матеріальних носіїв духовності, що являє собою результат дії системи організаційних, юридичних і інших заходів, спрямованих на недопущення знищення, руйнування або пошкодження культурних цінностей, їхнього незаконного обігу у вигляді протиправного переходу права власності; 2) безпеку моральних основ суспільства як систему захисту від руйнування національного менталітету українського народу у вигляді моральних основ нації, заснованих на них традицій і звичаїв, уявлень про справедливість, добро і рівність тощо; 3) релігійну безпеку особистості і суспільства як стан політико-правової захищеності і соціальної стабільності релігійних відносин, у тому числі свободи совісті і віросповідання, невтручання держави та будь-кого у справи церкви, неприпустимість поширення в Україні деструктивних культів, діяльності тоталітарних сект тощо.

Таким чином, під антропологічним виміром кримінального права та політики слід розуміти людиноцентристську складову політики у сфері протидії кримінальним правопорушенням, з приводу розвитку та реалізації норм матеріального кримінального права, спрямованих на забезпечення безпеки суспільної моралі від найбільш небезпечних для відповідного суспільства посягань.

Режим реалізації права прямо пропорційний рівню як правової культури, так і загальної культури. Це питання набуває особливого змісту в умовах реформування сучасної правової системи України, яке спрямоване на адаптування до власних соціальних умов кримінально-правових встановлень, що формувалися в інших соціальних передумовах.

Ключові слова: суспільна моральність, кримінально-правова охорона, кримінальна політика, злочини проти суспільної моральності, кримінальна

антропологія, антропологічний метод, суспільна небезпека діяння та правопорушника.

SUMMARY

Boychenko V.P. Criminal and legal protection of public morality in Ukraine: anthropological dimension - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a **Candidate Degree** in Law in specialty 12.00.08 - Criminal Law and Criminology; Criminal enforcement law. - National University "Odessa Law Academy", Odessa, 2021.

The dissertation is the first in the domestic science of criminal law a special comprehensive study of the anthropological foundations of criminal law policy to ensure the security of morality in modern legal doctrine and criminal law of Ukraine. Based on this, the concept of criminal law protection of public morality in Ukraine in the transition to the new legislation was developed.

The study of criminal law protection of public morality as a socially and historically determined phenomenon of anthropogenesis is a complex process to study the social preconditions for criminalization of such crimes, features of the modern concept of criminal law protection and prospects for improving the relevant norms. Morality in the criminal law sense is a social relationship that is formed and developed in society, to ensure respect for some people to others, shyness, respect for universal values established in society, non-compliance with which a person leads to public condemnation and affects the level of cultural and spiritual development of her as a person. Under criminal law protection are measures to ensure the security of existing social relations and interests and deter citizens from criminal encroachments by defining in criminal law harmful to the individual, society and the state offenses and establishing criminal penalties and other measures of criminal law influence.

The main hypothesis of the study is the statement of the possibility of using the subjective characteristics of the individual and the tolerance of its assessment in the

information society as a basis for criminalizing acts against public morality. Not only public danger, but also network permissibility and support of individual deviations makes it possible to recognize the act as socially dangerous. Thus, the material feature of the crime (danger to the state and society) is determined by the significance of illicit practices for the individual (social group) and is reinforced by tolerance of violations of these norms in the reference group (subculture) or society as a whole.

The presence of numerous scientific positions, which are sometimes contradictory on certain debatable issues regarding the regulation of criminal law protection of morality in times of cultural relativism, indicates both the urgency of the issue and significant complications in the process of qualifying crimes that encroach on relevant objects.

From the point of view of criminalization theory, this may be due to the dominance of the classical methodology of positive legal research. On the other hand, the progress of knowledge in the field of existing scientific disciplines with their history of development, theoretical and methodological support, definition of subject-objective area, classification characteristics, long-term goals and objectives largely depends on ways to transform this knowledge under the influence of new concepts, theories, exercises and directions.

The paper reveals the features of doctrinal analysis of the process of criminalization and systematization of crimes against morality. The levels of legal regulation and possible personal features of criminalization of acts against public morality are clarified. The criteria for using the anthropological method for the analysis of a specific legal form and the factors that determine its specificity are determined. The typology of crimes against morality from the point of view of the personal approach, and possible criteria of revealing of efficiency of criminal-legal influence in this case is developed.

The paper supports the scientific position that the improvement of legal mechanisms for regulating social relations arising in the spiritual sphere should become a priority of public policy (including criminal policy) in the field of morality

and spiritual security of the individual, society and state. The implementation of such a policy involves, in particular, improving the existing system and legal features of the corpus delicti, as well as the development of new corpus delicti (taking into account the specifics of both criminal liability and spiritual life) and the inclusion of relevant legal norms in the current Criminal Code.

The vision of criminal law anthropology, in contrast to the established ideas in this field, linking its existence with the positivist methods of C. Lombroso - as a private criminal law theory that studies the relationship between personality and criminal law, personality as an object of action rights and its requirements to the law, the structure of personal values and criminal law as a means of embodying these values in public life, human rights and their legal protection by criminal law

To do this was:

the main tendencies of development of the doctrine of anthropological direction in the modern doctrine of criminal law are determined; criminal-legal prevention of crimes is characterized as an effect of the criminal law as a whole, and not exclusively of its separate norms and institutions. Implementation of protective and preventive criminal-legal relations insists on the need to differentiate the amount of state coercion depending on the characteristics of the subjects of such influence (individuals, social communities, the state), the degree of influence on the characteristics of the perpetrator; its criminality; the severity of the crime; the needs of the victim, third parties, the state, the international community).

It is stated that the formation of legal anthropology as a relatively independent scientific field in modern criminal law is through the promotion of new scientific paradigms, new methodologies of legal activity (lawmaking, interpretation of law, application of law, etc.), as well as at the logical level - by providing new meanings of concepts and derivation on this basis of new legal constructions (legal relations, norm, ideology). It is established that anthropological knowledge in criminal law appears as a result of fixing new connections between signs and objects that have developed in the system of legally significant activities, operations and procedures to

ensure the security of the individual, society, state by specific methods of criminal law.. It is established that legal norms in the criminal-legal and political sense receive anthropological interpretation due to the need for new activities based on humanistic principles, the need to increase the effectiveness of criminal-legal protection of the population from crimes against morality;

It is determined that the anthropological analysis of the criminal law norm is a humanitarian examination of legal documents, mainly related to its assessment from the standpoint of relations between the subjects. The purpose of anthropological analysis of crimes against morality is to determine the degree of compliance with the conditions of normal development of man and society using the methods of criminal law. This assessment stems from the belief that criminal law is a form of collective adaptation of the community to its place of existence. Criminal law in the anthropological sense of today is analyzed as a system of interrelated obligations, considered as a right on the one hand and recognized as a duty on the other to ensure the security of the individual, society, state, protect them from criminal offenses. Accordingly, the anthropological analysis of the criminal law norm in the process of studying the genesis and state of the norm should reveal the amendment of the norm, its compliance with the ideology of the criminal law, the adequacy of the legal form and the effectiveness of restrictions. Thus, crimes against public order and morality are exclusively anthropological in nature and development. it is established that the return to the origins of the formation of law, which is culture in various forms of its existence, provides the formation of a new, modern level of legal understanding, able to satisfy both the theory and practice of law;

the statement that the mode of implementation of the provisions of criminal law is directly proportional to the level of both legal culture and general culture has been improved. This issue acquires a special meaning in the context of reforming the modern legal system of Ukraine, which is aimed at adapting to their own social conditions of criminal law, which were formed in other social preconditions;

developed provisions on the thesis on the social significance of personal manifestations of offenders and other participants in criminal relations to determine the characteristics of crimes against morality - from the absolutization of the collective subject to determine the significance of the positions of individual victims;

argued that the devaluation of traditional spiritual foundations in the form of religious and moral ideals, positive legal consciousness creates an atmosphere of heightened social tension at all levels of socio-cultural relations in society, which contributes to the emergence and development of destructive principles in all other spheres of public life;

argued the position on the understanding of morality in the criminal law sense as social relations that are formed, developed and approved to ensure respect for some people to others, shyness, respect for universal values, non-compliance with which leads to public condemnation and affects the level of cultural and spiritual development of the individual, social group, state;

developed the assertion that the state of morality as a whole and its named individual segments is determined by a set of factors, including the state and conditions that ensure the preservation and protection of the moral potential of the people, based on their traditional ideals.

The ideology of criminal legal compensation for victims of crimes against morality as a criminal measure is supported, as a sense of social justice is the highest goal of regulating criminal law counteraction to crimes against morality in terms of tools and mechanisms of modern legal anthropology.

Thus, anthropological knowledge in criminal law appears as a result of fixing new connections between signs and objects that have developed in the system of legally significant activities, operations and procedures to ensure the security of the individual, society, state by specific methods of criminal law.. The interdependence of subsidiarity, proportionality, solidarity and respect for the criminal law prohibition is especially clear in the characteristics of modern criminal law doctrine, which is gradually evolving.

As a result of historical and legal-dogmatic comparison of signs of the text of the law, concrete activity and conclusions concerning legal understanding of norm, textual norms new values. Thus, legal norms receive an anthropological interpretation due to the need for new activities based on humanistic principles, the need to increase the effectiveness of criminal justice. The principle of scientific validity of lawmaking and the application of law in the criminal law sense requires in this area the use of new knowledge in the analysis of criminal law at all levels of social interaction, namely legal and anthropological knowledge.

Anthropological analysis of criminal law is a humanitarian examination of legal documents, mainly related to its assessment from the standpoint of relations between the parties. The purpose of anthropological analysis is to determine the degree of compliance with the conditions of normal development of man and society using the methods of criminal law. This assessment stems from the belief that criminal law is a form of collective adaptation of the community to its place of existence. Thus, criminal law in this sense is considered as a system of interrelated obligations, considered as a right on the one hand and recognized as an obligation on the other hand to ensure the security of the individual, society, state, protect them from criminal offenses.

Anthropological analysis of the criminal law norm in the process of studying the genesis and state of the norm should reveal the amendment of the norm, its compliance with the ideology of the criminal law, the adequacy of the legal form and the effectiveness of restrictions. Thus, crimes against public order and morality are exclusively anthropological in nature and development. Crimes against morality for the purposes of our study can be defined as intentional socially dangerous encroachments on the moral foundations of society, taken under the protection of the law on criminal liability

Today's popular security approach in the ideology of sustainable development of modern states focuses on the guarantees of rights and mutual obligations of the subjects of public relations. Public morality is a complex regulator in the system of

modern social control, which ensures the mutual responsibilities of the state, society and the individual in relation to their normal functioning. Along with this, the right to revolt, the right to deviate, the right to personal deviations from public stereotypes are not always supported by the prevailing system of norms in society.: in crimes against public morality, the definition of public danger is socio-political in nature, regardless of the determining significance of the subjective component.

The limits of state intervention in private life, the features of responsibility for deviant behavior, guarantees of rights, freedoms, responsibilities, security of the individual, society and the state are determined by the prevailing moral values in society. The purpose of criminal law protection of public morality is to ensure the functioning of the state system of protection of moral principles, narratives and values aimed at economically, psychologically psychiatrically and socially healthy lifestyle. This means a set of norms with double prevention, aimed at neutralizing the negative impact of network factors in the information society, protection of traditional values from the promotion of the cult of violence and cruelty, pornography, hate and bullying, racial and national hatred, acts of discrimination.

Thus, the policy in the field of combating this type of crime is a system of political and legal measures aimed at reducing the level and dynamics of criminal offenses by all political, economic measures and legal means (punishment, other criminal measures, measures to treat offenders) on the main characteristics of the development of society and moral values in it. That is why the criminal law protection of public morality and individual morality is an important element in the development of the modern rule of law. Moral prohibitions for unwritten negative acts condemned by society are primary in determining punishment, but the logic of social development shows a certain immorality of modern criminal law. The state has a duty to punish for the sake of social peace, but this duty is offset by a number of restrictions and balances of executive and legislative power. criminal law is not due to social needs and internal necessity, which leads to a conflict between public consciousness (or attitudes of individuals) and criminal law prohibitions, mass

anomie, genocide, legal nihilism. The structure of the policy of protection of moral relations as an object of criminal law protection includes: 1) security (preservation) of historical and cultural heritage as a set of the most: significant material carriers of spirituality, which is the result of a system of organizational, legal and other measures to prevent the destruction, destruction or damage of cultural property, their illicit trafficking in the form of illegal transfer of ownership; 2) security of the moral foundations of society as a system of protection against the destruction of the national mentality of the Ukrainian people in the form of the moral foundations of the nation, traditions and customs based on them, ideas of justice, goodness and equality, etc .; 3) religious security of the individual and society as a state of political and legal protection and social stability of religious relations, including freedom of conscience and religion, non-interference of the state and anyone in church affairs, inadmissibility of spreading destructive cults in Ukraine, totalitarian sects, etc.

Thus, the anthropological dimension of criminal law and policy should be understood as a human-centric component of policy in the field of combating criminal offenses, on the development and implementation of substantive criminal law aimed at ensuring the safety of public morality from the most dangerous encroachments. The mode of implementation of the law is directly proportional to the level of both legal culture and general culture. This issue acquires a special meaning in the context of reforming the modern legal system of Ukraine, which is aimed at adapting to their own social conditions of criminal law, which were formed in other social preconditions.

Key words: public morality, criminal law protection, criminal policy, crimes against public morality, criminal anthropology, anthropological method, public danger of the act and the offender.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Бойченко В.П. Моральне і злочинне в кримінальному праві Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2017. Вип. 26. С. 92–95.
2. Бойченко В.П. Недоліки кримінальної політики та антропологічний вимір у протидії злочинам проти моральності *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. С. 153–157.
3. Бойченко В.П. Антропологічний аналіз злочинів проти моральності: концептуальні основи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Том. Випуск 2. С. 93–96.
4. Бойченко В.П. Захист суспільної моралі засобами кримінального права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Випуск 3. С. 165–168.
5. Бойченко В.П. Концептуальні основи кримінально-правової протидії злочинам проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. №2. Том 2. С. 196–199.
6. Boychenko V.P. Anthropological development and public morals: problems of criminal policy. *SWorldJournal*. 2020. №6. P.109–115.
7. Boychenko V.P. Social development and public morals: problems of criminalization. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. №5(33). P.167–170.
8. Бойченко В. Уголовно-правовые взгляды Гегеля в свете антропологического подхода *Правове життя сучасної України: матер. міжнар. наук.– практ. конф. (16–17 травня 2013 р.)*. Т. 2. Одеса: Юрид. літ-ра, 2013. С. 316–318.
9. Бойченко В.П. Уголовно-правовая антропология, позитивизм Беккария и диалектика Гегеля *Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.*,

присвяченої 250-річчю трактату Чезаре Беккарія (м. Одеса, 13 черв. 2014 р.). Одеса: Юрид. л-ра, 2014. С. 344–346.

10. Бойченко В.П. Щодо проекту Дорожньої карти протидії злочинам проти моралі. *Право як ефективний суспільний регулятор*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 14–15 лютого 2020 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 117–119.

11. Бойченко В.П. Архітектоніка злочинів проти моралі у сучасній доктрині. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку*: міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 6–7 березня 2020 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020. С. 201–203.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
 РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ ЯК ОБ’ЄКТА КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ.....	15
1.1. Кримінальне право, суспільна мораль та моральність: стан методологічного осмислення.....	15
1.2. Методологія дослідження злочинів проти суспільної моралі: антропологічний підхід.....	43
 РОЗДІЛ 2 ЗЛОЧИН, ПОКАРАННЯ ТА СУСПІЛЬНА МОРАЛЬ: ПРАВОВИЙ ТА АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР.....	81
2.1. Ідентифікація злочину та покарання в системі антропологічних координат.....	81
2.2. Генеза злочинів проти суспільної моралі та моральності на теренах України	104
2.3. Напрями кримінально-правового впливу на правопорушення проти суспільної моралі.....	115
 РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДІЮЧОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ.....	138
3.1. Антропологічний аналіз законопроектної роботи при формуванні нового кримінального законодавства України.	138
3.2. Шляхи удосконалення законодавства про кримінальні правопорушення у сфері охорони суспільної моралі та практики його реалізації	149

ВИСНОВКИ	175
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	179
ДОДАТКИ	205

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Вивчення проблематики кримінально-правової охорони суспільної моралі та моральності завжди було актуальним у доктрині кримінального права та практиці правозастосування. Цього вимагає реалізація конституційних принципів побудови демократичної, правової держави.

Дослідження кримінально-правової охорони суспільної моралі як соціально та історично детермінованого явища антропогенезу є складним процесом щодо вивчення соціальних передумов криміналізації таких злочинів, особливостей формування сучасної концепції кримінально-правової охорони та перспектив удосконалення відповідних норм. Наявність численних наукових позицій, які іноді є протилежними з приводу окремих дискусійних питань щодо регламентації кримінально-правової охорони моральності в часи культурного релятивізму, вказує як на актуальність проблематики, так і на значні ускладнення у процесі кваліфікації злочинів, які посягають на відповідні об'єкти.

З точки зору теорії криміналізації можливо це пов'язане з пануванням класичної методології позитивно-правових досліджень. З іншого боку, прогрес знань в області сформованих наукових дисциплін, з їх історією розвитку, теоретико-методологічним забезпеченням, визначенням предметно-об'єктивної області, класифікаційними характеристиками, перспективними цілями і завданнями багато в чому залежить від шляхів трансформації цих знань під впливом нових концепцій, теорій, навчань і напрямів.

У поворотні моменти в історії будь-якої наукової дисципліни відбувається цілком природне переосмислення попередніх етапів її розвитку: актуалізуються приховані напрями, переглядаються традиційні погляди, включаються авангардні ідеї, залучаються дані з інших суміжних наук або робляться спроби створити інтеграційні системи пізнання з використанням

нових методів тощо. Все це дуже характерно і для сучасного стану вітчизняної юридичної науки, коли більш-менш укорінені традиційні уявлення, підтримувані природною інерцією наукового мислення, стикаються з новими поглядами, новою інтерпретацією накопиченого фактичного матеріалу.

Відомо, що відносна неефективність кримінально-правової науки сьогодення пов'язана також і з вадами методологічного інструментарію позитивного права.

Традиційна проблематика юридичної антропології розглядається в аспекті вивчення антропології сучасного позитивного права, а також людини в системі національного права. У цьому сенсі велике значення мають роботи російських і вітчизняних філософів-антропологів та правознавців К.А. Абульхановой-Славської, А.П. Альгіна, Б.Г. Ананьєва, Н.М. Амосова, С.С. Батеніна, Л.П. Буєвої, В.В. Завальнюка, А.В. Грібакіна, С.А. Гудимова, М.С. Кагана, Л.Н. Когана, А.А. Козловського, К.Н. Любутіна, Ю.М. Оборотова, В.Т. Пуляєва, П.М. Рабіновича, В.В. Шаронова, Б.В. Маркова, Т.В. Холостова та ін.

Загальна проблематика кримінально-правової охорони громадського порядку та моральності досліджувалася в працях таких учених, як: Ю.В. Александров, П.П. Андрушко, В.О. Владіміров, П.І. Гришаєв, П.Ф. Грішанін, І.М. Даньшин, В.Т. Дзюба, С.Ф. Денисов, О.С. Капінус, О.В. Козаченко, В.С. Комісаров, О.І. Коробєєв, О.В. Куделіч, В.В. Кузнєцов, Л.С. Кучанська, В.М. Куц, А.В. Ландіна, І.П. Лановенко, В.А. Ломако, В.І. Меркулова, Г.І. Піщенко, Ю.Є. Пудовочкін, С.П. Репецький, Є.Л. Стрельцов, М.І. Трофимов, А.П. Тузов, В.О. Туляков, В.І. Тютюгін, А.Є. Шалагін, С.С. Яценко та ін.

Існує значна кількість досліджень, виконаних у контексті кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням у сфері суспільної моралі.

Суттєвим внеском в цьому напрямку стало монографічне дослідження О.М. Ємця «Захист суспільної моралі від злочинних посягань» (Київ, 2019) [66].

Проте самостійного комплексного дослідження кримінально-правової охорони суспільної моралі в аспекті антропологічного підходу до сучасних кримінально-правових норм у вітчизняній юридичній доктрині не було підготовлено. Незважаючи на значну кількість наукових розвідок у цьому напрямі, як і раніше, багато аспектів досліджуваної проблеми породжують дискусії й розв'язуються суперечливо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану наукової роботи кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011-2015 рр. «Механізм кримінально-правового впливу в умовах сталого розвитку» як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на тему «Теоретичні і практичні проблеми забезпечення сталого розвитку Української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U000671) на 2011-2015 рр. та плану наукової роботи кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» «Стан, тенденції та перспективи розвитку кримінального права у XXI столітті» як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116Ш 01842) на 2016–2020 рр. Дисертаційне дослідження виконане також відповідно до плану фундаментального наукового дослідження «Теорія кримінальної законотворчості: концептуальні основи» (державний реєстраційний номер 0115U002494), яке здійснювалося у 2015–2017 роках, та плану фундаментального наукового дослідження «Євроінтеграційна кримінально-правова політика України» (державний реєстраційний номер: 0118U003677) на 2018–2019 роки.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування специфіки використання антропологічного методу при вивченні злочинів проти моральності, в процесах криміналізації та декриміналізації діянь.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації вирішувалися такі завдання:

здійснити теоретико-методологічний аналіз наукових досліджень стану використання сучасного антропологічного підходу до кримінально-правових явищ;

розробити методологію антропологічного дослідження кримінальних правопорушень;

визначити методологічні засади дослідження антропологічних алгоритмів і технологій формалізації кримінального права;

ідентифікувати природу кримінальних правопорушень проти суспільної моралі та моральності, в яких суспільна мораль є основним безпосереднім або додатковим безпосереднім об'єктом посягання;

визначити особливості антропологічних характеристик генези криміналізації діянь проти суспільної моралі та моральності і напрямки її охорони;

охарактеризувати злочин та покарання, кримінальні правопорушення проти суспільної моралі як особливу сферу використання антропологічної методології права;

розкрити зміст, природу і призначення сучасної кримінально-правової політики в аспекті антропологічного розуміння та моделювання правопорушень проти суспільної моралі;

окреслити основні перспективи вдосконалення кримінального законодавства у сфері, що вивчається.

Об'єктом дослідження є правовідносини у сфері кримінально-правового захисту моральності з точки зору їх реалізації на різних рівнях кримінально-правового регулювання.

Предметом дослідження є злочини проти моральності в антропологічному вимірі.

Методи дослідження для досягнення поставленої мети і вирішення завдань дисертаційного дослідження були обрані з урахуванням особливостей його об'єкта і предмету.

У дисертації були використані наступні методи:

1) догматичний (формально-юридичний) метод (ґрунтується на використанні правил формальної логіки для пізнання права) використовувався при аналізі юридичних конструкцій складів злочинів, передбачених ст.ст. 297-304 КК України, а також при аналізі зазначених норм і визначенні змісту юридичних термінів, що вживаються в цих нормах;

2) метод системного аналізу використовувався для характеристики елементів і ознак складів злочинів, передбачених ст.ст. 297-304 КК України;

3) метод порівняльного правознавства застосовувався при дослідженні законодавчої регламентації питань кримінальної відповідальності за злочини проти моральності в кримінальному законодавстві держав різних правових родин;

4) метод опитування використовувався при проведенні інтерв'ю серед фахівців у галузі права;

5) соціологічний метод допоміг при розробленні анкети та при опрацюванні статистичних даних, які були отримані внаслідок опитування за цією анкетой;

6) юридико-антропологічний метод застосовувано в усій роботі з метою виявлення особистісних факторів криміналізації та правореалізації стосовно злочинів проти моральності.

Емпіричну базу дослідження складають: результати анкетування 100 респондентів (суддів, адвокатів, юристів).

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження стали: положення про характеристики та особливості реалізації антропологічного методу,

розроблені в межах теорії юриспруденції, філософії права, кримінального права та кримінології (С.І. Максимов, Ю.М. Оборотов, В.О. Туляков, В.М. Дрьомін), уявлення про почуття законності як базову правову емоцію (М.П. Орзіх); як моральне почуття та регулятор соціальних стосунків (В.В. Кузнецов, А.В. Савченко); концепції про природу і сутність антропологічних теорії та ідей (Ч. Ломброзо, Є. Феррі, О.І. Харитонova); зміст категорії «мораль особистості» (О.М. Леонтьєв, В. Мясіщев, С.Л. Рубінштейн) тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці кримінального права спеціальним комплексним дослідженням антропологічних основ кримінально-правової політики забезпечення безпеки суспільної моралі в сучасній юридичній доктрині та кримінальному законодавстві України..

На підставі проведеного дослідження обґрунтовано положення і висновки, які є новими для науки кримінального права або наділені істотними ознаками наукової новизни:

вперше:

встановлено, що антропологічний підхід щодо охорони суспільної моралі у кримінальному праві реалізується у специфічній методології юридичної діяльності (правотворчості, тлумаченні права, застосуванні права у сфері кримінально-правових відносин) стосовно людиноцентристського убезпечення безпеки особи, суспільства, держави специфічними методами кримінально-правового впливу;

визначено мету антропологічного аналізу злочинів проти суспільної моралі як з'ясування ступеня дотримання умов сталого розвитку людини і суспільства за допомогою методів кримінально-правового впливу. Антропологічний аналіз кримінально-правової норми повинен у процесі вивчення генези та стану норми виявити її відповідність ідеології кримінального закону, адекватність правової форми та ефективність обмежень. З одного боку, суспільна мораль та моральність повинні бути відображені у

приписах кримінального закону. З іншого боку, мораль описує певні табу та загальнолюдські заборони, які реалізуються у більш широкому інформаційному сенсі, ніж кримінально-правові;

встановлено, що кримінально-правові норми, які охороняють суспільну мораль, отримали сучасну антропологічну інтерпретацію внаслідок людиноцентристської практики Європейського суду з прав людини із захисту прав жертв зловживань владою. Ці потреби в новій ідеології кримінально-правової охорони ґрунтуються на гуманістичних принципах розвитку інформаційного суспільства, необхідності підвищення ефективності засобів кримінально-правового захисту населення від злочинів проти суспільної моралі;

зроблено висновок, що режим реалізації кримінального права у сфері охорони суспільної моралі прямо пропорційний рівню як правової культури, так і загальної культури. Це питання набуває особливого змісту в умовах реформування сучасної правової системи України, яке спрямоване на адаптування кримінально-правових встановлень, що формувалися в інших соціальних передумовах, до сучасних соціальних умов. Дисфункції сталого розвитку суспільства у сфері забезпечення природних прав і свобод людини і громадянина є каталізаторами активації права на недоторканність приватного життя, свободу вираження та економічну активність, розпочинаючи від часткової легалізації жебрацтва до заняття проституцією. Якщо повнолітня особа, яка знаходиться у скрутному становищі, розміщує свої зображення на веб-сайті чи платформі для повнолітніх за платню – це лише вид мистецтва, який у випадку засудження має шанси бути оправданим, враховуючи право на недоторканність приватного життя (ст.8 Конвенції), право на свободу вираження (ст.10), право власності на продукти авторського права (ст.1 Першого протоколу);

на основі вивчення положень сучасної кримінально-правової доктрини надано пропозиції щодо часткової декриміналізації ст.ст. 201-203 КК України;

вдосконалено:

визначення основних тенденції розвитку застосування антропологічної методології від соціобіологічного напрямку до сучасної теорії кримінально-правової політики. Показана можливість використання суб'єктних характеристик діяльності індивіда та толерантності її оцінки в якості основи криміналізації діянь проти суспільної моралі, призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування, декриміналізації та депеналізації. Не тільки суспільна небезпека, але й мережева дозволеність та підтримка індивідуальних девіацій робить можливою визнання діяння суспільно-небезпечним чи навпаки суспільно-нейтральним, підсилює чи обмежує соціальну реакцію на нього;

зміст методик антропологічного дослідження у кримінальному праві. Методика антропологічного дослідження кримінально-правової норми Загальної частини Кримінального кодексу України базується на використанні знань про суб'єкта кримінальної відповідальності для притягнення та індивідуалізації відповідальності. Методика антропологічного дослідження кримінально-правової норми Особливої частини КК України пов'язана з вирішенням питання, наскільки диспозиція складу злочину та його санкція відповідає людиноцентристському підходу, офіційно вираженому в усталеному переліку основних прав та свобод людини та практиці Європейського суду з прав людини;

дістало подальшого розвитку:

твердження, що девальвація традиційних духовних основ у вигляді релігійних і моральних ідеалів, позитивної правосвідомості створює обстановку загостреної соціальної напруженості на всіх рівнях соціокультурних відносин у суспільстві, яка сприяє новій судовій практиці відносно злочинів проти моралі;

наукова позиція про те, що вдосконалення правових механізмів регулювання суспільних відносин, які виникають у духовній сфері, повинно стати пріоритетним напрямом державної політики (в тому числі й кримінальної

політики) в галузі забезпечення моральності та духовної безпеки особистості, суспільства і держави. Здійснення такої політики припускає, зокрема, і вдосконалення існуючої системи і юридичних ознак складів відповідних злочинів, а також розробку нових складів злочинів (з урахуванням специфіки як кримінальної відповідальності, так і духовної сфери життя) і включення відповідних правових норм у чинний КК України;

твердження, що виключно моральні норми не можуть бути первинною основою формування кримінально-правових заборон, а лише частково доповнюють упорядковані системи кримінальної відповідальності за порушення правил управління соціумом;

положення щодо взаємозв'язку системи кримінальних правопорушень проти суспільної моральності та злочинів проти моралі як цілого та частини;

положення щодо характеристик структури політики забезпечення безпеки відносин моральності як об'єкта кримінально-правової охорони, що включає в себе: 1) безпеку (збереженість) історико-культурної спадщини як сукупності найбільш значимих матеріальних носіїв духовності, що являє собою результат дії системи організаційних, юридичних та інших заходів, спрямованих на недопущення знищення, руйнування або пошкодження культурних цінностей, їхнього незаконного обігу у вигляді протиправного переходу права власності; 2) безпеку моральних основ суспільства як систему захисту від руйнування національного менталітету українського народу у вигляді моральних основ нації, заснованих на них традицій і звичаїв, уявлень про справедливість, добро і рівність тощо; 3) релігійну безпеку особистості і суспільства як стан політико-правової захищеності та соціальної стабільності релігійних відносин, у тому числі свободи совісті і віросповідання, невтручання держави та будь-кого у справи церкви, неприпустимість поширення в Україні деструктивних культів, діяльності тоталітарних сект тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення і висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані у:

науково-дослідницькій діяльності – для подальших наукових досліджень проблематики

автором внесено низку конкретних пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства; деякі рекомендації можуть бути враховані у судовій практиці; матеріали дисертаційної роботи можуть використовуватися в процесі проведення навчальних занять з кримінального права і спеціальних курсів за темами, присвяченим призначенням кримінального покарання, а також при підвищенні кваліфікації та перепідготовці суддів.

Апробація результатів дослідження. Дисертація підготовлена на кафедрі кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», де проходило її обговорення і рецензування. Положення дисертації доповідалися і обговорювалися на наступних науково-практичних конференціях: Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 травня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права» (м. Одеса, 11 жовтня 2012 р.); Науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини»: (м. Одеса, 13 черв. 2014 р.); Інтернет-конференції «Нормативні та прикладні засади удосконалення інституту призначення покарання та інших заходів кримінально-правового впливу» (м. Одеса, 27 грудня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Кримінально-правова політика України у дискурсі рішень Європейського суду з прав людини» (м. Одеса, 23 квітня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Право як ефективний суспільний регулятор» (Львів, 14–15 лютого 2020 р.);

Міжнародній науково-практичній конференції «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (Харків, 6–7 березня 2020 р.).

Публікації. Основні положення і результати дисертації викладено в 11 наукових працях, серед яких 5 наукових статей опубліковано у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 2 статті – у зарубіжних періодичних виданнях, а також 4 тези доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації обумовлена метою та завданнями дослідження й складається зі вступу, 3 розділів, що містять 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (257 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 215 сторінок, з них основного змісту – 178 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ ЯК ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

1.1. Кримінальне право, суспільна мораль та моральність: стан методологічного осмислення

Відомо, що для сучасного етапу розвитку світу у цілому особливого значення набувають філософсько-правові проблеми державотворення, регулювання суспільних відносин, раціональне забезпечення процесу духовного розвитку суспільства з точки зору орієнтації на людину, її потреби та моральні цінності. З цього боку антропологічний вимір визначення вимог особистості, гарантій її прав, свобод та обов'язків відображує тренд толерантності та гуманізму у сучасних соціальних відносинах [254-256, р.177].

Представники неокласичної школи кримінального права [236, с.178], стверджуючи про певну штучність теоретичних підходів до змін методології аналізу кримінально-правової форми, тем не менш визнають значущість концептів гуманізму [210], людиноцентристського підходу, верховенства права та євроінтеграційного підходу у розвитку сучасної кримінально-правової доктрини. Як слушно зазначив Є.Л. Стрельцов: «Використання міжнародного та зарубіжного досвіду, безумовно, виглядає необхідним, враховуючи «західний» досвід соціального розвитку, до якого ми тільки долучаємося. Але в якому, так би мовити, обсягу: «сліпе» копіювання, часткове «запозичення», або розумне використання принципових положень?» [220, с.85].

Діяльність Робочої групи по реформі Кримінального кодексу України свідчить про послідовне втілення ідей та принципів антропологічного підходу в праві, встановлюючи у ст.1 Проекту, що «Кримінальний кодекс України є єдиним законом України, який на засадах верховенства права регулює суспільні

відносини між державою, потерпілими особами та особами, які вчиняють передбачені цим Кодексом діяння, шляхом встановлення: а) вичерпного переліку ознак і видів злочинів; б) видів і розмірів покарань та інших кримінально-правових засобів; в) підстав та порядку, за яких ці засоби застосовуються або не застосовуються» [92, ст.1].

Сучасне кримінальне право розглядається фахівцями як необхідний інструмент забезпечення суспільної і національної безпеки, гарант суспільного спокою, що специфічними засобами регулює антисоціальну активність суб'єктів злочину. При чому у більшості воно базується на сукупності деідеологізованих ідей, втілених у відповідній культурним традиціям кодифікації [92; 216, с. 1] Такі ідеї виходять із констатації відповідності кримінального права моральним уявленням про добро і зло, справедливість і рівність, спорідненої із презумпцією адекватного усвідомлення кримінально-правової заборони громадянами [217, с. 257] Констатація цього не обмежується виключно рамками суто кримінального законодавства, а зорієнтована на євроцентристський вектор розвитку України.

У цьому обережному запозиченні європейської ідеології визнання кола кримінальних правопорушень, переліку покарань та інших кримінально-правових засобів, та призначення покарання чи реалізації інших форм кримінальної відповідальності [212] неможливе без урахування принципів верховенства права, законності, гуманізму, тощо, детермінованих моральним станом розвитку суспільства.

В рішенні Конституційного суду України стосовно конституційності ч.1 ст.69 КК України було підкреслено: «Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї

тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України» [191].

Дослідження кримінально-правової охорони суспільної моралі є складним процесом щодо вивчення соціальних передумов криміналізації діянь, які посягають на безпеку моральних відносин, особливостей формування сучасної концепції кримінально-правової охорони суспільної моралі та перспектив удосконалення норм законодавства про кримінальні правопорушення у відповідності із сучасною методологією загальнотеоретичної юриспруденції. Окремо розглядаються питання звільнення від відповідальності та застосування інших засобів кримінально-правового впливу.

Питання кримінально-правової охорони суспільної моралі пов'язані із розглядом двох концептуальних проблем. Проблем визначення кримінально-правової охорони, та проблем визначення суспільної моралі та моральності як об'єктів такої охорони [129;151].

Проблематика методологічного плюралізму сучасності ставить питання розмежування частіше ніж питання об'єднання. З цього боку в літературі було розпочато дискусію щодо сутності об'єкта кримінально-правової охорони, коли інститут охорони розглядався як форма реалізації суверенних прав держави на захист від кримінальних правопорушень [132, с.48-52; 209, с. 42].

Мова йде саме про охоронну функцію кримінального права відносно об'єктів, які співпадають з об'єктами злочинів. «Тому завжди потрібно враховувати, що удосконалення будь-якого галузевого законодавства, в тому числі і кримінального, це тільки частина в загальному комплексі заходів, які мають на меті якісне правове регулювання (охорони) суспільних відносин та протидію суспільно-небезпечним діям», - зазначав Є.Л.Стрельцов [206, с.366; 207, с.19].

Навпаки, П. П. Андрушко у своїй роботі «Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення» [4] пише наступне: «Про тотожність понять «об'єкт кримінально-правової охорони» та «об'єкт злочину» можна говорити, на мій погляд, при визнанні об'єктом злочину саме суспільних відносин, а не особистих благ чи інтересів особи, соціальних цінностей. Поняття «об'єкт кримінально-правової охорони», «об'єкт злочину» та «об'єкт злочинного впливу» у конкретних кримінально-правових нормах є різними за змістом і їх ототожнення не є обґрунтованим» [4, с.4] .

Попередній аналіз проблеми [151] свідчить, що А.А. Музика вважає, наприклад, що «об'єкт кримінально-правової охорони це правопорядок у цілому, тобто сукупність урегульованих нормами права суспільних відносин, а об'єкт злочину – суспільні відносини, на які відбувається злочинне посягання, коли його передбачено як злочин законом» [153, с. 25-26]. А.Ф. Крижановський доходить висновку, що «правовий порядок – це складна система, що породжує сама себе та розвивається нелінійно, в кожний окремий момент часу. У результаті кожної події порядок творить нові умови свого ж існування. Порядок – це нестабільний стан, один із різновидів хаотичного, неупорядкованого буття» [99].

Такий підхід із використанням концепту синергії є, на нашу думку, найбільш продуктивним у вивченні правопорядку, оскільки надає можливість більш чітко визначити моменти, пов'язані із забезпеченням стабільності та розвитку моральних відносин.

В.О. Туляковим та М.А. Туляковой кримінальне право розглядається як «відносно відкрита складна система, що знаходиться у постійному динамічному розвитку, взаємодії із суспільством, відтворюючись в процесі правореалізації. Це можливо як шляхом використання старих кримінально-правових заборон до нових ситуацій (інтерпретація кримінально-правової норми), так і шляхом послідовних змін правової системи, інноваційного відтворення права

(прийняття нової редакції, криміналізація діяння, пеналізація заборони) [218, с.488]. При чому уяви про адекватність кримінально-правової заборони базуються на принципах субсидіарності, пропорційності, солідарності та поважання» [213, с. 389-390].

Проведений фахівцями аналіз наукових позицій щодо визначення терміну «кримінально-правова охорона суспільної моральності» в сучасній кримінально-правовій доктрині України [114, с. 14-15], дозволив з'ясувати наступне:

Н. О. Гуторова, О. О. Дудоров ототожнюють кримінально-правову охорону з механізмом правового регулювання суспільних відносин (система правових засобів, що організована найбільш послідовним чином з метою подолання перешкод на шляху задоволення інтересів суб'єктів права) [23, с.5;24, с. 5]; В. К. Матвійчук вважає, що «кримінально-правова охорона виникає з охоронної функції (завдання) кримінального права» [141, с.40]; І. М. Копотун ототожнює кримінально-правову охорону із захистом суспільних відносин [93,с.11]; М. В. Карчевський виказує точку зору, що «кримінально-правова охорона – це фактично правове забезпечення певних прав людини» [80, с.20; 114, с. 14-15].

Останнє також вимагає застосування новітніх підходів у аналізі питань розвитку сучасної кримінологічної та кримінально-правової форми забезпечення безпеки розвитку суспільної моралі.

Вважається, що дія кримінально-правової охорони виявляється фактом прийняття певної кримінально-правової норми. З іншого боку, кримінально-правова охорона реалізується в процесі регулювання суспільних відносин, які виникають у результаті вчинення злочинів [202], – має місце безпосереднє притягнення до відповідальності винних осіб, що убезпечує окремий об'єкт охорони від майбутніх посягань з боку цих осіб [210, с. 249].

Суспільна моральність, точніше порядок охорони відносин захисту суспільної моральності [126] у класичному підході розглядається кримінальним

правом як родовий об'єкт злочину. З точки зору антропологічного підходу мова повинна йти про мораль як елемент індивідуального розвитку та суспільну моральність як елемент правопорядку, хоча більш раціональним вважаємо ототожнення цих понять.

Як слушно зауважила А.В.Ландіна: «суспільна небезпечність злочинів проти моральності полягає в деформації духовно-етичних цінностей суспільства, насадженні бездуховності, деградації особистості, що знижує загальний рівень культури суспільства; негативному впливі на свідомість особи, її психофізіологічний стан, пробудженні низьких інстинктів і нахилів; порушенні повноцінного процесу формування дітей, негативному впливі на моральний, фізичний, психічний розвиток та виховання неповнолітніх; створенні умов для вчинення інших, більш небезпечних злочинів, кримінальна відповідальність за які передбачена нормами КК України»[126, с. 5-6].

В сфері антропологічного виміру питань кримінально-правової охорони моралі вважається, що парадигмою сучасного кримінального права, яке формується в умовах переходу до культури постмодерну, слід визнати антроподицею, яка протистоїть виключно публічним засадам формування кримінального права, зосереджуючи зусилля дослідників на пошуку нових форм протидії злочинним проявам, не вбачаючи виключно в каральних засобах впливу панацею від поширення злочинності і її деструктивних проявів [86].

Антроподицея як світоглядна позиція, на якій повинна здійснюватися розбудова сучасного права, орієнтує нормативно-правові встановлення не тільки і не стільки на укріплення публічних засад і охоронної функції кримінального права, скільки на встановлення засад відновлювальної юстиції, за допомогою якої буде відновлена та соціальна ситуація, яка існувала до вчинення злочину і якій була заподіяна шкода вчиненням злочину [87, с.125].

Згідно позиції О.В. Козаченко: «кримінальне право представляє собою узгоджену на культурологічних засадах систему соціальних воľ, орієнтовану на захист цінностей соціального, матеріального і духовного характеру, які

виступають здобутками людської культури, реалізація яких супроводжується застосуванням заходів кримінально-правового впливу, орієнтованих на відновлення того соціального стану, який передував вчиненню злочину і який відображає унормованість соціального буття через справедливе відношення до особи, яка вчинила злочин, потерпілої особи та інших учасників відносин, які виникають у зв'язку з вчиненням суспільно небезпечного діяння визнаного злочином» [89,с.26.].

Вивчаючи антропогенну соціокультурну обумовленість кримінального права України, О.В.Козаченко робить висновок про існування цілої низки адитивних ознак кримінального права, визначеного через культуро-антропологічні цінності [88].

З його точки зору, «кримінальне право, виступаючи елементом культури, вбирає в себе надбання соціальної системи, в якій формуються відповідні правові положення. Зазначені соціальні надбання віддзеркалюють основні здобутки соціальної культури і в такому випадку трансформуються в правові встановлення» [84]. «Невідповідність культурологічному виміру кримінально-правових встановлень унеможлиблює їх «правове життя», формуючи цілу низку норм, які не сприймаються суспільством в якості норми поведінки, а тому викликають до себе зневажливе відношення або відкрито порушуються» [88].

Кримінальне право, виступаючи структурою культури, з одного боку, характеризується певною динамікою свого розвитку, детермінованого динамікою культурологічних процесів, що відбуваються в суспільстві, а з іншого – самі кримінальні норми детермінують генезис культури, який може генерувати поступальний розвиток суспільства або створювати умови для гальмування динаміки зростання якості суспільних відносин [84]. Функціональна орієнтованість кримінального права забезпечує створення засад захисту соціальних цінностей, які мають культурологічний характер, а тому мають об'єктивний характер, забезпечений узгодженням соціальних воľ [87].

На вказану ознаку кримінального права похідним чином вказує загальна тенденція визначення об'єкта кримінально-правової охорони. Так, під ним А.В Козаченко розуміє «систему загальнолюдських цінностей, суттєві ознаки яких визначаються виключно на культурологічних засадах, оскільки інші підстави для визнання цінностей загальнолюдськими навряд чи можна підібрати без того, щоб не вплинути на природу таких цінностей» [86, с.126].

Право і мораль постають основоположними елементами щодо регулювання, впорядкування відносин у суспільстві та основоположними щодо здійснення правового впливу на поведінку суб'єктів. Правові норми не мають суперечити демократичним засадам суспільства, а засади суспільної моралі повинні братись до уваги органами державної влади щодо процедури розроблення нормативно-правових актів держави. Тому актуальним є проведення соціально-філософського та юридичного аналізу проблеми стану права та моралі в суспільстві, впливу моральних норм та правових норм на формування поведінки та моральної свідомості особи. [87, с.122]

Адже мораль є формою свідомості суспільства і сферою свідомості окремого індивіда; мораль є базовою та необхідною передумовою становлення, удосконалення національного законодавства, за допомогою якого здійснюється ефективний правовий вплив на поведінку суб'єкта.

Останні роботи у галузі свідчать про певну різницю у підході до визначення термінів суспільна мораль, та моральність.

Були захищені кандидатські дисертації Денисовим С.Ф. «Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської моралі (ст. 210, 211, 211 (1) КК України), (1996 р); О. П. Рябчинською «Боротьба з розповсюдженням порнографічних предметів і творів, що пропагують культ насильства і жорстокості» (2003 р.), А. В. Ландіною «Кримінально–правова охорона моральності в Україні» (2005 р.), Н. О. Горб «Наруга над могилою: кримінально–правовий та кримінологічний аналіз» (2005 р.), П. П. Сердюком «Кримінологічні та кримінально–правові проблеми ввезення, виготовлення або

розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості» (2005 р.), Л. С. Кучанською «Поняття та система злочинів проти моральності в кримінальному праві України» (2007 р.); Л. В. Плотніковою «Кримінальна відповідальність за організацію заняття проституцією» (2010 р.), Бандуркою І.О. «Кримінально-правова характеристика злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків» (2010). Репецьким С.П. «Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони» (2010 р.).

В.В.Кузнецовим у 2013 році було захищено докторську дисертацію «Кримінально-правова охорона злочинів проти громадського порядку та моральності».

Певні питання стосовно проблеми, яка розглядається було проаналізовано в працях Джужі А.О. «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам проти статевої недоторканості дитини», (2013 р.); Новицької Н.Б. Захист суспільної моралі в умовах інформаційної трансформації суспільства, (2016 р.); Орлеан А.М. «Кримінально-правове забезпечення в Україні охорони людини від експлуатації» (2014 р.); Одайника Б. М. «Кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини» (2010 р.); Соловей О.О. «Кримінологічна характеристика та запобігання дитячій порнографії в Україні» (2012 р.); Калмикова Д. О. «Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей» (2011), Асейкіна Р.В. «Посягання на об'єкти культурної спадщини: кримінологічна характеристика та запобігання» (2011); Дегтярьової І. В. «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання» (2012 р.), Семчук Н. О. «Кримінально-правовий захист моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження» (2015 р.); Мосяженко В. Ю. «Оперативно-розшукове та криміналістичне забезпечення виявлення та розслідування злочинів у сфері суспільної моралі» (2015 р.); Кулік С.Г. «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності» (2017 р.); Грицай Т.О. «Захист

суспільної моралі як функція сучасної держави: теоретико-правові аспекти» (2017 р.); Топузяном А.Р. «Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх в Україні» (2018 р.); Захарової О.В. «Адміністративно-правова охорона суспільної моралі в Україні» (2019 р.).

Крім того, питання захисту моральності аналізується в монографіях А. В. Савченка та С. П. Репецького «Суспільна моральність як об'єкт злочинних посягань» (2012 р.), В. В. Кузнецова «Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі» (2012 р.), А. В. Ландіної «Охорона моральності за Кримінальним кодексом України» (2013 р.).

Підготовлено монографію О.М. Ємця «Захист суспільної моралі від злочинних посягань» (2019), присвячену теоретичним, правовим та організаційним засадам методології оперативно-розшукової протидії злочинам проти суспільної моралі.

Значним кроком у розвитку характеристик теоретичного аналізу суспільної моральності та її ідеологічних підвалин стала докторська робота Ю.Ю.Коломієць «Кримінально-правова ідеологія в юридичній доктрині та кримінальному законодавстві України» (2020 р.) [90].

У Кримінальному кодексі України [108] злочини проти суспільної моралі та моральності поділяють на такі:

«злочини, що посягають на основні моральні принципи у сфері духовного й культурного життя суспільства (статті 297–300);

злочини, що посягають на відносини у сфері сексуальних стосунків (статті 301–303);

злочини, що посягають на суспільні відносини, які забезпечують принцип вільного розвитку особистості й умови нормального розвитку та виховання неповнолітніх (ч. 2 ст. 299, ч. 2 і ч. 3 ст. 300, ч. 2 і ч. 3 ст. 301, ч. 3 ст. 302, ч. 3 і ч. 4 ст. 303, ст. 304) ». [126, с.6]

Існують й більш розвинені класифікації, пов'язані із визначенням злочинів у сфері сексуальної недоторканості особи, проти сім'ї та молоді, та ін.[120; 175, с. 225-228; 199, с.415]

У даному випадку правові норми прямо присвячені захисту саме «моральних аспектів життя суспільства, що говорить про визнання суспільством можливої реальної загрози для свого існування в результаті серйозного порушення норм моралі» [199, с.406].

Аналізуючи положення Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 року №8073-Х, М.Сидоренко, наприклад, зазначає, що «моральні аспекти проявляються у: ст. 178, п. 1 ч. 1 ст. 262, ст. 269 (наприклад: розпивання пива (крім безалкогольного), алкогольних, слабоалкогольних напоїв на вулицях, у закритих спортивних спорудах, у скверах, парках, у всіх видах громадського транспорту (включаючи транспорт міжнародного сполучення) та в інших заборонених законом місцях, крім підприємств торгівлі і громадського харчування, в яких продаж пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв на розлив дозволена відповідним органом місцевого самоврядування, або поява в громадських місцях у п'яному вигляді, що ображає людську гідність і громадську мораль, – тягне за собою попередження або накладення штрафу від одного до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; потерпілим є особа, якій адміністративним правопорушенням заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду та інше» [199, с.417].

Якщо на суспільну мораль, та моральність дивитися крізь призму діючого кримінального закону і його завдань, а саме — як на один із самостійних і найбільш: соціально значимих об'єктів кримінально-правової охорони, то в її структурі відповідно антропологічній точці зору виділяються наступні основні елементи:

1) безпека (збереженість) історико-культурної спадщини як сукупності найбільш: значимих матеріальних носіїв духовності, що являє собою результат

дії системи організаційних, юридичних і інших заходів, спрямованих на недопущення знищення, руйнування або пошкодження культурних цінностей, їхнього незаконного обігу у вигляді протиправного переходу права власності;

2) безпека моральних основ суспільства як система захисту від руйнування національного менталітету українського народу у вигляді моральних основ нації, заснованих на них традицій і звичаїв, уявлень про справедливість, добро і рівність тощо;

3) релігійна безпека особистості і суспільства як стан політико-правової захищеності і соціальної стабільності релігійних відносин, у тому числі свободи совісті і віросповідання, невтручання держави та будь-кого у справи церкви, неприпустимість поширення в Україні деструктивних культів, діяльності тоталітарних сект тощо.

Існує безліч різних проблем кримінально-правової охорони кожного із зазначених елементів суспільної моралі як самостійних об'єктів злочинних посягань, кожна з яких заслуговує самостійного наукового осмислення.

Однак зараз уявляється важливим відзначити, що стан суспільної моралі в цілому та моральності і названих її окремих сегментів визначається сукупністю ряду факторів, у тому числі станом і умовами, які забезпечують збереження і захист морального потенціалу народу, що опирається на свої традиційні ідеали.

Певні спроби розвести поняття “мораль” й “моральність” були зроблені Г. Гегелем.

Мораль, з його точки зору, «є сферою суб'єктивною й індивідуальною, несе в собі особистісний і приватний зміст, витягнутий із суспільних норм, що стихійно сформувалися, і звичаїв» [18, с.344-346]. Г.Гегель вважав, що «мораль – те, якими бачаться вчинки індивіду в його суб'єктивних оцінках, намірах, переживаннях провини, а моральність – те, якими насправді є вчинки людини в реальному досвіді життя родини, народу, держави. Ми, спираючись на філософію Гегеля, вважаємо, що мораль є формою суспільної свідомості, а

моральність – формою індивідуальної свідомості, яка реалізується у соціальній» [19, с.318-319].

Поруч з цим, в теорії кримінального права у згаданому напрямку існують окремі проблеми.

Так, І.І.Чугуніков справедливо стверджує, що «у сучасній доктрині має місце протидія між тенденціями панування соціологічного та антропологічного підходу та класичним позитивістським напрямком досліджень, при чому переорієнтацію на антропологічний підхід автор розглядає виключно з точки зору людиноцентристської ідеології» [236].

Відома специфічна позиція законодавців Сан-Маріно [109] щодо застосування характеристик кримінальної антропології у правових нормах. Відзначимо, що це найбільш розвинена система ознак, що має значення при застосуванні заходів безпеки та соціального захисту до осіб, які спричинили кримінальні правопорушення. Отже, при використанні свого права на розсуд суддя також повинен враховувати особу винного, виходячи з:

1) вчинення злочину під час ухилення від виконання вироку суду, винесеного за попереднім злочином; або, навпаки, виходячи з того, що до винесення вироку особа повністю відшкодувала завдані нею збитки; добровільно з'явилася до суду; добровільно зізналося в скоєнні злочину і, в будь-якому випадку, виходячи з поведінки особи в даний момент або після вчинення злочину;

2) мотивів злочину, попереднього способу життя, а також з положення в суспільстві винного (ст.89).

Відповідно, Розділ II КК Сан-Маріно встановлює, що особа вважається кримінально небезпечною, навіть коли вона не підлягає звинуваченням і покаранню, в разі, якщо вона раніше вчинила умисний злочин, та якщо суддя вважає, що така особа може здійснити нові діяння, передбачені в цьому Законі як умисні злочини.

Суддя встановлює кримінальну небезпеку, беручи до уваги обставини і умови, які стосуються ступеню тяжкості злочину, та наказує, там, де це необхідно, проведення біопсихологічної експертизи.

Закон передбачає небезпечними осіб:

1) старшого або молодшого віку, визнаних як осіб, які вчинили звичайні умисні злочини, злочини, пов'язані з професією, і конституційні злочини;

2) засуджених за умисні злочини, вчинені злочинною організацією; пов'язані з торгівлею живим товаром або работоргівлею; за злочини, пов'язані з торгівлею та експлуатацією осіб, які займаються проституцією і за вимагання, що супроводжуються викраденням людей;

3) старшого віку, які не зважають на обвинувачення через недоумства або хронічну інтоксикацію алкоголем або наркотичними засобами, якщо вони звільняються від відповідальності за умисні злочини, карані за законом тюремним ув'язненням не нижче п'ятого ступеня;

4) засуджених зі зменшенням покарання через недоумство або хронічну інтоксикацію алкоголем або наркотичними засобами в силу частини другої статті 9 цього Кодексу, якщо за скоєний умисний злочин передбачається тюремне ув'язнення на термін не нижче шостого ступеня. Крім того, в подібних випадках суддя встановлює небезпеку щоразу, коли повинна бути застосована міра безпеки з винесенням вироку про ув'язнення або виправдувального вироку, після закінчення п'яти років з дня вчинення діяння [109].

Це добре, проте й існують інші бачення за якими моральний стан та характеристики суспільної моралі застосовуються також при визначенні не тільки індивідуалізації покарання, алей криміналізаційних та пеналізаційних процесів діянь що сягають на суспільну мораль.

Дослідження такого поняття як «моральність» у кримінально-правовому сенсі неможливе без встановлення методологічної основи використання даного терміну, - терміну моралі. [184. С.177]

Енциклопедичне визначення терміну «мораль з лат. *moralis* - моральний, від *mores* - звичаї) характеризує своєрідний духовно-культурний механізм управління та регуляції соціальної активності індивіда та відповідних груп за допомогою уявлень про належне, в яких узагальнені норми, цінності, зразки поведінки, принципи ставлення до інших індивідів, соціальних груп, суспільства, держави, всесвіту [227].

Специфіка моральної свідомості формується за умов розкладу родоплемінного суспільства, виникнення складної системи опосередкованих зв'язків (політичних, економічних, соціальних та ін.), що прийшла на зміну безпосередньому характеру всіх стосунків людей у традиційній общині [227; 151]

Т.Г.Аболіна стверджує, що «поява відносної свободи вибору, потреба в ситуаційній гнучкості поведінки й стосунків, відповідно до динамічних умов життя, робили чимдалі проблемнішим збереження, культурну трансляцію і примноження досвіду безпосередньо моралістичного ставлення людини до людини, спільноти, природи, світу. В контексті критичного осмислення реальних звичаїв людей (що свідчило про руйнацію традиційних форм моральності) складається узагальнена система уявлень про чесноти, норми поведінки, основоположні закони колективного співіснування («не убий», «не укради» та ін.) » [151].

Для даного дослідження важливим також є осмислення терміну соціальна мораль, так як «моральні норми, відображаючи відносини у певному соціумі, вказують рівень моральної свідомості окремих індивідів і суспільства загалом» [42, с. 177, 151].

Так, у філософському словнику соціальних термінів дається визначення соціальної моралі. Вказується, що це «усталені моральні звичаї, традиції, форми діяльності, що склалися в процесі історичного поступу чи кимось установлені і дотримання яких є необхідною умовою діяльності людей, підпорядкованої груповим, колективним, суспільним вимогам. Соціальна

мораль є виявом підтримки існуючих моральних відносин, що склалися в суспільстві, або їх нехтування» [227].

Поняття «соціальної моралі» досить близько прилягає до поняття «норми поведінки», але характеризує не спосіб підтримки суспільної дисципліни, а зміст поведінки окремої людини, соціальної групи, верстви, всієї спільності згідно з досягнутим рівнем соціальної свідомості, культури, громадської відповідальності [128, 194-204: 151].

Соціальна мораль звужує коло функціонування застарілих, норм поведінки і утверджує в повсякденному житті усталені норми взаємовідносин в соціумі, що є відображенням загальнолюдської суті [151].

Соціальна мораль реалізується в суспільстві за наявності відповідних визначених стимулів діяльності (патернів, стереотипів, наративів, цінностей), які регулюють людську поведінку та забезпечують оцінку девіацій та зловживань правом та владою. Потрібно зазначити, що захист суспільної моральності, а отже і моралі, як основи даного поняття, повинен базуватися саме на охороні моральних норм усталених в цілому суспільстві [189, с. 10;198.53; 150-154].

Здійснення захисту індивідуальних моральних норм, чи таких, що сповідуються певною соціальною групою може призвести до зловживань, а тому потрібно сформулювати чітку позицію держави, щодо захисту суспільної моралі, яка має знайти своє відображення у законодавчих актах держави [96].

У теорії кримінального права “моральність” подекуди асоціюють із “громадською мораллю”, “громадською моральністю”, “суспільною мораллю” та “суспільною моральністю” [189].

У КК України в назві Розділу XII Особливої частини використано термін “моральність”[108], однак самого визначення законодавство не містить. Буде доречним розглянути також окремі позиції науковців з приводу визначення таких доктринальних понять як громадська мораль, громадська моральність, суспільна моральність, моральність.

Відоме визначення громадської моралі, як «сукупності суспільних відносин, які засновані на системі загальнолюдських цінностей, що визначають суспільну-корисну (позитивну) діяльність особи та відповідають панівним нормам» моральності [151, с.20]. Вочевидь у кримінально-правовому сенсі воно співпадає із характеристиками суспільної моралі [66, с.33-56].

Поруч з цим, А.В. Ландіна у своїй дисертаційній роботі вказує, що «моральність - це порядок відносин між людьми, що існує в суспільстві за умови дотримання норм моралі, який охороняється кримінальним законодавством» [127, с.34]. Авторкою робиться вдала спроба розвинути концепцію про те, що об'єкт злочину - це встановлений правовими нормами порядок відносин між людьми в суспільстві, який охороняється кримінальним законом. Таким чином, за її твердженням, родовим об'єктом злочинів проти моральності є моральність, під якою слід розуміти порядок відносин між людьми в суспільстві, встановлений нормами моралі [127].

М.Й. Коржанський вважає громадський порядок і моральність родовим, а громадську моральність – безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст.ст. 301- 303 КК України [94, с. 488-490]. Доречи, він визначає «громадську моральність, як суспільні відносини, що утворилися на засадах загальнолюдських цінностей (добра, істини, справедливості) та вимагають від особи певної поведінки й забороняють поведінку, яка не є відповідною до цих цінностей» [94, с.151].

І.А. Головка на додаток цьому стверджує, що «моральність як об'єкт кримінально-правової охорони є такою, яку охороняє закон про кримінальну відповідальність специфічною системою суспільних відносин, що традиційно склалися в процесі суспільного розвитку і відображають етичні, культурні, національні та релігійні особливості буття людини. Тим самим забезпечується її нормальне існування в соціумі, зберігаються благопристойність, спокій, загальні інтереси, благополуччя населення в цілому» [42, с. 21].

С.Ф. Денисов зазначає, що: «Громадська мораль – це історично обумовлене ідеальне відображення об’єктивної дійсності у формі суспільної свідомості, соціальний інститут, що виникає і розвивається в процесі суспільних відносин на ґрунті системи загальнолюдських цінностей (норм, принципів, ідеалів), які утворюють відповідну установку, котра визначає загальноприйнятну позитивну діяльність у суспільстві в процесі виробництва матеріальних і духовних благ, є орієнтиром і критерієм оцінки вчинків і їх результатів, регулятором і засобом розвитку і вдосконалення особистості і суспільства, спрямована на підтримку життя суспільства і просування до його ідеалу» [58, с.27]. Доречи, наступну працю С.Ф. Денисов присвятив вже вивченню злочинів проти моральності, певним чином поєднуючи ці визначення [58]¹.

Відома ґрунтовна позиція В.В. Кузнецова, який суспільну моральність (мораль) розуміє як систему «етичних норм, правил поведінки, які склалися в суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов’язок, совість, справедливість, що визначають умови нормального громадського життя людей» [111, с.35; 113, с.48; 119-120].

При з’ясуванні ж співвідношення понять «мораль» і «моральність» ми вважаємо, що мораль - це категорія суспільного значення, а моральність - категорія індивідуального значення, яка являє собою, насамперед, внутрішнє ставлення, визнання, міру реалізації норм моралі окремою людиною [151].

Поруч з цим в теорії кримінального права домінує інша точка зору. Моральність, на думку В.О. Навроцького та значної більшості криміналістів, розглядавших це питання протягом формування кримінально-правової доктрини України, це суспільні відносини, що формуються, щоби забезпечити поведінку людей в суспільстві на основі (Т.В. Грицай, М.В. Костицький)

¹ Див.; Денисов С. Ф., Кулик С. Г. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності: монографія Чернівці: Академія ДПС, 2018. -305 с.

узвичаєних правил взаємної поваги, сором'язливості, розрізнення соціального і інтимного боків життя та не афішування останнього, поваги до цінностей, сповідуваних іншими членами суспільства, виховання нового покоління в дусі поваги до моральних цінностей суспільства [46, с.3, 60; 101; 103-104; 106-107].

П.П. Сердюк, у роботі, присвяченій моральності як об'єкту кримінально-правової охорони, констатує, що моральність у якості безпосереднього об'єкта злочину не репрезентована тими предикатними якостями, які характерні для нього [198, с.24]. Автор, розвиваючи проблеми захисту суспільства від проявів насильства та жорстокості, виказує оригінальну точку зору, щодо визнання безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених ст. ст. 300, 301 КК України, стану соціального благополуччя (здоров'я) особи, а не моральності як об'єктивного явища соціального регулювання та контролю, однак за умови того, що буде доведено «феномен генетичного чи обумовлюючого зв'язку між впливом і шкідливими змінами у моральному здоров'ї особи, причому не ймовірного, а цілком певного» [194, с.23]. Злочини ж, передбачені ст. ст. 303, 304 КК України, можуть справляти негативний вплив на статус особи та її спосіб життя, тож об'єктом цих злочинів слід визнавати «особисту недоторканість, статеву свободу чи статеву недоторканість людини» [194, с.25]. Ця позиція відповідає людиноцентристському антропологічному підходу з одного боку. З другого, це вимагає суттєвої переробки структури та системи розділу КК України, присвяченого злочинам проти суспільного порядку та моральності з урахуванням характеристик безпосереднього та родового об'єктів.

Під кримінально-правовою протидією злочинам проти моральності розуміються заходи по забезпеченню безпеки існуючих суспільних відносин та інтересів та утримання громадян від злочинних посягань шляхом визначення в кримінальному законі шкідливих для особи, суспільства та держави правопорушень та встановлення за їх вчинення кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового впливу. При цьому до елементів

механізму кримінально-правової охорони в рамках політики криміналізації та пеналізації діянь відносять: кримінально-правові норми, кримінально-правові відносини та кримінальну відповідальність. Ми вважаємо, що режим реалізації кримінального права у сфері охорони суспільної моралі прямо пропорційний рівню як правової культури, так і загальної культури суспільства. Девальвація традиційних духовних основ у вигляді релігійних і моральних ідеалів, позитивної правосвідомості створює обстановку загостреної соціальної напруженості на всіх рівнях соціокультурних відносин у суспільстві, яка сприяє новій судовій практиці відносно злочинів проти моралі. Існує можливість використання суб'єктних характеристик діяльності індивіда та толерантності її оцінки в якості основи криміналізації діянь проти суспільної моралі, призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування, декриміналізації та депеналізації.

Виходячи з цього С.П. Репецький у авторефераті своєї дисертаційної роботи [189] вказує, що «родовий об'єкт розділу XII «Злочини проти громадського порядку та моральності» Особливої частини КК України включає два складових компоненти - громадський порядок та суспільну моральність, які прямо не співпадають». Відповідно родовим об'єктом злочинів проти суспільної моральності, згідно позиції С.П.Репецького, слід визнати суспільні відносини у сфері суспільної моральності, які визначають найбільш високі, загальновизнані духовні і культурні надбання людства. При цьому С.П. Репецький аргументує, що вказівка на термін «суспільна» має бути обов'язковою, оскільки «моральність має суспільний характер, передбачає сферу суспільних відносин, суспільну свідомість та поведінку, суспільні ідеали, порушення яких викликає суспільний осуд. Безпосереднім об'єктом злочинів проти суспільної моральності слід вважати суспільні відносини у сфері суспільної моральності, що визначають найбільш високі, загальновизнані духовні і культурні надбання людства в духовному, культурному та статевому житті, вихованні молоді та мирному співжитті» [188, с.220]. Звідси

вдосконалення правових механізмів регулювання суспільних відносин, які виникають у духовній сфері, повинно стати пріоритетним напрямом державної політики (в тому числі й кримінальної політики) в галузі забезпечення моральності та духовної безпеки особистості, суспільства і держави.

Здійснення такої політики припускає, зокрема, і вдосконалення існуючої системи і юридичних ознак складів відповідних злочинів, а також розробку нових складів злочинів (з урахуванням специфіки як кримінальної відповідальності, так і духовної сфери життя) і включення відповідних правових норм у чинний КК України.

Поруч з цим, виключно моральні норми не можуть бути первинною основою формування кримінально-правових заборон, а лише частково доповнюють упорядковані системи кримінальної відповідальності за порушення правил управління соціумом [17;21;23-24].

Звідси в кожному злочині проти суспільної моральності варто виділяти: основний та додатковий безпосередні об'єкти (як необхідні, так і факультативні) [185, с.15; 151].

Виходячи з того в роботі І.О. Бандурки [11] стверджується, що, вважається за доцільне розмежування об'єктів злочину на об'єкти індивідуального (життя, здоров'я, воля, честь, гідність, статевая свобода тощо) і суспільного (громадська безпека, довкілля, безпека виробництва тощо) значення. При цьому звертається увага на те, що розділ XII КК України «Злочини проти громадського порядку та моральності» [108] «визначає об'єктом кримінально-правової охорони не мораль (громадську мораль), а моральність» [12, с. 74].

Узагальнюючи виказане, підкреслимо, що моральність передбачає: наявність правил, які визначають вимоги до поведінки людей у суспільстві, їхніх духовних і душевних характеристик; результат дотримання таких правил, поведінку, що не викликає почуття сорому в самого себе чи /та до навколишніх [46, 151].

Отже, визначення, запропоновані доктриною щодо характеристик та структури моральності [161], заслуговують на увагу, хоча, можливо, застосування терміну суспільна моральність, а не суспільна мораль у кримінальному законодавстві є більш даниною усталеної традиції, ніж характеристикою системи сучасного стану [46]. З нашої точки зору ці поняття є невід'ємною частиною одне одного та повинні застосовуватися сумісно. Поруч з тим, суспільна мораль за понятійними характеристиками вище ніж моральність з точки зору людиноцентристської ідеології.

Можливо, антропологічний вимір злочинів проти суспільної моралі та моральності вимагає від сучасних дослідників зосередження не тільки на проблематиці «догматичного аналізу норми (суто кримінально-правовий підхід), чи аксіологічної оцінки існування та буття норми (кримінологічний або соціологічний підхід), але й інтегративного динамічного аналізу сутності та буття норми в загалом» [213, с. 289-290; 216, с.6-7] як самоорганізованого правового явища шляхом виявлення ідеологічних, нормативних та правозастовчих аспектів буття норми на різних рівнях правового регулювання та відносно різних учасників кримінальних правовідносин.

Узагальнюючи викладене, з урахуванням виказаних позицій [46, 151] видається доречним виокремити такі ознаки суспільної моралі:

- це суспільні відносини;
- дані відносини формуються і розвиваються в суспільстві;
- ними забезпечується дотримання правил шанобливого ставлення одних людей до інших, сором'язливості, поваги до загальнолюдських цінностей, що утвердилися в суспільстві;
- недотримання моральних норм засуджується суспільством і веде до деградації особистості [46, 151].

Трансформація індустріального суспільства в постіндустріальне, процеси глобалізації різко міняють положення людини як суб'єкта культури в системі соціокультурних зв'язків.

Одночасно із цими процесами, як відзначають фахівці, можуть відбуватися «руйнування класичної моралі, крах звичної картини світобудови, повне розмивання загальнообов'язкових підвалин філософії, мистецтва, теорії науки» [161, с.60].

І. О. Бандурка вказує, що «мораль – це категорія суспільного значення, а моральність – категорія індивідуального значення, яка визначає, насамперед, внутрішнє ставлення, визнання, міру реалізації норм моралі окремою людиною» [11, с. 11]. Більш коректною є констатація того, що основою для визначення співвідношення суспільної моралі та суспільної моральності має бути законодавчо закріплена позиція. Визначивши, що суспільна мораль – цілісна система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві, та закріпивши в рамках КК України як об'єкт кримінально-правової охорони моральність, вважається, що законодавець виходив з того, що «мораль – це суспільні відносини, які покликані реалізувати собою моральні норми та яким злочини проти моральності завдають шкоди» [114, с.23].

Зазначимо, що у даному випадку відбулася нормативна заміна терміну мораль, що носить суспільний характер терміном, індивідуальної моральності як властивості індивіда.

З цього боку було б більш коректним саме застосування терміну «суспільна мораль». Проте законодавець усталено застосовує інші терміни. Існує й точка зору, згідно якій терміни «мораль та моральність тлумачаться як синоніми» [112].

У свою чергу, девальвація традиційних духовних основ у вигляді релігійних і моральних ідеалів, позитивної правосвідомості створює обстановку загостреної соціальної напруженості на всіх рівнях соціокультурних відносин у суспільстві, що сприяє зародженню і розвитку деструктивних початків у всіх інших сферах громадського життя.

Враховуючи зазначене, дослідження поняття моралі в її кримінально-правовому розумінні є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки

зору. Комунікація та соціалізація, а не тільки загроза соціальним відносинам сприяють визначенню того, що є злочинним серед правопорушень у сфері захисту суспільної моралі.

«Злочини без жертв» так зазвичай називають цю категорію кримінальних правопорушень у сучасній західній кримінально-правовій доктрині.

Злочини проти публічної моралі - це дії, які не відповідають загальним уявленням суспільства про нормальну соціальну поведінку та моральні цінності.

Ці кримінальні правопорушення широко розглядаються як шкідливі для суспільного блага або шкідливі та руйнуючі для повсякденного життя громади вчинки.

Дихотомія цих тверджень полягає в тому, що слово «жертва» можна трактувати так широко або так вузько, як хочеться.

Традиційна думка полягає в тому, що закони створені для захисту соціальних стандартів і походять від морально-етичних цінностей. Деякі з цих правопорушень мають менший характер суспільної небезпеки та впливають на індивідів, а не на суспільство загалом і включають незаконний прийом наркотиків; проституцію; пияцтво; порнографію; азартні ігри; і різні сексуальні акти (харассмент).

Хоча вчинок може бути протизаконним, очевидних жертв немає. За цих обставин легко зрозуміти, як злочин можна вважати «без жертви». Однак існують й інші обставини, коли жертви злочину не усвідомлюють свого статусу як жертви, і їх незнання про факт сприймається як прийняття своєї віктимності. Оскільки жертва не звертає уваги на ці обставини, легко зрозуміти, що шахрайські ділові практики можуть бути сприйняті як віктимогенні теж [248].

Практичні аргументи проти криміналізації злочинів без жертв походять від трьох ознак цих злочинів:

- 1) більшість із них не стосується жодних скарг, окрім працівників поліції;

2) багато з них передбачають обмін забороненими товарами чи послугами, які вкрай бажані самими учасниками угод; та

3) усі прагнуть запобігти індивідуальним чи соціальним наслідкам можливої шкоди, які, як вважають, є менш серйозними та /або менш ймовірними, ніж шкода, пов'язана з злочинами з жертвами.

З багатьма злочинами без жертв пов'язаний незаконний обіг товарів та послуг, які користуються великим попитом.

Цей «тариф на злочинність» зменшує можливості споживання легальних товарів та заохочує зростання складних та добре організованих злочинних груп.

Організована злочинність, в свою чергу, має тенденцію до розвитку та ускладнення з одного боку, та формування аморфних структур, зорієнтованих на спорадичну злочинну активність, з другого. Прибутки ідуть шляхом легалізації та ускладнення корупційних схем. Хоча більш високі ціни, як правило, відштовхують деяких потенційних учасників злочинів без жертв, той факт, що ці товари та послуги дуже бажані (і не сприймаються як справді аморальні), забезпечує високий попит, який у поєднанні з обмеженою пропозицією підтримує і високі ціни та високий рівень злочинності. У крайніх випадках, таких як героїнова або кокаїнова залежність, високі ціни змушують учасників вчиняти інші злочини, наприклад, продаж наркотиків та крадіжок, платити за нелегальний товар.

Нарешті, через сильний попит велика кількість громадян, що дотримуються законів, приводяться в асоціацію із кримінальними елементами, які постачають ці товари та послуги.

Існує небезпека, що такі громадяни розглядають себе як злочинців, оскільки суспільство стигматизувало їх такими.

Таким чином, вони будуть менше співпрацювати з правоохоронними органами взагалі і, швидше за все, будуть втягнуті в інші форми кримінальної активності.

Злочини без жертв у західній правовій думці також розглядаються як помірно менш серйозні, ніж більшість правопорушень із жертвами: заборонена поведінка заподіює індивідуальну чи соціальну шкоду (шкоду особистості чи суспільній групі), яка є менш серйозною, менш ймовірною або є наслідком самої заборони (наприклад, несприятливі наслідки для здоров'я, спричинені прийомом допінгу).

Стверджується, що відсутність скарг на свідків щодо деяких цих злочинів (наприклад, незаконних азартних ігор) є частково відображенням суспільного консенсусу щодо того, що ця поведінка є менш серйозна.

Високий попит на значну кількість з цих нелегальних товарів та послуг є ще одним свідченням широкої толерантності до аморальної поведінки. За таких умов заборона служить лише для зменшення дотримання закону з боку громадян, які вважають, що їх заборонені дії не є помилковими. Більше того, притягнення до кримінальної відповідальності за ці менш серйозні правопорушення розцінюється як марнотратство обмежених ресурсів кримінальної юстиції та невиправдане навантаження на систему кримінального правосуддя.

Кількість зусиль поліції, необхідних для виявлення цих важко виконуючих законів, може бути краще витрачена на більш серйозні правопорушення, які легше виявити.

Також стверджується, що суди настільки перевантажені тривіальними правопорушеннями, що не вистачає ресурсів для адекватного опрацювання більш серйозних правопорушень [257].

Наявність численних наукових позицій, які іноді є протилежними з приводу окремих дискусійних питань щодо регламентації кримінально-правової охорони моралі в часи культурного релятивізму, вказує як на актуальність проблематики, так і на значні ускладнення у процесі криміналізації та кваліфікації злочинів, які посягають на суспільну мораль.

«Існує безліч недобрих вчинків, які не караються кримінально, але це не означає, що громада має закривати на них очі. Крім того, якщо державне правосуддя є повністю корумпованим, правозахисна система не діє, а соціальний захист відсутній, то залишається лише один механізм соціальної протидії – моральний осуд» [186].

Отже, головна мета охорони суспільної моралі – це формування у суспільстві принципів здорового способу життя, збереження певних моральних ідеалів, їх захисту, а також недопущення аморального впливу на людей, що проживають на відповідній території [76, с. 4]

Таким чином, узагальнюючи викладене, зазначимо, що під кримінально-правовою охороною суспільної моралі розуміють заходи по забезпеченню безпеки існуючих суспільних відносин та інтересів та утримання громадян від злочинних посягань шляхом визначення в кримінальному законі шкідливих для особи, суспільства та держави правопорушень проти суспільної моралі та моральності та встановлення за їх вчинення кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового впливу.

При цьому до елементів механізму кримінально-правової охорони суспільної моралі та моральності в рамках політики криміналізації та пеналізації діянь (П.Фріс, І.Козич, В.Туляков) відносять: кримінально-правові норми, кримінально-правові відносини та кримінальну відповідальність. «Кримінально-правова охорона – це, по-перше, певна система кримінально-правових засобів, до яких слід включити кримінально-правові норми (заборонні, роз'яснювальні, заохочувальні та обмежувальні) та методи кримінально-правової політики (криміналізація та декриміналізація, пеналізація та депеналізація), за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин» [116, с.109].

Аналіз спеціальної літератури та сучасної практики реалізації законодавчих норм дозволяє віднести до завдань публічно-правової охорони суспільної моралі:

«формування ціннісної системи суспільства, відкритої, варіативної, духовно та культурно наповненої, толерантної, здатної забезпечити становлення громадянина і патріота, консолідувати суспільство на засадах пріоритету прав особистості, зменшення соціальної нерівності;

формування національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі надбання вітчизняної та світової культури;

формування у молоді демократичного світогляду, дотримання громадянських прав і свобод, поваги до традицій, культури народів світу; розвиток гуманістичної освіти, що ґрунтується на культурно- історичних цінностях народу, його традиціях та історичній пам'яті;

утвердження в суспільстві престижності дотримання здорового способу життя, його пропаганда серед населення та розробка механізмів економічного стимулювання впровадження здорового способу життя; забезпечення доступності інформації стосовно важливості раціонального харчування, рухової активності, уникнення ризикованої поведінки (у тому числі сексуальної), необхідності дотримання безпечних умов і режиму праці та відпочинку, уникнення шкідливих наслідків вживання тютюну, алкоголю та наркотиків тощо;

постійне висвітлення питань щодо здорового способу життя в сучасному медійному просторі із залученням відомих суспільних лідерів та використанням міжнародного і вітчизняного досвіду в цій сфері;

наукове обґрунтування, розробка і супровід міжсекторальних заходів з формування здорового способу життя населення з урахуванням економічних, соціальних, медичних, педагогічних, психологічних аспектів; захист дітей і молоді від негативного впливу продукції, яка поширюється з порушенням законодавства про захист суспільної моралі, несе загрозу їх фізичному, інтелектуальному та морально-психологічному стану;

недопущення розповсюдження продукції, організації та проведення видовищних заходів, що можуть негативно впливати на суспільну мораль, фізичний, розумовий чи морально-психологічний стан людини;

здійснення експертної оцінки аудіо-, відео-, друкованої продукції видовищних заходів, інформації та даних на електронних носіях, що завдають шкоди суспільній моралі, з метою публічного обговорення цих проблем; здійснення моніторингу та аналізу процесів і тенденцій у сфері захисту суспільної моралі; здійснення профілактичних та інформаційно-просвітницьких заходів, пропагандистської діяльності у сфері захисту суспільної моралі»[76, с. 65-66].

Політика у сфері протидії цьому виду злочинності являє собою систему політико-правових заходів, спрямованих на зменшення рівня та динаміки розвитку кримінальних правопорушень усіма політичними, економічними заходами і правовими засобами (покарання, інші кримінально-правові заходи, заходи поводження з правопорушниками) з огляду на основні характеристики сталого розвитку суспільства та моральних цінностей у ньому. [221, с. 8-13; 222; 229, с. 374]

Названі обставини у цілому характеризують позитивістський напрямок у вивченні феномену злочину. Поруч з тим, сьогодні ми все частіше зіштовхуємось із необхідністю переходу до іншої методології

1.2. Методологія дослідження злочинів проти суспільної моралі: антропологічний підхід

Основним положенням Українського державотворення є те, що в нашій державі найвищою соціальною цінністю визнається людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека (ч. 1 ст. 3 Конституції України) [91].

Стверджується, що у сучасному світі встановлення, дотримання та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. [39]

Не менш важливим є оптимально визначена система примусових заходів та виконання позитивних обов'язків людини.

Популярний сьогодні безпековий підхід [228] в ідеології сталого розвитку сучасних держав [44] зосереджується саме на гарантіях прав та взаємних обов'язках суб'єктів публічно-правових відносин.

Розвиток цієї позиції дозволив В.В.Шаблисту зосередитися на питаннях сутності та змісту безпеки людини як всеохоплюючого поняття, що є передумовою реалізації її прав і свобод, а також гарантії виконання обов'язків. На підставі аналізу кримінального законодавства автором було визначено напрямки державної безпекової політики у кримінальному праві, а також загальновизнані міжнародні принципи забезпечення безпеки людини [238, с.17; 239]

Це підтверджує важливість мультидисциплінарного вивчення проблеми кримінально-правової протидії злочинам проти суспільної моралі, застосування новітніх методів їх аналізу. На думку В. В. Дудченко, «...центральною складовою фундаментальної юриспруденції виступають філософсько-правові доктрини, в рамках яких здійснюється інтерпретація права та держави як особливих форм буття людини та специфічних соціальних інститутів. Існування різних традицій філософсько-правової думки зумовлює їх акцентування на різних аспектах правової реальності». [64, с.8]

Однією із форм реалізації концептів сучасного праворозуміння, на відміну від пануючого соціологічного позитивістського підходу, є антропологічна методологія дослідження. На думку Ю. М. Оборотова, «...питання наповнення методології юриспруденції концептуальними ідеями, принципами, підходами, методами, прийомами, вибудування зв'язків концептуального й інструментального рівня, твердження особливостей методологізації дослідницької діяльності у сфері права і держави, – все це становить актуальне завдання нової корекції комплексу методологічних

проблем з просуванням до сучасного бачення методології юриспруденції». [144,с.8; 2]

Якщо традиційно у праві ми вивчаємо соціальні процеси та їхню реалізацію у нормотворчості, то в антропологічному контексті мова йде про особу, її природні права та обов'язки. З точки зору В. В. Завальнюка, «...антропологічний підхід до дослідження людини, культури й суспільства розглядають із погляду основних напрямків антропологічного знання – фізичної, філософської, соціальної та культурної антропології або просто з погляду людського виміру досліджуваних явищ. Антропологічний підхід до дослідження людини в даному контексті пов'язаний з дослідницькою точкою зору. У зміст антропологічного підходу включаються вибір об'єкта й предмета, методології й методів пізнання людини, культури й суспільства. Антропологічний підхід корисний для подолання етноцентристського погляду на соціальний розвиток людини і суспільства, його використання є необхідно передумовою налагодження зв'язків між цивілізаціями, правовими системами, державами і людьми, що представляють різні правові культури. Антропологічні знання є значною цінністю для сучасного механізму дії права, оскільки антропологія виступає певним ядром раціоналізації та ідеологізації культури. Юридична антропологія є продуктом діяльності людини, оскільки надає можливість вивчити певні суспільні процеси і впливати на них, а також використовувати її потенціал у формуванні правової реальності» [69, с. 311]. Звідси використання новітніх методів дослідження саме й пов'язане з можливістю застосування інших, ніж традиційні, підходів до класичної методології криміналізації.

Права людини позанаціональні, їх визнання, дотримання і захист кримінально-правовими засобами не є внутрішньою справою тієї чи іншої держави. Вони давно стали об'єктом міжнародного регулювання.

Права людини не є приналежністю окремих класів, націй, релігій, ідеологій, а являють собою загальнокультурний феномен (Л.Васечко). Це

моральний фундамент будь-якого суспільства. Для антропології в цілому, і для кримінально-правової антропології, зокрема, має важливе значення, яке в суспільстві ставлення до проблеми реалізації прав людини. Від даного відповіді залежить ступінь зрілості і цивілізованості суспільства, якість сучасного кримінального законодавства.

Основною гіпотезою дослідження є констатація можливості використання суб'єктних характеристик діяльності індивіда та толерантності її оцінки у суспільстві в якості основи криміналізації діянь проти суспільної моралі, призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування, декриміналізації та депеналізації.

Не тільки суспільна небезпека, але й мережева дозволеність та підтримка індивідуальних девіацій робить можливою визнання діяння суспільно-небезпечним, чи навпаки суспільно-нейтральним, підсилює чи обмежує соціальну реакцію на нього. Ми підтримуємо точку зору (В.Туляков), що матеріальна ознака злочину (небезпека для держави та суспільства) детермінується значущістю аморальних практик для особистості (соціальної групи), нормативно підкреплюється, чи нейтралізується толерантністю до порушення даних норм у референтній групі (субкультурі), чи у соціумі у цілому.

Залежно від цілей та особливостей поводження із правопорушниками та жертвами злочинів, у сучасній антропологічній теорії можливо виокремити чотири підходи:

- 1) особистісно-орієнтований підхід;
- 2) феноменологічний підхід;
- 3) соціально-співвіднесений підхід;
- 4) інтегративно-науковий підхід

Антропологічний підхід охоплює практично усі ці напрямки.

Методологія антропологічного дослідження кримінально-правової норми Загальної частини Кримінального кодексу України базується на використанні

знань про суб'єкта кримінальної відповідальності для притягнення та індивідуалізації відповідальності.

Методологія антропологічного дослідження кримінально-правової норми Особливої частини Кримінального кодексу України пов'язана із вирішенням питання, наскільки диспозиція складу злочину та його санкція відповідає людиноцентристському підходу, офіційно вираженому в усталеному переліку основних прав та свобод людини та практиці Європейського суду з прав людини.

Фахівці кажуть: «Проблема сучасного світу полягає у небажанні чути речі, які не сприймаються для досягнення визрілої у свідомості мети, у небажанні сприймати інакшість, якщо вона не охоплюється власним розумінням та поставленою метою. Відбувся серйозний розрив між авторитетом старшого покоління та сучасними поглядами на можливості та необхідність облаштування соціального життя. Проте такий розрив хоча і є проблемою, однак більшою проблемою став розрив між правом та діями у просторі влади, на жаль не лише виконавчої влади» [169].

З нашої точки зору, під антропологічним виміром кримінального права та політики слід розуміти людиноцентристську складову політики у сфері протидії кримінальним правопорушенням, з приводу розвитку та реалізації норм матеріального кримінального права, спрямованих на забезпечення безпеки суспільної моралі від найбільш небезпечних для відповідного суспільства посягань та індивідів.

Антропологічний підхід у методології дослідження технологій та алгоритмів юридичної діяльності використовується як один із системоутворюючих.

Антропологія розуміється як наука про походження та еволюцію людини.

Що стосується юридичної антропології, яку називають ще антропологією права, то вона, за позицією Д.Г. Манько, вивчає процеси юридизації людського буття, зумовлені конкретними історичними типами цивілізацій. У результаті

цього виявляються закономірності, які роз'яснюють основні моменти, пов'язані з правовим життям людства. Юридична антропологія у своїх дослідженнях ґрунтується на аналізі усних і письмових пам'яток права з одного боку, і практиці суспільного життя – з іншого [139, с.15]

На думку В. С. Нерсисянца, «...юридична антропологія є наукою про людину як про соціальну істоту в її правових проявах, вимірюваннях, характеристиках. Вона вивчає правові форми суспільного життя людей, від старовини до наших днів. До її предметної сфери входять правові системи, а в цілому – весь комплекс правових явищ (усі правові форми в широкому розумінні цього слова – правові норми, відносини, ідеї й уявлення, інститути, процедури, способи регуляції поведінки, захисту порядку, вирішення конфліктів тощо), які складаються в різних співтовариствах (первісних, традиційних, сучасних), у різних етносів (народів, націй), у різні епохи і в різних регіонах світу. Дане положення має принципове значення при вивченні правових систем, правових традицій та їх різноманіття» [156, с.2]

В. С. Бігун пропонує наступне визначення правової антропології:

«1) багатодисциплінарна сфера знань про взаємовідношення людини та права;

2) розвинутий історично, під впливом багатьох дисциплін, комплексний міждисциплінарний, багатофункціональний науково-практичний напрям дослідження (та навчальна дисципліна) філософсько-антропологічних і етнічних (етнологічних, етнографічних) питань співвідношення людини та права, втілений у двох фундаментальних напрямках – філософсько-правовій антропології і правовій етнології, які виявляються у підходах до бачення людини як цілісного феномену в її одиничному та множинному проявах, при яких увага акцентується на людському вимірі й гуманістичній природі права (та правового) різноманітних суспільств і культур, таким чином сприяючи їх пізнанню, порівнянню, концептуалізації, вирішенню актуальних проблем й осмисленню місця феноменів людини та права в світі» [15, с. 16].

У додаток до цього А. П. Кравченко зазначає, що антропологію права слід розглядати «...як вчення:

- а) про граничні підстави права як одного із способів людського буття;
- б) про право в житті людей, у людському бутті, покликане дати світоглядне пояснення права, його сенсу та призначення, обґрунтувати право з точки зору сучасного людського буття та наявної в ньому системи цінностей;
- в) що вивчає смисл права, його сутність і поняття, засади та місце у світі, його цінності та значущість, роль у житті людини, суспільства й держави, долях народів і людства;
- г) про сенс права, тобто про те, які універсальні причини його породили й заради яких універсальних цілей людина встановлює право;
- г) покликане пояснити підвалини права, що кореняться в глибинах культури, тобто в широкому значенні – пізнати людину завдяки розумінню права» [97, с. 95]

Неможливо розглядати право окремо від людини, адже сутність права нерозривно пов'язана з фундаментальними засадами людського життя та співжиття [5, с. 5]

У зазначеному аспекті слід погодитися з як з вищеприведеною позицією Д.Г.Манько та точкою зору Т. О. Подковенко, яка обґрунтовує, що «...буття людини в світі права – ось що виступає надійним показником цивілізованості будь-якої правової системи. Обґрунтувати якісно нову парадигму правової науки під силу тільки такій методології, яка з одного боку не протистоїть ідеям та принципам суспільного життя, що перевірені тисячолітнім досвідом поколінь, а з іншого боку – прагне формувати нові пізнавальні інструменти та теоретичні дослідження... Прийшов час інтенсивної гуманізації нашої правової системи. Теоретично це досягається тим, що у предметне поле юридичної науки інтегрується людина як особистість, а право розглядається не просто як механічний регулятор суспільних відносин, що виконує свою інструментальну функцію управління суспільством через чітко встановлені дозволи та заборони,

а як важливий феномен правової реальності, що виконує людинотворчу функцію» [172, с. 34].

Практичне застосування антропологічного підходу зумовлює здійснення антропологічної інтерпретації правових норм, заснованої на гуманістичних принципах, що своєю чергою приводить нас до розкриття парадигм юридичної антропології, до яких слід відносити: парадигму людини як центру права і критерію соціально-нормативного регулювання, «парадигму правового розвитку, парадигму структурної функціональності правового середовища людини» [182, с.22; 183].

Цілком слушно В. М. Шаповал зазначає, що: «Людина є не об'єктом, а суб'єктом соціальних дій, що через неї і для неї відбуваються всі навколишні трансформації, що вона – не механізм і не фактор, а істота, яка має розум і вільну волю, то така позиція буде більш сприятливою для розуміння сенсу права, удосконалення людини і суспільства» [241, с.130].

Проблеми розуміння про правової природи людини завжди були в центрі уваги теоретиків права, тому що сучасні концепції праворозуміння засновані на трьох основних парадигмах:

концепції природи або сутності людини,
феноменології та динаміці її діяльності
відповідній правовій оцінці особистості та її поведінки.

Певні аспекти соціально-правового аналізу антропологічних основ права окреслено в працях українських учених Одеської школи права [68-75;84-89; 90; 151; 163; 164; 173].

Вчені-антропологи констатують, що вихідна форма буття права – суспільна свідомість; «право – не тексти закону, а система ідей про загальнообов'язкові норми, права, обов'язки, заборони, природні умови їх виникнення та реалізації, порядок і форми захисту, що існує в суспільній свідомості та орієнтована на моральні цінності суспільства» [33, с.23].

Згідно з названим підходом право вважається культурним феноменом, що складається із таких норм, які уможливають людську співпрацю. Право в цьому сенсі виявляється «природним феноменом, тобто феноменом, вбудованим у людську природу на зразок інстинктів, емоцій тварин, що живуть співтовариством» [2; 5; 46; 139; 151]. Це доречі нетипове твердження отримало послідовний розвиток у натурфілософії О.Костенко, який застосував цей підхід для спроби метааналізу злочинності та її причин. Звідси право як соціальний феномен опосередковано саме характеристиками розвитку та шанування природних прав людини першого рівня [95, с.135].

Фахівці у галузі філософії права та теоретичної юриспруденції поруч із деякими кримінологами (В. Дудченко, С.Максимов, М.Манько, Ю.Оборотов) засновують антропологічне розуміння права і неправа на розумінні відповідних видів взаємовідносин між антропологічними й соціальними аспектами буття людини:

1. Нормальні сприятливі обставини, тобто такі антропологічні факти (пов'язані з особливостями людського тіла), які сприяють розвиткові соціального: прямоходіння звільнило руки для праці; відведений великий палець є передумовою для технічного використання знарядь, отже, і для розвитку техніки; мозкові структури та гортань сприяють розвитку мови, а звідси й розвитку людського спілкування. Проте ми не можемо вказати на певну особливість побудови людського тіла, яка б призвела до необхідної появи права.

2. Обставини, які стимулюють розвиток соціальних компенсаторів: відсутність достатніх інстинктивних орієнтацій компенсується, як вже зазначалося, соціальними інститутами. Також через безпорадність немовлят, тривалий період росту та виховання дітей, необхідними стають інститути соціалізації (родинні стосунки в широкому значенні слова); постійний сексуальний потяг сприяє утворенню шлюбних пар. Певною мірою лише через необхідність компенсації відсутності природних властивостей можна

прослідкувати зв'язок права, як одного із видів соціального нормування, із біологічною природою людини.

3. Обмежуючі, сковуючі якості людського тіла (особливості шкіряного і відсутність волосяного покриву та ін.), які роблять постійне існування в екстремальних умовах (висота над рівнем моря, занадто висока або низька температура, радіація тощо) неможливим. Але вони можуть бути подолані завдяки застосуванню технічних досягнень. Хоча на формування права як нормативного регулятора ці якості й не впливають, проте вони є важливим стимулом розвитку техніки (в найширшому значенні).

4. Зростання можливостей втручання людей у свою внутрішню природу: на сьогодні генетична природа людей стає все більше і більше підконтрольною. Проте виникає запитання: чи існують тут (тобто у втручанні в генетичну людську природу) «природні» межі, чи вони є, швидше за все, лише моральними? Така можливість зворотного втручання соціуму (на рівні технічних та інтелектуальних можливостей) у людську природу, як буде показано нижче, може нести загрозу втрати ідентичності суб'єктами права, а тому й руйнування основ стійкого правопорядку. Зв'язок права з антропологічними основами, внаслідок його багатофункціональності, проявляється по-різному [137, с.258; 136; 139].

В результаті під правом у контексті людиноцентризму правоворозуміння, пропонується розуміти орієнтовану на регулювання суспільних відносин «різому» (структурно-системна сукупність, цілісність) приписів справедливого обмеження свободи [144, гл.1], засновану на вірі індивідів в наявність у них природних можливостей (прав, свобод) та обов'язків, як пов'язаних із державою, так і не маючих державного характеру.

Право є результатом розвитку людства, відображенням ступеню його цивілізованості. Лише людина розуміє право, підкоряється його приписам і, фактично, створює його формальне вираження. А відтак, сучасне право – це насамперед ті положення, в основі яких лежить віра у природні права й свободи

людини та які отримали формальне закріплення в правових актах, у тому числі й кримінально-правових [139; 238].

Суспільна мораль та кореспондуюча моральність у кримінально-правовому сенсі це суспільні відносини, що формуються і розвиваються в суспільстві, задля забезпечення шанобливого ставлення одних людей до інших, сором'язливості, поваги до загальнолюдських цінностей, що утвердилися в суспільстві, недотримання яких особою призводить до громадського осуду і впливає на рівень культурного і духовного розвитку її як особистості [111, с.133-135; 56, с.296; 58].

Об'єктом політики забезпечення безпеки відносин моральності як об'єкта кримінально-правової охорони виступає система антикриміногенної діяльності, спрямованої на протидію кримінальним правопорушенням проти моральності. У широкому вигляді це коло суспільних відносин, спрямованих на захист суспільної моралі та моральності від публічно-правових деліктів [23, с. 153-157].

Предметом політики забезпечення безпеки відносин моральності як об'єкта кримінально-правової охорони виступають собою конкретні заходи кримінально-правового впливу на суспільно небезпечні діяння у сфері безпеки моральності. Згідно діючому законодавству та пануючій доктрині, це пов'язане із розвитком стану захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави у сфері суспільної моральності, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам від виникнення негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам забезпечення безпеки суспільній моральності [194].

Під моральною безпекою взагалі розуміється стан захищеності та стійкості основних джерел життєдіяльності та психічного та психіатричного самопочуття індивідів від суспільно небезпечних загроз [243 с.125].

Особливо це важливо сьогодні з антропологізацією суспільних відносин задля формуванню нового інформаційного простору.

Як слушно зазначила Н.А.Савінова: «Індивід в інформаційному суспільстві перебуває у постійному оточенні інформаційних потоків, які становлять всі рівні інформаційного простору – від глобального до групового. Він синтезує дистанційні комунікації, створюючи вихідні інформаційні потоки, спрямовуючи їх безпосередньо або опосередковано до визначених і невизначених реципієнтів. Свідомість людини і комунікатора, і реципієнта є носієм інформації. І саме цей носій може і зазнавати, і завдавати деструктивних впливів під час здійснення дистанційних комунікацій. Особливо актуалізуються такі можливості в умовах розвитку сучасних способів здійснення дистанційних комунікацій та наявності методик впливів на свідомість, про які йшлося раніше.

Очевидно, що з точки зору правової оцінки інформаційного простору безпека свідомості індивідів у контексті розвитку можливостей інформаційного суспільства стає значно уразливішою від загроз і впливів, що можуть здійснюватися за посередництва дистанційних комунікацій, а також у разі делінквентних виявів з боку індивіда, саме свідомість останнього може створювати і загрози безпеці, і здійснювати деструктивні впливи за посередництва дистанційних комунікацій.

В умовах динаміки суспільних відносин, що виникають у зв'язку з можливістю вільного здійснення дистанційних комунікацій, життєво необхідним для суспільств та індивідів стає забезпечення державою безпеки саме інформаційного простору» [195, с.64]

Суспільна мораль є безпосереднім об'єктом низки кримінальних правопорушень у сучасному КК України. Поруч з цим, її регламентація та оцінка залежить від мережевого та індивідуального факторів.

Толерантності до ЛГБТ суспільства у XXI столітті передували драконівські заходи щодо гомосексуалізму у СРСР та Німеччині.

Доречи відповідальність за розповсюдження порнографії теж пов'язана для країн колишнього СРСР з періодом сталінських законів.

Проблема легалізації евтаназії досить не отримала схвалення у більшості країн світу.

Немедицинське вживання маріхуани стає нормою у окремих субкультурах.

До того ж інституціоналізація аддикцій кореспондує незаконному обігу наркотиків та алкоголю, проституції та торгівлі людьми, а тренди ігроманії – розвитку організованої злочинності та корупції.

Структура політики забезпечення безпеки відносин моральності як об'єкта кримінально-правової охорони включає в себе:

1) безпеку (збереженість) історико-культурної спадщини як сукупності найбільш: значимих матеріальних носіїв духовності, що являє собою результат дії системи організаційних, юридичних і інших заходів, спрямованих на недопущення знищення, руйнування або пошкодження культурних цінностей, їхнього незаконного обігу у вигляді протиправного переходу права власності;

2) безпеку моральних основ суспільства як систему захисту від руйнування національного менталітету українського народу у вигляді моральних основ нації, заснованих на них традицій і звичаїв, уявлень про справедливість, добро і рівність тощо;

3) релігійну безпеку особистості і суспільства як стан політико-правової захищеності і соціальної стабільності релігійних відносин, у тому числі свободи совісті і віросповідання, невтручання держави та будь-кого у справи церкви, неприпустимість поширення в Україні деструктивних культів, діяльності тоталітарних сект тощо.

Стан моралі в цілому і названих її окремих сегментів визначається сукупністю ряду факторів, у тому числі станом і умовами, які забезпечують збереження і захист морального потенціалу народу, що опирається на свої традиційні ідеали.

Зрозуміло, що класичний підхід до оцінки суспільної небезпеки таких злочинів без жертв не відповідає дійсності.

Слід підтримати позицію, що саме суб'єктом цих правопорушень усвідомлюється, що його поведінка має публічний характер і протирічить моральним нормам, які склалися в суспільстві. Більш того, він розраховує або ж допускає, що його поведінка буде негативно оцінена оточуючими, проте йде на це, керуючись власним розумінням своїх прав і свобод у суспільстві. Крім того, «внутрішніми спонуканнями до будь-якої діяльності, певної поведінки виступають ідеали, переконання, принципи, які сформувалися у даної особи в процесі існування в соціумі. Вони можуть бути як моральними, так і аморальними» [160, с.10].

Звідси, особистість, адаптуючись до різноманітного природного та культурного середовища у процесі соціалізації (чи, навпаки, десоціалізації) створює соціокультурну реальність у відповідності зі своєю сутністю.

Право як результат соціокультурної адаптації людини несе в собі печатку людської присутності, стаючи таким же різноликим, як і трансгресивна особистість. У той же час «людина, адаптуючись до соціокультурної реальності, обмежує себе правовими межами та відповідними стандартами» [48, с.11; 49; 26].

У сучасному рішенні Палати 1 ЄСПЛ у справі *Lăcătuș* проти Швейцарії (заява №14065/15 від 21.01.2021 р) [246; 256] Європейський суд з прав людини одноголосно постановив, що у діях держави було порушення статті 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) Європейської конвенції про права людини.

Справа стосувалася наказу заявниці сплатити штраф у розмірі 500 швейцарських франків (CHF) (приблизно 464 євро (EUR) за публічне жебрацтво у Женеві та утримання її під вартою у слідчому ізоляторі на п'ять діб за несплату штрафу.

Суд зазначив, що заявниця, яка походила з надзвичайно бідної сім'ї, не мала роботи і не отримувала соціальних виплат. Жебрацтво становило для неї засіб виживання.

Перебуваючи у явно вразливій ситуації, заявниця мала право, властиве людській гідності, на вміння передати її біду та спробувати задовольнити свої основні потреби шляхом жебрацтва.

Суд вважав, що покарання, накладене на заявника, також не було пропорційним меті боротьби з організованою злочинністю або захисту прав перехожих, мешканців міста та спільноти.

Суд не прийняв аргументу Федерального суду, який стверджував, що менш обмежувальні заходи не досягли б порівнянного результату.

На думку Суду, накладене покарання порушило людську гідність заявниці та погіршило її сутнісні права, захищені статтею 8 Конвенції, і держава таким чином перевищила свою свободу розсуду в цій справі.

Перевищення свободи розсуду держави, пов'язане з класовим відношенням до бідних, криміналізація жебрацтва та безпритульності є особливо непристосованою та непропорційною реакцією, яка прагне стерти видимі депривації з публічної сфери, не вирішуючи їх, і стигматизує тих, хто постраждав, як "ворога". Зусилля "розправитися" з поведінкою, яку вважають небажаною, включаючи бродяжництво, сон на публіці, проституцію та жебрацтво, сьогодні є звичним явищем, не в останню чергу маючим свої прояви у формі "ворожої архітектури" [256].

В рішенні Європейського суду з прав людини *Alekseyev v. Russia* зазначено: «відносно обґрунтування обмежувального підходу до проявів поведінки, що відхиляється від державного розуміння моральності, встановлено, що уряд Росії вимагає широкого розгляду в наданні громадянських прав людям, які ідентифікують себе як геїв чи лесбійок, посиляючись на нібито відсутність європейського консенсусу з питань поводження з сексуальними меншинами.

Суд не може погодитися з таким тлумаченням.

Існує достатня судова практика, яка відображає давній європейський консенсус щодо таких питань, як скасування кримінальної відповідальності за гомосексуальні відносини між дорослими, доступ гомосексуалістів до служби у збройних силах, надання батьківських прав, рівність у податкових питаннях та право на отримання права на спадщину у померлого партнера; новіші приклади включають рівні вікові згоди відповідно до кримінального законодавства щодо гетеросексуальних та гомосексуальних діянь.

У той же час залишаються питання, щодо яких не досягнуто європейського консенсусу, наприклад надання дозволу одностатевим парам на усиновлення дитини і право одружуватися, і Суд підтвердив широку свободу оцінок вітчизняних владних органів щодо цих питань.

Це, однак, не звільняє Суду від вимоги перевірити, чи не в кожному окремому випадку влада не перевищила свою оцінку, діючи довільно чи іншим чином. Дійсно, Суд послідовно вважає, що свобода оцінювання держави йде разом з європейським наглядом» [247].

Задля панування політики толерантності та мережевому спілкуванню, у сучасному світі роль держави у регуляції злочинів проти суспільної моралі невелика.

Слабка політична воля та віртуальний режим, гіперболізація прав людини всупереч її обов'язкам, масова підтримка девіацій та протестних настроїв, наративи негативізму, нігілізму та хейтерства детермінують розповсюдженість та дозволеність моральних девіацій.

Сучасні статистичні дані та матеріали віктимологічних опитувань свідчать, що за останні роки Україна досягла «почесного» першого місця серед Європейських держав по рівню злочинності та почуттям небезпеки серед населення [78].

Частково це пов'язане із соціально-економічною та політичною кризою, реформою органів соціального контролю, іншими умовами, у яких опинилася наша держава.

Частково, - із занепадом моральності, тотальною аномією, правовим нігілізмом.

Політики і пересічні громадяни пишаються використанням методів доцільності проти законності, анархізм та бездуховність стали елементами (трендами) сучасного інформаційного суспільства.

Суспільна мораль є комплексним регулятором у системі сучасного соціального контролю, що забезпечує взаємні обов'язки держави, суспільства та особистості з приводу їх нормального функціонування.

Поруч з цим, право на повстання, право на девіацію, право на особисті відхилення від публічних стереотипів не завжди підтримуються пануючою у суспільстві системою норм.

Мусульмане рохінджа та буддісти Мьянми, роми у Європі, уйгури у КНР, тутсі та хуту у Руанді, білий та чорний апартеїд у КНР, ВЛМ активність у США - ось далеко не повний перелік політики нетолерантності та відвертого геноциду відносно окремих соціальних груп, що сповідують інші принципи розвитку.

Загалом ворожнеча та образ ворогів є центральним наративом визначення суспільної небезпеки окремих соціальних груп та їх поведінки. Звідси можемо зробити попередній висновок: у злочинах проти суспільної моральності визначення суспільної небезпеки носить соціально-політичний характер, незалежно від маючої детермінаційну значущість суб'єктної складової.

Межі втручання держави в особисте життя, особливості відповідальності за девіантну поведінку, гарантії прав, свобод, обов'язків, безпеки особистості, соціуму та держави визначаються завдяки пануючим в суспільстві моральним цінностям.

Мораль, відповідно, передбачає «стан і результат дотримання невизначеною кількістю осіб – членів суспільства правил переважно етичного, а також правового характеру, які визначають вимоги до поведінки людей у суспільстві, їх духовних та душевних цінностей та стосуються взаємної поваги,

сором'язливості, поваги до культурних і інших цінностей суспільства» [63, с. 703]

Мета кримінально-правової охорони суспільної моралі полягає у забезпеченні функціонування державної системи захисту моральних засад, наративів та цінностей спрямованих на економічно, психологічно та соціально здоровий спосіб життя.

Мається на увазі встановлений розвитком сучасної доктрини комплекс норм з подвійною превенцією, спрямованих на нейтралізацію негативного впливу мережевих факторів у інформаційному суспільстві, охорону традиційних цінностей від проявів пропаганди культу насильства та жорстокості, порнографії, хейтерства та булінгу, расової та національної ворожнечі, актів дискримінації. [92;100-107]

Поруч з цим релятивізм та глобалізація відторгають класичні моральні принципи взаємодії особистості та суспільства, мережеві образи становлять значну частину формування безкарності та аномії у суспільстві [131. С.7-64].

Поряд з послідовним колапсом, чи системною бездіяльністю органів соціального контролю, кризою релігійних, політичних та інших соціальних інститутів, віртуалізацією державного управління та загальнолюдських цінностей в період пандемії чи розвитку масових соціальних протестів це веде до масового занепаду моральності у країні та світі [249].

Права людини в тренді культурного релятивізму все частіше розглядаються у гіпертрофованому вигляді, обов'язкам та необхідності стримування негативних проявів не приділяється достатньої уваги [250].

Теоретики юриспруденції вважають, що «проблеми захисту суспільної моралі переросли рівень суто моральних і встигли перетворитися на істотну загрозу інформаційній безпеці суспільства і держави.

Відповідним позитивним змінам у ставленні суспільства до проблематики необхідності захисту суспільної моралі правовими способами багато в чому посприяли законодавчі новації, зокрема введення до системи законодавства

України законодавчих актів, спеціально спрямованих на захист суспільної моралі, зокрема Закону України «Про захист суспільної моралі»[177], який багато в чому посприяв кристалізації нової функції української держави – функції захисту суспільної моралі» [46, с.3].

У цьому процесі значна роль належить публічному праву.

Вважається, що «врегульована нормами публічного права діяльність органів державної влади, у напрямку захисту суспільної моралі повинна бути спрямована на утвердження мотивації українського суспільства на здоровий спосіб життя, недопущення поширення продукції, що негативно впливає на суспільну мораль та духовні цінності, забезпечення дотримання суб'єктами публічно-правових відносин етичних норм і правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традицій, та застосування до порушників цих правил заходів державного примусу» [76, с.4].

Презюмується, що стан суспільної моралі яскраво демонструє рівень демократизації та стабільності розвитку суспільства, багато в чому визначає стан та сферу свободи індивіда, обумовлює захищеність його прав та свобод, окреслює межі правомірного втручання держави, «гармонізує й узгоджує особисті (індивідуальні) та суспільні інтереси, надаючи і тим, і іншим належної легітимації та захисту на засадах раціонального правового балансу» [242, с.98].

Саме цю функцію захисту та безпеки стану та функціонування суспільної моралі та моральності у державі остаточно виконує кримінальне право [66; 14-17; 112-118].

«Кримінальне право, при фаховому розумінні сутності процесів криміналізації та декриміналізації, пеналізації та депеналізації, є відображенням існуючого політичного устрою держави, моделі економічного функціонування, системи соціального розвитку та захисту, державної ідеології, громадської моральності, особистої моралі, менталітету людини і т.ін. Кримінальне право почало існувати практично з початку виникнення людства. І зараз, враховуючи складну соціальну сутність людини та непрості шляхи

суспільного розвитку, кримінальне право і сьогодні, і ще багато років буде необхідним соціальним інструментом владного реагування держави не негативну людську поведінку. Тому відображення в приписах кримінального права найсуттєвіших положень державного та суспільного розвитку підкреслює публічно-правовий характер кримінального права. Тому, аналізуючи положення кримінального права в їх статичному та динамічному положенні, потрібно звертати увагу не тільки на нормативну його частину, а і на більш широку, так звану соціально-правову частину, яка, на нашу думку, є не менш важливою, ніж нормативна». [203, с. 155]

Як слушно зазначав О.В.Козаченко, «кримінальне право, відповідно до свого культуро-антропологічного значення, повинно орієнтуватися на формування правопорядку на засадах шанобливого відношення до всіх учасників суспільних відносин, як тих, хто вчинив злочин, так і тих, кому була заподіяна шкода, та третіх осіб, на яких покладається виконання певних обов'язків в межах кримінальних відносин і відносин, які виникають в процесі застосування кримінально-правових заходів» [88, с. 418; 95]

Відомо, що Європейський суд з прав людини в рішеннях *Engel v Netherlands* та *Jussila v. Finland* [244;245] встановив, що особа буде вважатися звинуваченою в скоєнні кримінального правопорушення у випадку, коли процес визнання особи винною було здійснено відповідною державною установою із дотриманням правил встановлення винності та караності особи суворими заходами державного впливу (арешт, штраф тощо) [244].

Це зазначає, що, згідно прецедентній практиці Європейського суду з прав людини, сукупність девіацій, окреслена рамками адміністративного та кримінального права, за скоєння яких застосовуються суворі заходи державного примусу, буде визнаватися кримінальними правопорушеннями незалежно від того, яким чином на це реагує національне законодавство.

Отже певна сукупність кримінальних та адміністративних деліктів формує правове поле заборон поведінки, яка є неприпустимою з точки зору

держави та суспільства, та протирічить характеристикам її розвитку. Саме цьому, можливо, в українську публічно-правову доктрину та законодавство було введено концепт кримінальних проступків, як елемент системи кримінальних правопорушень [92; 95; 108; 135; 154].

Можливо, саме проступки й стануть тим важелем правового регулювання, який буде застосовуватися за правопорушення проти суспільної моралі.

Поруч з цим ситуація сьогодні далека від ідеалу.

Результати проведеного О.В.Захаровою соціологічного опитування вказують на: негативний вплив на формування суспільної моралі мережі Інтернет (59,7%) та ЗМІ (43,8%); неможливість підтримки сприятливого морального клімату у суспільстві без участі держави (40,8%); недостатності інформування громадськості стосовно захисту суспільної моралі та різних її аспектів ЗМІ (61,4%); неефективну в цьому напрямі роботу правоохоронних органів (48,1%); невідповідність Закону України «Про захист суспільної моралі» вимогам сьогодення (69,5%) та необхідність прийняття його нової редакції (63,5%); доцільність впровадження державної цільової програми охорони суспільної моралі в Україні (73,2%); необхідність використання жорсткої моральної цензури у ЗМІ, мистецтві, шоу-бізнесі тощо (41,0%); необхідність посилення кримінальної (73,6%) та адміністративної (59,0%) відповідальності за порушення законодавства проти суспільної моралі; недостатнє використання позитивного зарубіжного досвіду (65,6%) тощо. [76, с.17].

Опитування 100 респондентів, проведене нами, свідчить про необхідність відокремлення злочинів проти суспільної моралі та моральності в окремий розділ Особливої частини КК, зосередження криміналізації на особливо чутливих верствах населення (жінки, діти), необхідність змін політики протидії злочинам, пов'язаним із сексуальною експлуатацією потерпілих.

На початковому етапі дисертаційної роботи ми дозволили собі висунути гіпотезу про те, що суспільна мораль (моральність) як об'єкт кримінально-правової охорони є основою системи забезпечення реалізації безпекових функцій держави, гарантій суспільного розвитку, культурних основ життєдіяльності. Права і свободи особистості, її відповідальність перед суспільством формулюються, розвиваються та реалізуються виходячи із морального клімату у суспільстві. Саме тому кримінально-правова охорона суспільної моральності та індивідуальної моралі є важливим елементом розвитку сучасної правової держави [17; 23-24].

Проведений аналіз механізму правового регулювання дає змогу з'ясувати, яке місце в ньому посідає кримінально-правова охорона громадського порядку та моралі з точки зору сучасної антропології права [24; 154].

Отже, стверджується, що до формування правила поведінки у формі норми права існують уявлення людей про моделях регулювання суспільних відносин, де під моделлю розуміється форма колективної адаптації спільності до певної соціокультурному середовищі її проживання. «Ці уявлення виступають своєрідним ідейним стрижнем права, в якому містяться оцінки результатів адаптації людської спільноти до конкретних соціальних і природних умов, відображаються погляди людей на характер взаємин їх один з одним, про способи вирішення конфліктів і шляхи підтримки соціальної стабільності та громадського порядку» [95, с.135; 96; 46; 151].

Таке трактування правових уявлень (ідей) вказує на те, що вони складають ціннісну сутність права [2].

У них формулюється і концентрується змістовна сторона права, його сутність. Однак ідея має лише владою авторитету, що для права як офіційного регулятора суспільних відносин мало. Право іманентно включає і авторитет влади - таку нормативну силу, яка містить потенційну можливість офіційного примусу. Загальновідомо, що визнання в якості найважливішою відмінною

риса права потенційну можливість загальнообов'язкового примусу є важливим ключовим методологічним положенням у теорії розуміння права. Така можливість становить відмінну рису права, що виділяє його з системи соціального регулювання, куди входять крім права та інші регулятори. Примусова сила надається праву шляхом наділення правових ідей нормативної силою - силою норм. Тому право - це не просто та чи інша правова ідея як уявлення людей про моделі соціального світу і громадського порядку, але ідея, що отримала через офіційне нормативне закріплення потенційну можливість обов'язкового примусу, ідея, доведена до рівня норми, вираженої в тій чи іншій офіційній формі (правового звичаю, закону, прецеденту, тощо). Таким чином, філософсько-антропологічний підхід як синтез антропологічного, інституційного, аксіологічного, феноменологічного та психологічного методів містить логіку розгляду права як соціокультурного явища. Основою даного підходу виступає антропологічний метод, застосування якого дозволило сформулювати, основні аспекти сучасного розуміння права [136]:

заперечується пряма залежність права від держави і обґрунтовується обумовленість права потребами суспільного розвитку.

визнається поряд із зовнішніми санкціями внутрішня потреба в праві, яке має ціннісні, соціально-культурні підстави.

право описується як система, що складається з трьох нерозривно взаємопов'язаних і взаємообумовлених елементів.

в якості сутнісно-змістової основи права розглядаються правові ідеї.

І, нарешті, обґрунтовується включеність права в систему моральних, релігійних, етнічних та інших культурно - духовних цінностей і підтверджується різноманіття характеристик права, яке може проявлятися через раціональні або ірраціональні, позитивні або неспозитивні властивості [138; 46-49].

На стадії правореалізація норми кримінального права як норми-приписи можуть або входити до складу логічної норми, що регулює громадський

порядок чи окрему сферу моральності, або не входити і створювати самостійну регулятивно-охоронну норму.

По-перше, у структурі логічної правової норми вони відіграють роль санкцій, тобто з їх допомогою встановлюється відповідальність за певні порушення норм регулятивних галузей права.

По-друге, коли вони створюють самостійну регулятивну норму, то виникає регулятивно-охоронна норма, що передбачає гіпотезу, диспозицію й санкцію.

На стадії виникнення прав та обов'язків (виникнення правовідносин) норми кримінального права діють лише за наявності певних юридичних фактів. Причому можливі два варіанти виникнення правовідносин.

У разі непорушення правової норми виникають охоронні правовідносини. Причому такі правовідносини мають витоки з реалізації норм моралі, які здобули правове закріплення. Як ми вже зазначали, певна норма права може регулювати моральність і не допускати створення або утримання місць розпусти і звідництва, сутенерство або втягнення особи в зайняття проституцією тощо.

У разі порушення правової норми, за яке передбачено кримінальну відповідальність, виникають регулятивні кримінально-правові відносини, питання щодо підстави виникнення яких у кримінально-правовій науці є спірним. Слід погодитися з домінуючою в теорії кримінального права позицією, що юридичним фактом, необхідним для виникнення таких правовідносин, виступає вчинення злочину.

На третій стадії механізму кримінально-правового регулювання – стадії реалізації застосування норми кримінального права також діють лише за наявності перешкод до задоволення законних прав та інтересів суб'єктів правовідносин, тобто в межах застосування права за умови невиконання зобов'язаним суб'єктом дій, які від нього вимагаються регулятивними

правовими нормами чи регулятивно-охоронними кримінально-правовими нормами.

У цьому разі йдеться про застосування заходів кримінально-правового впливу, оскільки застосування санкції норми свідчить про наявність злочину та виникнення інших кримінально-правових відносин.

Формою реалізації дії норм кримінального права на цій стадії може бути рішення суду, згідно з яким до особи, наприклад, застосовуються примусові заходи медичного характеру.

Кримінально-правова охорона виконує певні функції, які слід також класифікувати залежно від певних критеріїв [83]. Доцільно підтвердити актуальність відокремлення, за юридичним значенням, наступних функцій кримінально-правової охорони:

1) правофіксувальна (полягає в тому, що кримінально-правова охорона констатує факт наявності чи, навпаки, відсутності відповідних суспільних відносин, поставлених під таку охорону);

2) праворегулятивна (кримінально-правова охорона забезпечує галузеве індивідуальне регулювання суспільних відносин, поставлених під таку охорону);

3) правовстановлювальна (кримінально-правова охорона є підставою для визначення обсягу прав та обов'язків учасників відносин);

4) правостимулююча (кримінально-правова охорона стимулює суб'єктів відносин на правомірну поведінку) [165-167, с. 106-1112].

При цьому кримінальне право зосереджується на злочинній поведінці як вольовому порушенні кримінального закону скоєному суб'єктом злочину, злочинному стані, як специфічній соціально-психологічній самоідентифікації особистості, який реалізується в усталеній кримінальній діяльності, злочинності як соціальному інституті, що реалізується у сукупності кримінально-правових відносин між державою, суспільством, потерпілими та третіми особами [61, с.25-26; 215, с.141-156].

Упровадження в національну юридичну практику міжнародних стандартів прав та обов'язків людини, які закріплені Конституцією та законами України, потребує не тільки створення відповідного юридичного механізму, а й усвідомлення того, що права та обов'язки людини, її життєдіяльність є найвищою соціальною цінністю [233; 238-240].

Як слушно вказав В.О. Туляков: «Універсальність захисту природних прав є науковою парадигмою, яка розвивається в атмосфері ідеологічних оцінок кожної держави (мирової чи регіональної спільноти) на рівні політичної, професійної, та загальної нормосвідомості у галузі того, чим є та навіщо існує кримінальне право. Отже формуванню сучасної концепції національного кримінального права передуює ідея побудови загальної основи формування парадигм універсальності кримінального права (захист природних прав та безпека носіїв) в контексті права на безпеку та безпеки права» [215, с.239].

Не менш важливим є також розуміння того, що втілення прав людини в життя, їх захист можливі лише у стабільному суспільстві, на основі суворого дотримання законності та правопорядку [96].

Антропологічні знання є значною цінністю для сучасного механізму дії кримінального права саме у сфері захисту суспільної моралі, оскільки антропологія виступає певним ядром раціоналізації та ідеологізації культури [98].

Юридична антропологія є продуктом діяльності людини, оскільки надає можливість вивчити певні суспільні процеси і впливати на них, а також використовувати її потенціал у формуванні правової реальності [70].

Отже, як було з'ясовано, антропологічний вимір злочинів проти суспільної моралі вимагає від сучасних дослідників зосередження не тільки на проблематиці догматичного аналізу норми (суто кримінально-правовий підхід), чи аксіологічної оцінки існування та буття норми (кримінологічний або соціологічний підхід), але й інтегративного динамічного аналізу сутності та буття норми в загалом як «самоорганізованого правового явища шляхом

виявлення ідеологічних, нормативних та правозастовчих аспектів буття норми на різних рівнях правового регулювання та відносно різних учасників кримінальних правовідносин» [215, с. 237].

Кримінально-правова антропологія, на відміну від сталих уявлень у цій галузі, що пов'язують її існування із позитивістськими методами Ч.Ломброзо [162], — це приватна кримінально-правова теорія, яка вивчає співвідношення особистості й кримінального права, особистість як об'єкт дії права та її вимоги до права, структуру цінностей особистості та кримінального права як засобу утілення цих цінностей у суспільне життя, прав людини та їх юридичного захисту кримінально-правовими заходами.

Відомо, що саме розуміння сенсів злочину та злочинного є певною передтечою криміналізації чи укритої або прихованої декриміналізації діяння, оскільки частота розповсюдженості правопорушення та його моральна дозволенисть для пересічних громадян роблять неефективною будь-яку кримінальну заборону [215].

В остаточному вигляді справа буде йти про розповсюдженість злочинної поведінки, як такої що дозволяється більшістю суспільства, та веде до тотального колапсу інститутів влади та громадянського суспільства.

Поруч з цим принцип солідарності розкриває уявлення населення та держави про місце певних заборон у життєдіяльності суспільства та пов'язаний із принципом поважання.

Відповідно, злочинність у антропологічному вимірі стає універсальною проблемою, що є елементом способу життя окремих осіб (професійні злочинці), соціальних груп (організовані угруповання, білокомірцева злочинність), чи держави в цілому (тоталітарна держава).

Виключно моральні норми, вочевидь, не можуть бути первинною основою формування кримінально-правових заборон, а лише частково доповнюють впорядковані системи кримінальної відповідальності за порушення табуйованих заборон.

Саме на таких обмеженнях сформувалося поняття злочину, як вчинку, який є крайнім проявом негативної по відношенню до суспільства, суспільних цінностей, особистісної активності.

М.П.Орзіх зазначав: «Насправді формування і функціонування особистості відбувається під впливом

(1) генетичної програми, обумовленої філогенезом (видовим розвитком) людства,

(2) соціальної програми, що синтезує соціальний досвід людства (результат «соціального наслідування», за висловом М. П. Дубініна),

(3) соціального досвіду особистості, що складається в процесі життєдіяльності людини (його онтогенезу),

(4) середовища (соціальна і природна обстановка життя людини, її макро- і мікрооточення), що включає випадковості історичного і індивідуального характеру, які створюють «шуми» невизначеності, ускладнюють пізнання закономірного,

(5) системи засобів спрямованого впливу».[163, с. 127]

На відміну от засновників антропологічної школи права [162], які застосовували евристичні методи для вивчення особистості та її ролі у правовідносинах, сучасний антропологічний аналіз у кримінальному праві з точки зору техніки проведення дослідження повинен бути зосереджений на наступному:

Антропологічний аналіз кримінально-правової «тканини» повинен дати відповідь на такі питання: руйнуються чи міжособистісні відносини в результаті застосування норм права чи ні?

Чи сприяє даний акт самореалізації людини, його активності та свободи?

Замикається конкретна людська діяльність в жорсткі рамки обмежень, заборон чи ні?

Які цінності захищає нормативно-правовий акт і чи включені в нього суто людські цінності?

Чи сприяє нормативний текст самоідентифікації особистості? Які почуття, емоції і оцінки може викликати даний текст права?

Будь-який законодавчий акт - є конструкція, що містить опис відомих прийомів, процедур юридичної діяльності, правові знання. Тому, юрист-аналітик, що задався метою піддати антропологічній верифікації правовий текст, повинен з'ясувати:

а) які нововведення вносить в звичну поведінку людей даний нормативно-правовий акт?

б) чи відповідає форма акту, його структура, композиція та зміст тієї ідеї, заради якої цей акт був створений?

в) чи адекватні вибрані законодавцем юридичні засоби антропологічним критеріям?

г) чи містить текст права зрозуміле людям опис методики нових юридичних діяльностей?

д) які обмеження містить правовий текст, наскільки він збалансований щодо міри свободи і заходи несвободи, відповідальності? [150, с.12; 159]

Таким чином, антропологічний аналіз кримінально-правової норми - це гуманітарна експертиза юридичних документів, головним чином, пов'язана з його оцінкою з позиції гуманістичних відносин між суб'єктами [88].

Метою антропологічного аналізу є з'ясування ступеня дотримання умов нормального розвитку людини і суспільства за допомогою методів кримінально-правового впливу [182].

Отже юридична наука відчуває в даний час інтенсивний вплив з боку соціальної та юридичної практики.

Антропологічне знання у кримінальному праві з'являється в результаті фіксації нових зв'язків між знаками і об'єктами, що склалися в системі юридично значущих діяльностей, операцій і процедур стосовно забезпеченню безпеки особи, суспільства, держави специфічними методами кримінально-правового впливу.

Метою антропологічного аналізу є з'ясування ступеня дотримання умов нормального розвитку людини і суспільства за допомогою методів кримінально-правового впливу. Така оцінка витікає з переконання що кримінальне право є форма колективної адаптації спільноти до місця її існування. Значущість такого підходу визначається домінуючим у сучасній філософії права і юриспруденції поворотом до людини та людських цінностей і необхідністю подальших узагальнень на цьому напрямку та контрастуючим із цим станом правової системи України в цілому

Позитивістські підходи до права продемонстрували достатню односторонність, вони не витримують конструктивної критики. Осмислення і практична реалізація антропологічного принципу уможлиблює здійснення одного із наріжних завдань права — олюднення людини, розкриває гуманістичну природу правових систем і підтверджує тезу про те, що незважаючи на етнічні, культурні та інші відмінності, людству, в різних його проявах, властиво більше спільного, аніж відмінного, і що людина існує в праві. [75]

Таким чином, системний аналіз кримінального права на основі антропологічного принципу в умовах розбудови громадянського суспільства тісно пов'язаний із вирішенням завдань, котрі стоять перед сучасним вітчизняним правознавством через:

- А) кримінальну політику у антропологічному вимірі
- Б) визначення концептів злочину і покарання через індивідуалізацію відповідальності
- В) визначення відповідності конструкції конкретних статей Особливої частини КК України правам і свободам людини (межі втручання).

Таким чином:

1. Дослідження кримінально-правової охорони суспільної моралі є складним процесом щодо вивчення соціальних передумов криміналізації діянь, які посягають на безпеку моральних відносин, особливостей формування

сучасної концепції кримінально-правової охорони суспільної моралі та перспектив удосконалення норм законодавства про кримінальні правопорушення у відповідності із сучасною методологією загальнотеоретичної юриспруденції.

Окремо розглядаються питання звільнення від відповідальності та застосування інших засобів кримінально-правового впливу відносно правопорушників.

2. Питання кримінально-правової охорони суспільної моралі на кримінально-політичному рівні пов'язані із розглядом двох концептуальних проблем.

Проблем визначення кримінально-правової охорони, та проблем визначення суспільної моралі чи моральності як об'єкту такої охорони. Мораль є формою свідомості суспільства і сферою свідомості окремого індивіда; мораль є базовою та необхідною передумовою становлення, удосконалення національного законодавства, за допомогою якого здійснюється ефективний правовий вплив на поведінку суб'єкта. Злочини проти публічної моралі - це дії, які не відповідають загальним уявленням суспільства про нормальну соціальну поведінку та моральні цінності.

3. Під кримінально-правовою охороною моралі у антропологічному сенсі розуміють заходи по забезпеченню безпеки існуючих суспільних відносин та інтересів та утримання громадян від злочинних посягань шляхом визначення в кримінальному законі шкідливих для особи, суспільства та держави правопорушень та встановлення за їх вчинення кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового впливу. Слід підтримати позицію, що саме суб'єктом цих правопорушень усвідомлюється, що його поведінка має публічний характер і протирічить моральним нормам, які склалися в суспільстві. Більш того, він розраховує або ж допускає, що його поведінка буде негативно оцінена оточуючими, проте йде на це, керуючись власним розумінням своїх прав і свобод у суспільстві. Крім того, внутрішніми

спонуканнями до будь-якої діяльності, певної поведінки виступають ідеали, переконання, принципи, які сформувалися у даної особи в процесі існування в соціумі. Мета кримінально-правової охорони суспільної моралі полягає у забезпеченні функціонування державної системи захисту моральних засад, наративів та цінностей спрямованих на економічно, психологічно та соціально здоровий спосіб життя. Мається на увазі комплекс норм, спрямованих на нейтралізацію негативного впливу мережевих факторів у інформаційному суспільстві, охорону традиційних цінностей від проявів пропаганди культу насильства та жорстокості, порнографії, хейтерства та булінгу, расової та національної ворожнечі, актів дискримінації.

3. Термін «мораль» (з лат. *moralis* - моральний, від *mores* - звичаї) - духовно-культурний механізм регуляції поведінки особистості та соціальних груп за допомогою уявлень про належне, в яких узагальнені норми, цінності, зразки поведінки, принципи ставлення до інших індивідів та соціальних груп. У теорії кримінального права «моральність» подекуди асоціюють із «громадською мораллю», «громадською моральністю», «суспільною мораллю» та «суспільною моральністю. При з'ясуванні ж співвідношення понять «мораль» і «моральність» встановлено, що мораль - це категорія суспільного значення, а моральність - категорія індивідуального значення, яка являє собою, насамперед, внутрішнє ставлення, визнання, міру реалізації норм моралі окремою людиною. ознаки суспільної моралі: це суспільні відносини; дані відносини формуються і розвиваються в суспільстві; ними забезпечується дотримання правил шанобливого ставлення одних людей до інших, сором'язливості, поваги до загальнолюдських цінностей, що утвердилися в суспільстві; недотримання моральних норм засуджується суспільством і веде до деградації особистості. Ми, спираючись на філософію Гегеля, вважаємо, що мораль є формою суспільної свідомості, а моральність – формою індивідуальної свідомості.

4. Суспільна мораль, точніше порядок охорони відносин захисту суспільної моральності розглядається кримінальним правом як родовий об'єкт

злочину. З точки зору антропологічного підходу мова повинна йти про мораль як елемент індивідуального розвитку та суспільну моральність як елемент правопорядку. Основою для визначення співвідношення суспільної моралі та суспільної моральності має бути законодавчо закріплена позиція. Визначивши, що суспільна мораль – цілісна система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві, та закріпивши в рамках КК України як об'єкт кримінально-правової охорони моральність, вважається, що законодавець виходив з того, що мораль – це суспільні відносини, які покликані реалізувати собою моральні норми та яким злочини проти моральності завдають шкоди. У КК України злочини проти моральності поділяють на такі: злочини, що посягають на основні моральні принципи у сфері духовного й культурного життя суспільства (статті 297–300); злочини, що посягають на відносини у сфері сексуальних стосунків (статті 301–303); злочини, що посягають на суспільні відносини, які забезпечують принцип вільного розвитку особистості й умови нормального розвитку та виховання неповнолітніх (ч. 2 ст. 299, ч. 2 і ч. 3 ст. 300, ч. 2 і ч. 3 ст. 301, ч. 3 ст. 302, ч. 3 і ч. 4 ст. 303, ст. 304). Зазначимо, що у даному випадку відбулася нормативна заміна терміну мораль, що носить суспільний характер терміном, індивідуальної моральності як властивості індивіда. З цього боку було б більш коректним саме застосування терміну «суспільна мораль». Проте законодавець усталено застосовує інші терміни.

5. На жаль, класичний підхід до оцінки суспільної небезпеки таких злочинів як втягнення в азартні ігри, розповсюдження окремих матеріалів, що пропагують порнографію, не відповідає дійсності. Межі втручання держави в особисте життя, особливості відповідальності за девіантну поведінку, гарантії прав, свобод, обов'язків, безпеки особистості, соціуму та держави визначаються завдяки пануючим в суспільстві моральним цінностям. Мораль, відповідно, передбачає стан і результат дотримання невизначеною кількістю осіб – членів суспільства правил переважно етичного, а також правового характеру, які визначають вимоги до поведінки людей у суспільстві, їх духовних та душевних

цінностей та стосуються взаємної поваги, сором'язливості, поваги до культурних і інших цінностей суспільства. Мета кримінально-правової охорони суспільної моралі полягає у забезпеченні функціонування державної системи захисту моральних засад, наративів та цінностей спрямованих на економічно, психологічно та соціально здоровий спосіб життя.

Мається на увазі комплекс норм, спрямованих на нейтралізацію негативного впливу мережевих факторів у інформаційному суспільстві, охорону традиційних цінностей від проявів пропаганди культу насильства та жорстокості, порнографії, хейтерства та булінгу, расової та національної ворожнечі, актів дискримінації.

6. Основною гіпотезою дослідження є констатація можливості використання суб'єктних характеристик діяльності індивіда та толерантності її оцінки у інформаційному суспільстві в якості основи криміналізації діянь проти суспільної моралі, призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування, декриміналізації та депеналізації. Не тільки суспільна небезпека, але й мережева дозволеність та підтримка індивідуальних девіацій робить можливою визнання діяння суспільно-небезпечним, чи навпаки суспільно-нейтральним, підсилює чи обмежує соціальну реакцію на нього.

Отже матеріальна ознака злочину (небезпека для держави та суспільства) детермінується значущістю аморальних практик для особистості (соціальної групи) нормативно підкреплюється, чи нейтралізується толерантністю до порушення даних норм у референтній групі (субкультурі), чи у соціумі у цілому.

Суспільна мораль як об'єкт кримінально-правової охорони є основою системи забезпечення реалізації безпекових функцій держави, гарантій суспільного розвитку, культурних основ життєдіяльності. Права і свободи особистості, її відповідальність перед суспільством формулюються, розвиваються та реалізуються виходячи із морального клімату у суспільстві.

Саме тому кримінально-правова охорона суспільної моралі та індивідуальної моральності є важливим елементом розвитку сучасної правової держави.

7. Під моральною безпекою взагалі розуміється стан захищеності та стійкості основних джерел життєдіяльності та психічного та психіатричного самопочуття індивідів від суспільно небезпечних загроз. Особливо це важливо сьогодні з антропологізацією суспільних відносин задля формуванню нового інформаційного простору. Суспільна мораль є безпосереднім об'єктом низки кримінальних правопорушень у сучасному КК України. Поруч з цим, її регламентація та оцінка залежить від мережевого та індивідуального факторів. Толерантності до ЛГБТ суспільства у XXI столітті передували драконівські заходи щодо гомосексуалізму у СРСР та Німеччині. Доречи відповідальність за розповсюдження порнографії теж пов'язана для країн колишнього СРСР з періодом сталінських законів. Проблема легалізації евтаназії досить не отримала схвалення у більшості країн світу. Немедицинське вживання маріхуани стає нормою у окремих субкультурах. До того ж інституціоналізація аддікцій кореспондує незаконному обігу наркотиків та алкоголю, проституції та торгівлі людьми, а тренди ігроманії – розвитку організованої злочинності та корупції.

8. Кримінально-правова антропологія, на відміну від сталих уявлень у цій галузі, що пов'язують її існування із позитивістськими методами Ч.Ломброзо, — це приватна кримінально-правова теорія, яка вивчає співвідношення особистості й кримінального права, особистість як об'єкт дії права та її вимоги до права, структуру цінностей особистості та кримінального права як засібу утілення цих цінностей у суспільне життя, прав людини та їх юридичного захисту кримінально-правовими заходами.

9. Під антропологічним виміром кримінального права та політики слід розуміти людиноцентристську складову політики у сфері протидії кримінальним правопорушенням, з приводу розвитку та реалізації норм матеріального кримінального права, спрямованих на забезпечення безпеки

суспільної моралі від найбільш небезпечних для відповідного суспільства посягань та індивідів.

10. Під правом у контексті людиноцентриського праворозуміння, пропонується розуміти орієнтовану на регулювання суспільних відносин різому (структурно-системна сукупність, цілісність) приписів справедливого обмеження свободи, засновану на вірі індивідів в наявність у них природніх можливостей (прав, свобод) та обов'язків, як пов'язаних із державою, так і не маючих державного характеру.

11. Методологія антропологічного дослідження кримінально-правової норми Загальної частини Кримінального кодексу України базується на використанні знань про суб'єкта кримінальної відповідальності для притягнення та індивідуалізації відповідальності.

12. Методологія антропологічного дослідження кримінально-правової норми Особливої частини Кримінального кодексу України пов'язана із вирішенням питання, наскільки диспозиція складу злочину та його санкція відповідає людиноцентристському підходу, офіційно вираженому в усталеному переліку основних прав та свобод людини та практиці Європейського суду з прав людини.

13. Кримінальне право у антропологічному вимірі зосереджується на злочинній поведінці як вольовому порушенні кримінального закону, вчиненому суб'єктом злочину, злочинному стані, як специфічній соціально-психологічній самоідентифікації особистості, який реалізується в усталеній кримінальній діяльності, злочинності як соціальному інституті, що реалізується у сукупності кримінально-правових відносин між державою, суспільством, потерпілими та третіми особами.

Системний аналіз кримінального права на основі антропологічного принципу в умовах розбудови громадянського суспільства тісно пов'язаний із вирішенням завдань, котрі стоять перед сучасним вітчизняним правознавством.

Такий аналіз дозволяє уточнити потенціал юридичної науки, а також межі профілактичних можливостей правознавства на сучасному етапі через:

А) кримінальну політику у антропологічному вимірі

Б) визначення концептів злочину і покарання через індивідуалізацію відповідальності

В) визначення відповідності конструкції конкретних статей Особливої частини КК України правам і свободам людини (межі втручання)

14. Політика у сфері протидії цьому виду злочинності являє собою систему політико-правових заходів, спрямованих на зменшення рівня та динаміки розвитку кримінальних правопорушень усіма політичними, економічними заходами і правовими засобами (покарання, інші кримінально-правові заходи, заходи поводження з правопорушниками) з огляду на основні характеристики розвитку суспільства та моральних цінностей у ньому.

Об'єктом політики забезпечення безпеки відносин моральності як об'єкта кримінально-правової охорони виступає система антикриміногенної діяльності, спрямованої на протидію кримінальним правопорушенням проти моральності. У широкому вигляді це коло суспільних відносин, спрямованих на захист суспільної моральності від публічно-правових деліктів.

Предметом політики забезпечення безпеки відносин моральності як об'єкта кримінально-правової охорони виступають собою конкретні заходи кримінально-правового впливу на суспільно небезпечні діяння у сфері безпеки моральності.

Структура політики забезпечення безпеки відносин моральності як об'єкта кримінально-правової охорони включає в себе:

1) безпеку (збереженість) історико-культурної спадщини як сукупності найбільш: значимих матеріальних носіїв духовності, що являє собою результат дії системи організаційних, юридичних і інших заходів, спрямованих на недопущення знищення, руйнування або пошкодження культурних цінностей, їхнього незаконного обігу у вигляді протиправного переходу права власності;

2) безпеку моральних основ суспільства як систему захисту від руйнування національного менталітету українського народу у вигляді моральних основ нації, заснованих на них традицій і звичаїв, уявлень про справедливість, добро і рівність тощо;

3) релігійну безпеку особистості і суспільства як стан політико-правової захищеності і соціальної стабільності релігійних відносин, у тому числі свободи совісті і віросповідання, невтручання держави та будь-кого у справи церкви, неприпустимість поширення в Україні деструктивних культів, діяльності тоталітарних сект тощо.

15. Задля панування політики толерантності та мережевому спілкуванню, у сучасному світі роль держави у регуляції злочинів проти суспільної моралі невелика. Слабка політична воля та віртуальний режим, гіперболізація прав людини всупереч її обов'язкам, масова підтримка девіацій та протестних настроїв, наративи негативізму, нігілізму та хейтерства детермінують розповсюдженість та дозволеність моральних девіацій.

Межі втручання держави в особисте життя, особливості відповідальності за девіантну поведінку, гарантії прав, свобод, обов'язків, безпеки особистості, соціуму та держави визначаються завдяки пануючим в суспільстві моральним цінностям.

РОЗДІЛ 2

ЗЛОЧИН, ПОКАРАННЯ ТА СУСПІЛЬНА МОРАЛЬ: ПРАВОВИЙ ТА АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

2.1. Ідентифікація злочину та покарання в системі антропологічних координат

У попередньому розділі констатується, що матеріальна ознака злочину (небезпека для держави та суспільства) детермінується значущістю аморальних практик для особистості (соціальної групи) нормативно підкріплюється, чи нейтралізується толерантністю до порушення даних норм у референтній групі (субкультурі), чи у соціумі у цілому [218].

Оскільки право належить до соціальних інститутів, то і правопорядок є компенсатором недостатності заснованих на інстинктах орієнтацій дій, тобто відсутності закінченої й застиглої програми поведінки [215].

Отже злочинність у антропологічному вимірі стає універсальною проблемою, що є елементом способу життя окремих осіб (професійні злочинці), соціальних груп (організовані угруповання, білокомірцева злочинність), чи держави в цілому (тоталітарна держава) [212].

Сучасний етап розвитку правової системи України характеризується кардинальними змінами, що відбуваються під впливом інтеграційних процесів у державі на шляху до громадянського суспільства.

Зміна ідеології приводить до необхідності впровадження в національну правову культуру нових ідеалів та цінностей, котрі зумовлюють реформування вітчизняного законодавства.

З точки зору теорії криміналізації [9] можливо це пов'язане із пануванням класичної методології позитивно-правових досліджень. Однією з основних проблем філософії кримінального права сьогодні є не стільки проблема покарання, його обсягу та мети, скільки проблема заборони діяння КК України,

межа кримінальної протиправності, фактично – координат меж кримінального правопорушення. Моральна та когнитивна адекватність правової заборони стає трендом[17, с.92].

На підтвердження цієї позиції ще раз можна навести висловлювання А.В. Наумова: «кримінальна заборона покладає на громадян обов'язок утриматись від вчинення злочину, і тому покликана регулювати поведінку людей в суспільстві»[192, с.7].

У дослідженні проблем криміналізації злочину с моральних позицій правової антропології добре зарекомендував себе аксіологічний підхід [255].

Основним поняттям аксіології є поняття цінності. До категорії цінностей у контексті розвитку процесуальної та системної складової належать як їх складові та продукти їх інтеграції: певні одиниці, а також комплекси, що утворюються в процесі синтезу інформації, знань, когнітивної переробки (інтеріоризації) інформації та/або відповідних норм і правил. До останніх слід відносити і одиничні дані (вербальні, невербальні знаки та символи) або їх сукупності (мова, твори, знання, релігія, досвід, традиції тощо), і їх носії (книги, електронні та будь-які інші носії, зокрема досвід і свідомість, електронні ЗМІ, соціальні мережи, інформаційний простір та суспільство). Саме через них, настанови та образи за допомогою інструментів соціалізації, соціально-психологічних засобів маніпулювання та управління свідомістю (зараження, наслідування, та ін.) визнаються та фіксуються у людській поведінці типові паттерни [193, с.134].

Таким чином, з одного боку моральність суспільства, окремих страт та груп, повинна бути відображеною у кримінальному законі. З другого боку, моральність людської активності описує певні табу та загальнолюдські заборони, що пов'язано лише частково із сатисфакційним процесом.

Віра та релігійні норми, інші соціокультурні артефакти також мають флер моральності, але не характеризують злочин. Адитивність моральної заборони доповнює адитивність кримінального права. В структурі соціальних норм

кримінальне право доповнює систему публічно-правових дозволів та охороняє них, суспільна мораль лише підкріплює певні кримінальні заборони [194.с. 60-65; 168].

Тому, на нашу думку, виключно моральні норми, вочевидь, не можуть бути первинною основою формування кримінально-правових заборон, а лише частково доповнюють впорядковані системи кримінальної відповідальності за порушення правил управління соціумом [172].

Саме на таких обмеженнях сформувалося поняття злочину, як вчинку, який є крайнім проявом негативної активності по відношенню до суспільних цінностей та суспільства.

Моральні заборони за неписані засуджувані суспільством негативні вчинки є первинними у визначенні караного, але логіка суспільного розвитку свідчить про певну аморальність сучасних кримінальних законів.

Держава має обов'язок карати задля соціального спокою, але цей обов'язок нівелюється цілою купою обмежень та балансів виконавчої та законодавчої влади [174].

Так, морально визнаний захист права на життя кореспондує легітимному насильству з боку правоохоронних органів, збройних сил тощо, та праву на повстання та революційному терору. Отже позбавлення життя є тяжким злочином, актом крайньої необхідності, відповіддю на акт агресії, актом громадянської доцільності всупереч незаконній законності. Правові форми змінюються, моральний осуд – лише в залежності від пануючої системи цінностей.

У традиційних суспільствах законодавчий інструмент служив, перш за все, встановлення якогось природного стану речей.

У сучасну епоху (починаючи з XIX століття) він використовується для встановлення того порядку, якого суспільство хоче досягти, який воно визначає в своїх ідеологіях, програмах і проектах. Цінності, які закріплюють сучасні закони, глибоко відрізняються від цінностей традиційних суспільств [176].

Громадські свідомість, менталітет людей різних товариств, стереотипи, закладені в них, обумовлюються цінностями і соціальними нормами, встановленими кожним із цих товариств відповідно до специфіки свого розвитку чи специфіки розуміння цих елементів у соціальних мережах.

Тому оцінка будь-яких діянь як злочинних, визначення тяжкості відповідного діяння, пріоритети в захисті саме цих, а не інших відносин встановлювалося суспільством на основі специфіки розвитку даного суспільства [46].

При цьому в основі зміни закону іноді лежить суб'єктивна оцінка діяння, різного роду інтереси «еліти» (не завжди суспільно небезпечні і шкідливі), оцінка подій випадкового характеру з точки зору потреб еліти, а не загального правового ландшафту основних прав та фундаментальних свобод особистості [181].

За таких умов якщо кримінально-правова норма не обумовлена суспільними потребами і внутрішньою необхідністю, що призводить до конфлікту між суспільною свідомістю (або установками окремих індивідів) і кримінально-правовими заборонами, масовій аномії, самосудам, правовому нігілізму [181].

Класичним прикладом цього є, наприклад, реалізація ч.ч.1,2 ст.301 КК України. Заважаючи на те, що ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів є конвенційною нормою, яка була криміналізована згідно з Міжнародною конвенцією про припинення обігу порнографічних видань, та торгівлю ними 1923 року, до якої СРСР приєднався та вніс відповідні зміни до законодавства у жовтні 1935 року, слід зазначити, що час та розвиток інформаційного суспільства нівелювали значення окремих дій, описаних у диспозиції ст.301 КК України [13; 66].

Так, ввезення в Україну творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження або їх виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою

метою, або їх збут чи розповсюдження, а також примушування до участі в їх створенні, або ті самі дії, вчинені щодо кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру, а також збут неповнолітнім чи розповсюдження серед них творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, - караються відповідним чином [108].

Проте, якщо дівчина/чоловік зареєструвала себе на еротичній електронній платформі та показує онлайн за плату відповідний контент за гроші, заважаючи на точку зору правоохоронних органів, це є лише формою незареєстрованої підприємницької діяльності, ухиленням виконавців та учасників еротичних програм від сплати податків за доходи, отримані від аутсорсингу, та, згідно ст.8 Європейської конвенції, не може розцінене як кримінальне.

Класичним прикладом діяльності правоохоронних органів є наступний.

Так, у листопаді 2017 року у Черкасах викрили порностудію, де 30 дівчат обслуговували іноземців. Семеро черкашанок віком до 27-ми років організували у Черкасах веб-студію для віртуальних еротичних та порно ігор. Її за останнім словом техніки облаштували у двокімнатній квартирі однієї з багатоповерхівок у центрі Черкас. До роботи у сфері “полуничних” послуг вони мобілізували понад тридцять місцевих дівчат модельної зовнішності, серед яких були і неповнолітні. Завданням секс-працівниць віком від 16 до 25 років було фліртувати з іноземцями перед веб-камерами комп'ютерів. У підпільному офісі при обшуку правоохоронці вилучили ноутбуки, 40 тисяч гривень готівки і банківські картки іноземних банків... [220]

У грудні 2020 року у Миколаєві поліцейські викрили порностудію [219]. За інформацією поліції, організував незаконний бізнес 30-річний житель Миколаєва. Також на нього працювали дві адміністраторки 26-ти та 34-х років. Підозрювані винайняли офісні приміщення, які обладнали відповідним інтер'єром, комп'ютерною технікою, веб-камерами та інтернетом. Дівчат підшукували серед таких, які через життєві обставини були готові виконувати їхні вказівки. В режимі реального часу моделі демонстрували клієнтам оголені

частини тіла та імітували дії сексуального характеру, за що протягом 30 хвилин могли отримати більше 100 доларів, а взагалі їхній робочий день міг тривати понад 16 годин. Також у студії діяли суворі вимоги, за порушення яких передбачались штрафні санкції. Наприклад, дівчатам заборонялось розмовляти та листуватись із клієнтами українською або російською мовами, а також під час онлайн-трансляції вони повинні були вмикати лише іноземну музику. На момент прибуття правоохоронців у студіях працювали четверо дівчат віком від 25-ти до 39-ти років. Поліцейські встановили, що загалом їх близько п'ятнадцяти. За словами начальника ГУНП в Миколаївській області полковника поліції Сергія Шайхета, в онлайн-порностудії та за місцями мешкання фігурантів правоохоронці провели близько 20 обшуків. "Під час обшуків співробітники поліції вилучили комп'ютерну техніку, мобільні телефони, чорнові записи, а також грошові кошти, в тому числі підготовлені для виплат дівчатам, у сумі близько 100 000 гривень, 3 000 доларів та 1 000 євро, отримані внаслідок злочинної діяльності", – сказав Сергій Шайхет [219]. Адміністраторку слідчі затримали в порядку ст. 208 КПК України. Семи особам (організатору, адміністраторам та виконавцям) повідомили про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 301 КК України «Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів, вчинені повторно та за попередньою змовою групою осіб» [108]. Санкція статті передбачає до семи років позбавлення волі... [219]

Доречи, у заявлених випадках мова йде про групові дії, суспільна небезпека яких є підвищеною. Проте, враховуючи той факт, що зображення тіла є віртуальним, правові обмеження на платформах такого типу вказують на виключний онлайн режим, та авторське право виконавця, яке ніяким чином не обмежене, це надає певні гарантії неможливості реального застосування відповідальності.

Пам'ятається різке висловлювання Леся Подревянського стосовно заборони публікацій еротичного характеру та відповідальності за це: "З таких

непомітних речей починається фашизм. Тому що фашизм починається з розмов про мораль, коли держава заходить на територію, яку вона не має право контролювати. Скажу навіть так: держава, яка не в змозі забезпечити нормальний прожитковий мінімум, не має ніякого морального права говорити про мораль взагалі» [1].

Тобто, якщо повнолітня особа, яка знаходиться у скрутному становищі розміщує свої зображення на веб-сайті, чи платформі для повнолітніх за платню – це лише вид мистецтва, який у випадку засудження має шанси бути оправданим, враховуючи право на недоторканість приватного життя (ст.8 Конвенції), право на свободу вираження (ст.10), право власності на продукти авторського права (ст.1 Першого протоколу).

За статистичними даними, наприклад, у 2017 році поліціантами було порушено 1541 справу за ст.301 КК України, кількість вироків склала лише 133 випадки. Більш того, як правило, це було пов'язано виключно із розповсюдженням дитячої порнографії. Інша справа, коли особа, на сайті знайомств розміщує свої фотографії відповідного характеру. Деякі суди протягом років розглядають такі важливі для суспільства речі.

Так, у лютому 2021 року була засуджена за ч.ч.1,2 ст.301 КК України ОСОБА_1 за те що 21.11.2018 о 09 годині 14 хвилин, перебуваючи за місцем свого мешкання за адресою: АДРЕСА_1 , використовуючи свій мобільний телефон марки «Iphone» моделі 6, переслідуючи прямий умисел, направлений на здійснення протиправних дій у сфері культурного, духовного життя суспільства та громадської моралі, моральних засад суспільства в частині демонстрації статевих органів, які є неприйнятними з погляду суспільної моралі, загальновизнаних правил сором'язливості, ображають честь і гідність людини, спонукають збудження статевої пристрасті інших осіб, розповсюдив шляхом розміщення у мережі Інтернет на вільно відвідуваному сайті за адресою: «ІНФОРМАЦІЯ_2» на своїй персональній сторінці користувача електронної анкети особи, з профілем «ІНФОРМАЦІЯ_3» у розділі «Личные

фото», розуміючи, що доступ до його сторінки не є обмеженим, 1 (одну) фотографію оголеного торсу особи чоловічої статті, яка є зображенням порнографічного характеру та яку станом на 11.01.2021 переглянули 267 рази відвідувачі сайту. 27.07.2020 о 07 годині 58 хвилин, ОСОБА_1 так само розмістив 1 (одну) фотографію руки, яка тримає чоловічий ерегований статевий орган, тобто зображення порнографічного характеру, яке станом на 11.01.2021 переглянули 37 разів відвідувачі сайту. 13.10.2020 о 18 годині 57 хвилин, ОСОБА_1, знов за аналогічних обставин у розділі «Личные видео» розмістив 1 (один) відеофайл, в якому оголений чоловік механічними рухами за допомогою своїх рук здійснює збудження статевого органу до ерегovanого стану, тобто відеоматеріал порнографічного характеру, який станом на 11.01.2021 переглянули 27 разів відвідувачі сайту. ОСОБА_1 визнано винуватим у пред'явленому обвинуваченні у вчиненні кримінальних правопорушень передбачених ч. 1 ст. 301, ч. 2 ст. 301 КК України та призначено покарання: за ч. 1 ст. 301 КК України у виді штрафу у розмірі однієї тисячі прожиткових мінімумів доходів громадян тобто 17 000 грн.; за ч. 2 ст. 301 КК України у виді штрафу у розмірі двох тисяч прожиткових мінімумів доходів громадян тобто 34 000 грн. На підставі ч. 1 ст. 70 КК України за сукупністю злочинів шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим остаточно призначити ОСОБА_1 покарання у виді штрафу у розмірі двох тисяч прожиткових мінімумів доходів громадян тобто 34 000 грн [35].

34000 гривень було призначено за розповсюдження на сторінці знайомств ерегovanого статевого органу. Чи є це порушенням права на вільне спілкування та комунікацію, покаже час. Але, враховуючи останню практику ЄСПЛ, межі втручання держави у приватне життя явно перебільшено.

Як бачимо, кримінальна політика держави у цій галузі достанько своєрідна. Доречи, й перелік злочинів проти моральності, передбачених ст.ст. 297-304 Кримінального кодексу України у сучасних умовах віртуалізації комунікацій не витримує критики.

Це надає можливість порушення питання щодо декриміналізації ч.ч.1-3 ст.301 КК України відносно дій, вчинених відносно повнолітніх осіб.

Аналогічне питання виникає й при загальному аналізові концепції моральності злочину та покарання з точки зору людиноцентристської методології.

В теорії кримінального права існують два підходи до формулювання загального визначення злочину [50]:

1) Формально-юридичний (нормативний). Суть підходу полягає в забороні протиправної поведінки під загрозою покарання. Даний підхід, відповідаючи на питання: «Що вважати злочином?», проте не дає відповіді: «Чому?».

2) Матеріальний. Даний підхід заснований на виявленні шкідливості діяння, а визначення злочину ідеологізовано і позбавлене нормативності. Злочинність встановлюється державою шляхом введення заборони на вчинення певного кола діянь і встановлення за порушення заборони найсуворішою з усіх видів відповідальності.

Діяння визначається як злочинне на підставі ступеня суспільної небезпеки, визначеній у аморальності та протиправності.

Цей критерій дозволяє відмежувати злочин від інших форм соціальних відхилень. Однак цей критерій можна віднести до формальних, оскільки оцінка будь-якого діяння як злочину виходить прив'язаною до певного місця і часу і змінюється зі зміною цих умов (одного з них).

Наприклад, в умовах командно-адміністративної економіки СРСР спекуляція визнавалася суспільно небезпечним діянням, а в умовах ринкової економіки України подібна діяльність є підприємницькою.

Нерідко склади злочинів, характерні для однієї епохи розвитку, навіть з теоретичної точки зору не можуть бути сприйняті правом інший. Так, безліч дій, які вважалися злочинами в минулому, ні один сучасний суд злочинними не назве (наслане псування, чаклунство, союз з дияволом). І навпаки, багато діянь,

які визнаються злочинними будь-яким сучасним законодавством, що не вважалися такими в попередні епохи історичного розвитку суспільства.

Соціальна обумовленість визнання діяння злочинним дуже відносна. На практиці не все, що заборонено законом, становить загрозу для суспільства, нерідко зазначені заборони захищають інтереси незначної частини суспільства [83].

Кримінальна караність діяння - одна з ознак визнання його злочином.

Однак каральні заходи за вчинення злочину на протязі всієї історії розвитку людства, як правило, носили виборчий характер (і носять до сих пор). Не дивлячись на те, що ступінь суспільної небезпеки злочинів представників нижчих верств суспільства є не найвищою, вся міць системи покарання обрушується саме на них [57]

Кримінальні представники суспільства, як правило, залишаються безкарними (феномен корупційної і організованої злочинності).

Таким чином, можна з достатнім ступенем впевненості говорити про різні рівні соціальної реальності, які детермінують процес криміналізації (визнання того чи іншого діяння суспільно небезпечним, злочинним, кримінально караним) [59].

Розглянемо деякі питання методології визначення феномену злочину в антропологічному вимірі. А.В. Манько наголошує на тому, що будь-яка заборона є – обмеження, але не будь-яке обмеження в сфері права є заборонаю», [138, с. 88,95] але ж встановлення заборони вчинювати передбачені законом діяння під загрозою застосування кримінальної відповідальності – «такий метод правового регулювання є специфічним, він не властивий жодній іншій галузі; тільки у кримінальному праві спосіб реагування на юридичні факти у вигляді вчинення злочину полягає у встановленні кримінальних заборон їх вчинення» [223, с.10].

Але ж у чому, в дійсності, полягає межа «зла» і «добра», викристалізована ідея координат «злочину», за який передбачена найсуворіша

міра відповідальності? Але що ж саме є визначальним при оцінці поняття «злочин»: саме «тіло» негативного вчинку, чи нормативний опис такого вчинку?

Кримінологічний вимір життя людини має виявити антропологічні підстави виховання і освіти, що вплинули на кримінальну поведінку. Тим самим антропологія як самостійна область досліджень є спільною наукою про людину, розглянуту під кутом зору соціалізації, наукою про обумовленості виховання і освіти і про найбільш типових ситуаціях історії життя людини. Кримінологія повинна проаналізувати людину в модусі «можливого» і задатися питанням про умови і межі здатності людини до кримінальної поведінки. Предметом кримінально-правової антропології

є феномен людської здатності до вчинення правопорушення в контексті соціалізації та організації соціального контролю [161].

Досліджуючи доктрину кримінально-правової заборони, С. О. Маркунцов пише: «так само як суб'єктивне право первинне по відношенню до об'єктивного права, так і кримінально-правова заборона первинна по відношенню до норми кримінального закону». [140, с. 40]

Таким чином, феномен злочину, як складного соціального явища, що трансформується під впливом розвитку суспільства і видозміною суспільних відносин і соціальних відношень. «Кримінальна заборона сьогодення, - як вказує В. О. Туляков, аналізуючи проблеми відродження ефективної динаміки кримінального права України, - яка реалізується у правозастосуванні, знаходиться в постійному розвитку. Водночас і стабільна заборона минулого, що пов'язана із позитивним кримінальним правом, так само знаходиться у розвитку.

У першому випадку мова йде про необхідність постійної корекції законодавства та практики його застосування відносно нових заборон (комп'ютерні злочини, наприклад), нових колізійних ситуацій, що зумовлено

політичними процесами, прийняттям та ратифікацією відповідних міжнародних договорів та конвенцій, рішеннями Європейського суду з прав людини тощо.

У другому випадку маються на увазі інтерпретаційні процеси у достатньо інерційному кримінальному законодавстві, які дозволяють, використовуючи аналогію права *sui generis* (призначення заходів безпеки та соціального захисту в КК, звужене чи поширене тлумачення кримінально-правової норми Верховним Судом України чи Вищим касаційним судом з розгляду цивільних та кримінальних справ), розповсюджувати дію старих норм на нові види відносин». [216, с. 7]

Панівна соціальна позитивістська теорія (школа кримінального права) знаходить своє визначення у відповідних кримінально-правових нормах.

За таких умов ми спроможні описати співвідношення кримінально-правових заборон з іншими нормами, визначити буття кримінально-правової норми як у сфері права, так і закону з урахуванням панівної соціальної теорії та лише стосовно поточного історичного моменту.

Згідно із даним підходом, ідеологія взаємної відповідальності громадянина і держави реалізується тоді і остільки, коли і оскільки держава не просто захищає громадян системою правових приписів-регуляторів, але і несе відповідальність, якщо хто-небудь такі приписи порушив.

Це надає можливість здійснити системний аналіз злочинів та моралі саме з'ясовуючи роль та місце антропогенних факторів в етіології та детермінації відповідних злочинів [59, 66].

Нема сумнівів, що такий підхід має рацію з точки зору виявлення ефективності кримінально-правової форми.

Сутність кримінального права визначається характером суспільно-економічного ладу і політичної структури держави; на його розвиток впливають також панівні ідеологія, традиції тощо; а змістоутворюючі фактори трансформуються у право через волю соціальних груп, класів чи народу в цілому [66, 151].

З огляду на тенденції розвитку у світі і відповідно в Україні виникає потреба у чіткому формуванні нових суспільних відносин й забезпеченні правом системи цінностей, притаманних такому суспільству.

Однак сьогодні система цінностей інформаційного суспільства в Україні застаріла, орієнтована на суспільство індустріальне, а інколи – аграрне. Водночас нова система цінностей, близька сучасній людині, фактично, поза увагою кримінального права. Вона нерегульована і неубезпечена від будь-яких посягань [193].

Отже слід підтримати пропозиції щодо необхідності перенесення нових редакцій ст.ст.301-303 КК України до розділу КК, присвяченого злочинам проти статевої недоторканості та суспільної моралі (О.М.Джужа, І.О.Бандурка, В.О.Навроцький), передбачивши відповідальність за виготовлення, пропозицію та надання доступу до дитячої порнографії, а також сутенерські та інші дії, пов'язані із дитячою проституцією [92].

Згідно позиції Робочої групи, особа, яка:

- а) вербувала неповнолітню особу для заняття проституцією,
- б) схиляла неповнолітню особу до участі в проституції,
- в) примушувала неповнолітню особу до проституції,
- г) отримувала прибуток від заняття неповнолітньою особою проституцією, або

д) вчинила дії сексуального характеру з неповнолітньою особою, яка займається проституцією, – вчинила кримінальне правопорушення. [192]

Дисфункції соціальних інститутів у сфері забезпечення природних прав і свобод людини і громадянина є каталізаторами активації права на недоторканість приватного життя, свободу вираження, та економічну активність, розпочинаючи від жебрацтва до заняття проституцією.

Виникає ситуація, прозоро визначена Пітірімом Сорокіним 100 років тому. «Фактично майже у будь-якому суспільстві акти, що вважаються злочинними з юридичної... точки зору, зовсім не є такими з точки зору всіх

членів суспільства; так само юридичний захист через покарання тих чи інших злочинців не рівнозначний захисту усього суспільства, а являє собою лише захист його привілейованої частини..., захист, який для інших елементів суспільства суцільно постає простими утисками, насильством, і, якщо завгодно, злочином» [170, с.79].

Підтвердженням для цього слугуватимуть фундаментальні розбіжності, які існують між суспільними відносинами, – громадським порядком та моральністю, – що становлять предмет кримінально-правової охорони окремого розділу Особливої частини КК України [108].

Вирішення цього завдання має на лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки повинно призвести до поліпшення кримінально-правової охорони таких відносин.

Фахівці підкреслюють, що стан ескалації аномії в українському суспільстві зумовлює щорічне вчинення в Україні сотень тисяч злочинів. Особливо демонстративним є збільшення кількості злочинів явно аморального змісту проти основних устоїв суспільства [16;25;27; 50].

Це демонструється активним приростом і поширенням у ЗМІ інформації про злочини та злочинність аномійного типу формуванням почуття безкарності, культивуванням насильства та жорстокості [51].

Тиражування інформації щодо руйнування могил, пам'ятників, розбещення неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність, зокрема через ЗМІ, до публічних безпідставних обвинувачень представників влади у вчиненні злочинів і руйнівних впливів на символи суверенітету – прилюдного знищення національного прапора України та посягань на інформаційний простір Президента України. Вказані злочинні вияви шляхом поширення масової дистанційної комунікації охоплюють свідомість необмеженої кількості реципієнтів інформації, внаслідок чого у суспільній свідомості формується уява про відсутність не лише цінностей, а й відповідальності за вчинення суспільно небезпечних діянь, спрямованих на них.

На тлі «розмивання» норм моралі, пропаганди насильства, жорстокості й правового нігілізму у суспільстві спостерігається фактично «побутове» ставлення до порушення авторського права і суміжних прав, культу насильства та жорстокості, зокрема у ЗМІ, Internet, поблажливості до втручання в роботу комп'ютерних систем, зокрема платіжних, які є злочинами.

Спостереження за продажем неліцензованих DVD і CD продуктів, можливістю «зкачування» з мережі Internet усупереч волевиявленню авторів та їх правонаступників об'єктів авторського права, як і поширення у Internet порнографічних і продуктів, що культивують насильство та жорстокість, розсилка «посилань» на такі продукти, навіть на молодіжні та дитячі web-сайти, свідчить, що це стає повсякденним явищем.[195, с 133]

Так, вироком Високопільського районного суду Херсонської області 03 лютого 2021 року ОСОБА_1 , був засуджений за ч.2 ст.301 КК України в тому, що він, посягаючи на суспільні відносини, які забезпечують основні принципи суспільної моральності у сфері статевих стосунків, діючи в порушення положень Закону України «Про захист суспільної моралі», умисно, наприкінці жовтня місяця 2019 року, перебуваючи в м.Кривий Ріг Дніпропетровської області, купив(придбав) у невідомої йому особи, оптичні диски в кількості 3 штук з творами у вигляді відеофайлів, які відповідно до висновку судової мистецтвознавчої експертизи №СЕ-19/122-21/519-МЗ від 21.01.2021 року, наданого Херсонським НДЕКЦ МВС України, мають порнографічний характер, та зберігав їх за місцем свого проживання за адресою: АДРЕСА_1 , та в подальшому 19.01.2021 року, перебуваючи на вул.Суворова в смт Високопілья Херсонської області, умисно, шляхом продажу, збув три оптичні диски на загальну суму 50 грн., громадянину ОСОБА_2 , ІНФОРМАЦІЯ_2 [34].

Моральні ж засади злочину та покарання неможливо розкрити без з'ясування сутності антропологічного принципу, основою якого є оцінка кожного юридичного факту й упровадження в практику законів і норм права, з точки зору людського виміру, соціальної моральності загалом [128; 188;197].

З другого боку прогрес знань в області сформованих наукових дисциплін з їх історією розвитку, теоретико-методологічним забезпеченням, визначенням предметно-об'єктивної області, класифікаційними характеристиками, перспективними цілями і завданнями, багато в чому залежить від шляхів трансформації цих знань під впливом нових концепцій, теорій, навчань і напрямків.

В поворотні моменти в історії будь-якої наукової дисципліни відбувається цілком природне переосмислення попередніх етапів її розвитку: актуалізуються приховані напрямки, переглядаються традиційні погляди, включаються авангардні ідеї, залучаються дані з інших суміжних наук або робляться спроби створити інтеграційні системи пізнання з використанням нових, методів тощо [17, 92].

Все це дуже характерно і для сучасного стану вітчизняної юридичної науки, коли більш-менш укорінені традиційні уявлення, підтримувані природною інерцією наукового мислення, стикаються з новими поглядами, новою інтерпретацією накопиченого фактичного матеріалу у антропологічному вимірі.

Так, Ю.Ю.Коломієць була запропонована теорія криміналізації суспільно небезпечних діянь у вигляді циклічної програми, метою якої є попередження конфлікту інтересів, наслідком якого є або може стати суспільно небезпечне діяння.

Дослідниця встановила, що техніка створення кримінального закону є гарантією впровадження кримінально-правової ідеології, якщо вона здійснюється з урахуванням важливості загальнолюдської, державної, правової, кримінально-правової ідеології для окремо взятої особистості, суспільства, держави. Метою циклу під час криміналізації є попередження конфлікту інтересів, наслідком якого є або може стати суспільно небезпечне діяння. Тілом циклу є наступні дії:

- 1) встановлення суб'єктів конфлікту;

- 2) з'ясування причин конфлікту;
- 3) визначення рівнів конфлікту (макро -, або мікрорівень);
- 4) виявлення наслідків конфлікту. Ефективність виконання тіла циклу залежить від передумов та умов.

Передумовою криміналізації є загальнолюдська, державна, правова, кримінально-правова ідеології.

Умовами циклу криміналізації є: економічна, політична, соціальна, духовна обстановки в державі та суспільстві.

Наступним етапом циклу є вирішення питання про можливість вирішення конфлікту через релігію, виховання, освіту, мистецтво, науку. Коли усі перераховані дії є неефективними держава звертається до права, а у виключних випадках до кримінального права.

Ефективність кримінально-правових заборон залежить від дотримання правил законодавчої техніки. Після створення та впровадження кримінально-правової норми на практиці потрібно перевірити її ефективність та доцільність подальшого використання. [90, с. 318-319]

Відомо, що відносна неефективність кримінально-правової науки сьогодення пов'язана також і з вадами методологічного інструментарію позитивного права.

На жаль, саме цим обумовлюється відсутність у сучасній кримінальній доктрині України досліджень ефективності кримінально-правового впливу, бо неможливо прорахувати соціальні процеси, керуючись лише юридико-догматичними методами пізнання.

Проте, формування методологічного плюралізму у теорії права надає нові шанси для кримінальної політики загалом [81; 83-84].

Ефективні інструменти пізнання соціальної дійсності пропонує антропологічна школа права та її методологічні здобутки.

Наприклад, як стверджує В.В.Завальнюк, «антропологічний підхід може бути корисним не тільки для подолання етноцентристського погляду на

соціальний розвиток людини і суспільства, його використання є необхідно передумовою налагодження зв'язків між з цивілізаціями, правовими системами, державами і людьми, що представляють різні правові культури» [68].

За цих умов виникає потреба в розробці нових методологічних підходів, які б дозволили розглядати право як один із найважливіших елементів людського буття.

Як вже було сказано – самотійно у рамках позитивної школи права кримінально-правова наука з такими явищами не взмозі впоратися. Отже виникає потреба в інших методах пізнання, перш за все, з боку юридичної антропології. У зв'язку з цим зростає роль правової антропології, яка і дає можливість людиноцентричного осмислення основ права [5-7].

Здійснюючи реформування правової системи України в напрямку наближення її до європейських стандартів, ми маємо враховувати особливості самого права як складного феномена, який відчуває на собі вплив різноманітних чинників — основ чи засад права. Серед таких детермінант можна виокремити антропологічні основи права — відмінні ознаки людської природи, що впливають на розуміння сутності та особливостей права. У системі основ права вони є зовнішніми (на відміну від внутрішньоправових) та природними (на відміну від соціальних, створених самою людиною) детермінантами, які пов'язані з укоріненістю права у природі або бутті людини [5-7].

Саме цьому питання врахування характеристик особистості при призначенні покарання, звільненні від покарання та його відбування, звільненні від кримінальної відповідальності, врахування особливостей призначення покарання, та/або інших кримінально-правових заходів неможливе без ретельного аналізу антропологічної складової.

Це приписи законодавця, які активно використовуються у сучасній юридичній практиці, та ми не будемо зосереджуватися на них окремо.

Як ми казали вище, політика у сфері протидії злочинності проти безпеки суспільної моралі являє собою систему політико-правових заходів, спрямованих на зменшення рівня та динаміки розвитку кримінальних правопорушень усіма політичними, економічними заходами і правовими засобами (покарання, інші кримінально-правові заходи, заходи поводження з правопорушниками) з огляду на основні характеристики розвитку суспільства та моральних цінностей у ньому [17].

Стверджується, що визнання суспільної моралі та необхідності її захисту з боку держави конституційною цінністю у сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства зумовлює потребу уточнення меж діяльності відповідних суб'єктів конституційно-правових відносин, правового статусу особи, змісту прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, окремих категорій осіб тощо [46, 66, 151].

Це вимагає конкретизації меж дії прав і свобод особи з урахуванням вимог захисту суспільної моралі; регулювання умов реалізації тих чи інших прав і свобод з урахуванням їх морального значення; формування обмежень у державній, суспільній, підприємницькій, професійній та особистій діяльності, виходячи з необхідності захисту вимог суспільної моралі; визначення обов'язків із додержання і захисту суспільної моралі; установлення заходів припинення і відповідальності за порушення норм суспільної моралі [133].

Взагалі можливо зазначити, що проблема захисту духовних та моральнісних підвалин суспільства, моралі кожної людини може бути віднесене до найбільш важливих елементів нашого буття. Отже саме питання захисту моральності засобами кримінального права є окремим елементом відповідної моделі кримінально-правових відносин практично у більшості країн світу [50; 66].

Так, за даними досліджень С.П. Репецького [188], який здійснив комплексний порівняльний аналіз щодо суспільної моральності як об'єкта кримінально-правової охорони було виокремлено три специфічні групи

зарубіжного кримінального законодавства залежно від нормативної конкретизації цього об'єкта:

“1) кримінальне законодавство, що виділяє суспільну моральність як об'єкт злочинного посягання в окремі розділи або глави (зокрема, КК Австрії, КК Голландії, КК Литовської Республіки, КК Азербайджанської Республіки, КК Ірану, КК Південної Кореї);

2) кримінальне законодавство, що передбачає два або більше родових об'єкта посягання в одному розділі чи главі, один з яких – суспільна моральність (зокрема, КК Польщі, КК Латвії, КК РФ, КК Республіки Білорусь, КК Киргизької Республіки, КК Грузії, КК Республіки Казахстан, КК Вірменії, КК Республіки Таджикистан, КК Республіки Узбекистан, КК Туреччини);

3) кримінальне законодавство, що не виділяє суспільну моральність в окремі розділи або глави, хоч і передбачає відповідальність за злочинні діяння проти неї (зокрема, КК ФРН, КК Швейцарії, КК Франції, КК Іспанії, КК Республіки Болгарія, КК Республіки Молдова, Пенітенціарний кодекс Естонської Республіки, КК Швеції, КК Норвегії, КК Данії, КК КНР, КК Японії, Зведення законів США, кримінальне законодавство Англії)” [187, с.102-107].

М.І.Хавронюк, аналізуючи кримінальне законодавство європейських країн, зосереджуючи свій інтерес на фундаменті прав та свобод людини, запропонував виокремити у самостійну групу злочинні діяння проти прав людини й моральності, про які йдеться у КК держав континентальної Європи [232, с. 50].

Таке розуміння вимагає певної корекції розуміння динаміки існуючого кримінального закону та практики його застосування [10, с.4-6]

Завдання саме і належить у адекватному формулюванні кримінально-правових заборон та відповідних державних реакцій на ці явища за допомогою кримінально-правових інститутів [77]

Схематично це може бути виявлено у наступній формі:

Таблиця 1.

Розвиток державної реакції на девіантні прояви

Вид явища	Державна реакція
Суспільно-небезпечне діяння	Захід соціального захисту
Кримінальний проступок	Захід безпеки, альтернативні заходи
Кримінальність особи	Захід безпеки
Злочин	Покарання, компенсаційні заходи
Злочинність	Коло кримінально-правових заборон у цілому

Отже, виходячи із сказаного, у зв'язку з відсутністю однозначної залежності між кримінальним правом і його антропологічними детермінантами, питання про їх співвідношення згідно вищеприведеній таблиці може бути представлено як кореляція образу людини й образу права [51-52]

Правова антропологія — галузь права, яка «вивчає співвідношення особистості й права, особистість як об'єкт дії права та її вимоги до права, структуру цінностей особистості та право як засіб утілення цих цінностей у суспільне життя, права людини та їх юридичний захист, тобто в цілому особистісний аспект права» [52, с. 20].

Саме системна криза кримінального права пов'язана із остаточною невизначеністю відповіді на питання що, як та яким чином ми захищаємо? Щодо конкретних суперечностей діалектики розвитку кримінального права як системи норм про злочини та соціальну реакцію на них, то серед них як перспективних напрямків подолання глибинної кризи догматів, слід зазначити: суперечність між каральною сутністю кримінальної політики та ступенем її узгодженості із суспільною думкою та суспільною свідомістю [84-89].

Орієнтація кримінального законодавства на передбачені конституцією об'єкти та пріоритети захисту не співпадає із поширеністю порушень кримінально-правових заборон у суспільстві, що надає можливості впливу на

кримінальну політику (через замовлення у законотворчому процесі криміналізації/декриміналізації).

Отже розмиття предмету кримінально-правового регулювання, приватизаційні процеси у кримінальному праві, його віртуальність у динамічних відносинах із населенням, поруч із існуванням декількох моделей кримінально-правового реагування на різних рівнях соціальної взаємодії потребує певних реакцій від суспільства та наукової думки шляхом формування чи уточнення певних догматів сучасної кримінально-правової доктрини з питань відповідності останніх моральним настановам суспільства [214, С.29].

Саме антропологічний підхід взмозі надати нам нові знання з цього приводу [134-137]

Питання співвідношення злочину та аморального поступку оцінюються кримінально-правовою наукою, переважно, з позицій того, чи всі кримінальні правопорушення аморальні [151].

Так, керуючись відомими комуністичними ідеологами, такі дослідники часів радянської епохи як Н.Ф. Кузнєцова А.А. Герцензон, Н.Д. Дурманов, І.І. Карпець вважали, що всі без виключення злочини аморальні [118, с.50; 41, с.51-52; 60; 79, с.61].

Однак, такий підхід розділяють далеко не всі дослідники даного питання [151]. Ще М.С. Таганцев писав, що «злочинне не повинне ототожнюватися з аморальним» [207, с.40] С.І. Нікулін стверджував, що: «законодавець може відхилитися від дійсної моральної оцінки діяння, що криміналізується, яке в результаті цього не сприймається суспільством як суспільно небезпечне діяння» [157, с.12].

Отже, якщо виходити з того, що табу були прообразом моральних обмежень, можна говорити про те, що первинне покарання за порушення заборони з часом трансформувалося в ... моральні заборони? Це повною мірою нелогічно, якнайменше, через те, що моральні норми не передбачають обов'язкової відповідальності, на відміну від кримінальних норм, де покарання

завжди є обов'язковим, як і у випадку порушення табу. Отже виключно моральні норми, вочевидь, не могли бути первинною основою формування кримінально-правових заборон, а лише частково доповнювали впорядковані системи кримінальної відповідальності за порушення табуйованих заборон [46; 151].

Саме на таких обмеженнях сформувалося поняття злочину, як вчинку, який є крайнім проявом негативної по відношенню до суспільства, суспільних цінностей, активності.

Якщо виходити з того, що основою формування підходів до визначення морального осуду були моральні заборони через неписані засуджувані суспільством негативні вчинки, очевидно, що саме табуйовані вчинки були первинними у визначенні караного, тобто – злочинного [151].

У традиційних суспільствах законодавчий інструмент служив, перш за все, для встановлення природного стану речей та відповідної регуляції на нього [121-122]. У сучасну епоху (починаючи з XIX століття) він використовується для встановлення того порядку, якого суспільство хоче досягти, який воно визначає в своїх ідеологіях, програмах і проектах. Цінності, які закріплюють сучасні закони, глибоко відрізняються від цінностей традиційних суспільств. Громадські свідомість, менталітет людей різних товариств, стереотипи, закладені в них, обумовлюються цінностями і соціальними нормами, встановленими кожним із цих товариств відповідно до специфіки свого розвитку [46]. Тому оцінка будь-яких діянь як злочинних, визначення тяжкості відповідного діяння, пріоритети в захисті саме цих, а не інших відносин встановлювалося суспільством на основі специфіки розвитку даного суспільства [151].

При цьому в основі зміни закону іноді лежить суб'єктивна оцінка діяння, різного роду інтереси «еліти» (не завжди суспільно небезпечні і шкідливі), оцінка подій випадкового характеру з точки зору потреб еліти, а не загального

правового ландшафту основних прав та фундаментальних свобод особистості [43, с.78-80].

Отже кримінальне право у такому розумінні (В.Туляков) розглядається як система взаємозв'язаних зобов'язань, що розглядаються як право на одній стороні і що визнаються як обов'язок на іншій стороні щодо забезпечення безпеки особи, суспільства, держави, захисту їх від кримінальних правопорушень [214-217].

Антропологічний аналіз кримінально-правової норми повинен у процесі вивчення генези та стану норми виявити новеллізацію норми, її відповідність ідеології кримінального закону, адекватність правової форми та ефективність обмежень. Співвідношення міри свободи і заходів несвободи, відповідальності з'ясовується у процесі генетичного аналізу формування норми (системи норм) та якісного аналізу існування норми, поєднаного із формально догматичним аналізом останньої [137].

2.2. Генеза злочинів проти суспільної моралі та моральності на теренах України

В результаті історичного та юридико-догматичного зіставлення знаків тексту права, конкретної діяльності та висновків, щодо праворозуміння норми, додаються нові значення семіотики права. [43; 97-98]

Таким чином, правові норми отримують антропологічну інтерпретацію внаслідок потреб в новій діяльності, заснованої на гуманістичних принципах, необхідності підвищення ефективності засобів кримінально-правового захисту [121].

Принцип наукової обґрунтованості правотворчості [97] і застосування права у кримінально-правовому сенсі вимагає в цій сфері використання нових знань при аналізі кримінально-правових норм на усіх рівнях соціальної взаємодії, а саме юридико-антропологічних знань [172, с.34-39] .

З точки зору становлення ідеології та історичних передумов існування злочинів проти суспільної моралі та моральності розглянемо принципи позиції законодавця, закріпленої у КК 2001 року [108]

При чому науково важливими є, перш за все, визначені періоди розвитку українського кримінального права, які враховують при цьому типи та форми держави і права в різні історичні часи, особливості кримінально-правових джерел та правових інститутів, а також інші соціально-політичні чинники [52; 151].

Слід зазначити, що практично всі дослідники проблеми зосереджувалися на історичних та генетичних коренях формування системи протидії злочинам проти суспільної моралі та моральності на теренах України. [8; 57-59; 66; 122-123; 127-128; 119]

Виникають питання, пов'язані із періодизацією криміналізації цих діянь, характеристиками окремих складів та авторськими наративами аналізу моральності, що залежали від пануючої ідеології [121].

Отже викладення цього матеріалу носить лише позитивний характер з метою додаткового обґрунтування позицій, висловлених у попередньому підрозділі.

Перша проблема пов'язана із періодизацією матеріалів.

Так, на думку С.В. Кудіна, етапами криміналізації злочинів проти моралі є:

- 1) перша половина X ст.;
- 2) друга половина X – перша чверть XII ст.;
- 3) друга чверть XII – перша половина XIV ст.;
- 4) друга половина XIV–V ст.;
- 5) кінець XV–VI ст.;
- 6) друга половина XVI – перша половина XVII ст. [110, с. 13-16]

С.Ф. Денисов виділяє дещо інші етапи розвитку кримінального законодавства України:

- 1) період до заснування Київської держави – до XI ст.;
- 2) період Київської держави – XI–XV ст.;
- 3) Литовсько-польська доба – XV–XVI ст.;
- 4) доба козацька – XVI–XVIII ст.;
- 5) занепад козащини і українського життя – XVIII – до 1917 р.;
- 6) радянський період – 1917–1991 рр.;
- 7) українське відродження – 1991 р. – сьогодні [57, с.10]

С.П. Репецький визначив такі періоди розвитку кримінально-правової охорони суспільної моральності (вони є тотожними з періодами розвитку національного кримінального законодавства):

- 1) період Київської Русі та Галицько-Волинського князівства (IX – XIV ст.);
- 2) період Литовсько-Руської держави та Речі Посполитої (XIV – перша половина XVII ст.);
- 3) період козацько-гетьманської держави (друга половина XVII – кінець XVIII ст.);
- 4) період перебуванні України під владою Російської та Австро-Угорської імперій (кінець XVIII – XIX ст.);
- 5) період творення Української незалежної держави, Української РСР та незалежної України (1917–2001 рр.);
- 6) сучасний період (з 2001 р. і дотепер). [188]

Дослідники окремих категорій злочинів надають ще більш цікаві класифікації. Так, А.В. Плотнікова пропонує умовно виділити певні періоди розвитку законодавства щодо протидії проституції та організації заняття проституцією:

- 1) період існування давньоруської державності, що характеризується сприйняттям проституції як гріховних стосунків за плату (“блуд”);

2) період дії Соборного Уложення 1649 року, під час якого проституція заборонялась, але заходи, що застосовувалися, були спрямовані переважно на запобігання проституції і на покарання звідників;

3) період дії Військового артикулу Петра I, який діяв поряд із Уложенням 1649 року;

4) період прийняття кодифікованого джерела українського права – “Прав, за якими судиться малоросійський народ” (1743 рік);

5) періоду (початок XVIII ст.) характерні впровадження спеціальних заходів з протидії заняттю проституцією, зокрема закриття змішаних бань з метою запобігання проституції;

6) період (1843–1917 рр.) характеризується фактичною легалізацією проституції. У містах поліція почала видавати офіційні дозволи на відкриття легальних публічних домів за французьким типом. У 1844 році були встановлені “Правила утримувачкам борделей”, які були певною гарантією поліцейського та санітарного контролю за проституцією;

7) період після Жовтневого перевороту 1917 року, коли відбувся перехід від політики запобігання нелегальній проституції до репресій проти самих осіб, що надавали сексуальні послуги;

8) період, пов’язаний з прийняттям КК 1960 року, характеризується тим, що була встановлена відповідальність за тримання домів розпусти і звідництво;

9) сучасний період розвитку національного кримінального законодавства характеризується виокремленням злочинів проти моральності в самостійну групу [171; 151].

Комплексний аналіз проблематики генези законодавчого оформлення злочинів проти моральності та її догматичного аналізу, проведений В.І. Кузнецовим [115, с 51], дозволив досліднику дійти наступних висновків:

1) відсутній чіткий єдиний критерій періодизації розвитку відповідальності за такі злочини; 2) встановлені такі критерії: за періодами розвитку вітчизняного кримінального законодавства, за об’єктом посягання та

законодавчим закріпленням певного злочину; 3) окремі класифікації (Є.І. Кузьменко, І.А. Головка, А.В. Плотнікова) указаних етапів узагалі не мають критеріїв, що робить їх доволі сумнівними; 4) С.П. Репецький хоч безпосередньо й не визначив вказаний критерій, однак він логічно розуміється з тексту дослідження – періоди розвитку національного кримінального законодавства; 5) періодизація розвитку кримінально-правової охорони моральності в Україні була здійснена лише в роботі С.П. Репецького, хоч й було проведене ще одне дослідження (Л.С. Кучанська) питання історичного розвитку норм про кримінальну відповідальність за окремі злочини проти моральності; 6) установлена невідповідність періодизації розвитку кримінально-правової охорони моральності з класифікацією етапів розвитку кримінальної відповідальності за окремі злочини проти моральності [115]. При чому за критерієм чинності основних правових джерел В.В.Кузнецов запропонував наступну періодизацію національного кримінального права та законодавства:

«1) період Руської Правди (1017–1054 рр.);

2) період церковного права (Статут князя Ярослава про церковні суди (коротка та розширена редакції), Смоленська статутна грамота, Новгородський статут великого князя Всеволода про церковні суди, людей та міри торгіві тощо); 3) період Судебника 1497 р.;

4) період статутів Великого князівства Литовського у трьох редакціях (1529 р., 1566 р., 1588 р.);

5) період Соборного Уложення 1649 р.;

6) період писаного та звичаєвого кримінального права козацької держави 1648–1654 рр.;

7) період Військового артикулу Петра I 1715 р.;

8) період “Прав, за якими судиться малоросійський народ” 1743 р. (проект);

9) період “Наказу комісії про складення проекту нового уложення” Катерини II 1767 р. (проект);

- 10) період “Уставу благочиния, или полицейского” 1782 р.;
- 11) період Зводу законів 1832 р. (Уголовне уложення);
- 12) період Уложення про покарання уголовні та виправні 1845 р.;
- 13) період Статуту про покарання, що накладаються мировими судьями 1864 р.;
- 14) період Уложення про покарання уголовні та виправні 1885 р.;
- 15) період Уголовного Уложення 1903 р.;
- 16) період КК УСРР 1922 р.;
- 17) період КК УСРР 1927 р.;
- 18) період КК УРСР 1960 р.;
- 19) період проектів КК України 1993–2001 рр.;
- 20) період КК України 2001 р. » [115, с.52]

О.В. Козаченко вважає, що історію вітчизняного кримінального законодавства у відповідному напрямку слід розглядати у контексті розвитку українського суспільства, і при цьому виділяє такі етапи: давньоруський; середньовічний та постсередньовічний (польсько-литовський період; період входження українських земель до складу Російської держави; період радянської доби) [85-86].

Цей дослідник безпосередньо вказує на головні антропогенні фактори динаміки розвитку процесів кримінальної політики формування системи злочинів проти моральності, до яких відносить кризу проворозуміння детерміновану проблемою прав людини. Сучасний рівень правничої науки вказує на певну тенденцію витіснення людини з юридичних характеристик права і заміну інформації про людину певними юридичними штампами і характеристиками, які відводять погляд дослідників від безпосередніх прав і інтересів людини як учасника суспільних відносин і акцентують увагу на юридичних конструкціях. Вирішення наукових проблем дослідження змісту і застосування прав людини традиційно супроводжується акцентуванням на етатистському змісті права, або в контексті визначення походження права, або в

контексті забезпечення реалізації прав і свобод людиною і громадянином, що безумовно слід визнати справедливим, але тільки за умови похідного характеру державного впливу на права та свободи людини з визнанням визначальними саме таких прав і свобод. Також О.В.Козаченко відокремлює питання « втрати плацентарного зв'язку між правом і культурою, яка своїм розвитком забезпечила формування правових засад регулювання відносин у суспільстві, значно збіднила зміст самого права і дезорієнтувала його, позбавивши визначальної парадигми свого існування» [85, с.235-239].

Повернення до витоків формування права, якими виступає культура у різних формах свого існування, забезпечує формування праворозуміння нового, сучасного рівня, здатного задовольнити як теорію, так і практику застосування права. Визначення обраного напрямку комплексного дослідження сучасного праворозуміння вимагає звернення до аналізу правових реалій, без змістовних характеристик яких подальше дослідження втрачає методологічне підґрунтя [85, с.235; 151].

Слід зазначити також продуктивність ідеї О.В. Козаченко щодо того, що кримінальне право, форми його існування, «представляє собою окрему систему артефактів, за якими може бути визнаний не тільки власне правовий, але й культурологічний характер. [89, с.206] Так, наприклад, нормативно-правові акти, які в першу чергу є артефактами, через які здійснюється передача інформації нормативного змісту (інформація спрямована на доведення до суб'єктів характеру поведінки, яка допускається, забороняється або приписується), а в другу – відображають рівень цивілізованості суспільства (за Мішелем Фуко), в якому такі норми реалізуються, оскільки останні містять окремий механізм примусу, рівень цивілізованості якого повністю відповідає загальному рівню цивілізації» [86].

Таким чином, концепт О.Козаченко виходить із того, що «кожний нормативний акт повинен відповідати вимогам свого інструментального призначення для регулювання суспільних відносин та відповідати окремому

рівню цивілізаційного розвитку суспільства, в межах якого він діє» [46]. Причому, остання характеристика нормативного артефакту може генерувати поступальний розвиток суспільства, створювати умови гальмування динаміки зростання якості суспільних відносин. По-друге, право відображає рівень розвитку окремої цивілізації, віддзеркалюючи ті соціальні процеси, які формуються в межах суспільства окремої історичної доби [46]. Правові встановлення, в силу їх соціальної спрямованості, з точки зору О.В.Козаченко, «передають характер відносин між людьми, концентрують в чистому вигляді основні правила поведінки, які допускаються в окремому суспільстві, визнають межі моральності у людських відносинах, відображають ті стереотипи, виникнення яких зумовлює людство звертатися до права, як окремої регулюючої складової соціального буття. Право відображає в своїй структурі ті соціальні зміни, які формують новий порядок відносин між людьми, створюючи достатньо об'єктивну картину соціального світу в межах як окремої держави, так і окремих правових традицій» [46]. Віддзеркалюючі властивості права дозволяють звернутися до нього з метою нового підходу до історичного дослідження формування окремих держав та соціальних структур [88]. Більш того, такий підхід, застосування якого ні в якому разі не суперечить застосуванню в процесі його використання і «традиційних» етатистських підходів, створює умови для гуманістичного погляду на історію людськості взагалі, оскільки періодизація останньої здебільшого здійснюється на засадах аналізу окремих соціальних катаклізмів – революцій, війн, соціальних катастроф. Періодизація історії людства на підставі аналізу правових встановлень окремої історичної доби не може і не повинна розглядатися в якості єдиної об'єктивної підстави, однак абстрагування від соціальних катаклізмів сконцентрує погляд на іншому ракурсі соціального буття більш гуманного змісту [251]. По-третє, режим реалізації права прямо пропорційний рівню як правової культури, так і загальної культури [88]. Це питання набуває особливого змісту в умовах реформування сучасної правової системи України,

яке спрямоване на адаптування до власних соціальних умов правових встановлень, що формувалися в інших соціальних передумовах. «Дослідження права у взаємозв'язку з культурою дає можливість сформулювати чітку визначеність відношення правової системи України до основних векторів правового буття, формування яких фактично завершилось в планетарному масштабі. Необхідність визначення належності українського права до тих чи інших правових систем зумовлює можливість або неможливість імплементації правових встановлень із зовні» [88]. Від визначеності даного питання залежить рівень правопорядку, оскільки «чужі» правові встановлення, не адаптовані до власного соціального середовища, або ігноруються, або відверто порушуються на підставі не зрозумілості мети їх застосування для суб'єктів права. [76; 88]

Проте, незважаючи на ці вельми цікаві теоретичні висновки антропогенного характеру, які мають пряме відношення до проблематики генези злочинів проти суспільної моралі [84], зазначимо, що в сучасній літературі це питання було досліджено у дискусійний спосіб.

Так, Л.С. Кучанська зробила висновок про те, “що ані у законодавця, ані у кримінально-правової доктрини не було достатньо чітких уявлень про моральність як об'єкт кримінально-правової охорони, про що свідчить розташування багатьох статей про злочини такого роду в інших розділах та главах (зокрема, “порушение над погребенным”, “порушение публичных памятников”, “умышленное развращение нравственности детей”, “вовлечение родителями своих детей в какое-либо преступление” та інші)”. [122-123]

І.О. Бандурка, яка в своєму дослідженні розглянула норми про кримінальну відповідальність за злочини проти моральності у сфері статевих стосунків, визначила, що вони “мають дуже тривалу історію розвитку, яка виявляє суперечливий і мінливий характер, оскільки в одні періоди кримінально караними визначаються одні діяння, що посягають на статеву моральність, в інші періоди – коло цих діянь має зовсім інший вигляд. При

цьому в різні періоди вони містяться серед різних категорій кримінально-правових норм» [12, с.74]

У новому КК України 2001 р. [108] злочини проти моральності (ст. 297–304 КК України) та громадського порядку (ст. 293–296 КК України) фактично вперше за всю історію розвитку вітчизняного кримінального законодавства набули такого об'єднання у системі його Особливої частини (Розділ XII “Злочини проти громадського порядку та моральності” Особливої частини КК України) [92].

З одного боку, таке об'єднання в КК України 2001 р. норм про відповідальність за злочини проти громадського порядку та моральності в самостійний розділ зумовлено не тільки й не стільки даниною законодавчій традиції, скільки існуючим у суспільстві ставленням до громадського порядку та моральності, які на сучасному етапі розвитку держави потребують належного кримінально-правового захисту [151].

З другого боку, не було враховано, на нашу думку, повною мірою традицій національного нормотворення та різноманітних зарубіжних моделей кримінально-правового захисту держави, суспільства та людини.

У цьому контексті є справедливою позиція більшості дослідників цієї теми, що такий підхід не є обґрунтованим, оскільки ще з давніх часів вітчизняний законодавець робив непоодинокі спроби виокремити норми про кримінальну відповідальність за злочини проти моральності у відносно самостійну групу [151].

Загалом саме теза соціальної значущості особистісних проявів визначала характеристики злочинів проти моралі – від абсолютизації колективного суб'єкту до визначення значущості позицій окремих потерпілих.

Розглянувши більш докладно окремі склади злочинів, що стосуються моралі як об'єкта кримінально правової охорони, потрібно виділити їх у дві групи. Перша група - злочини проти родини і моральності. Друга група - злочини проти церкви [12,с.74; 14; 191-192].

За часів СРСР панівною щодо всіх галузей науки була марксистська етика, котра, високо цінуючи прогресивні традиції в історії етичної думки, критично сприймала їх і розвивала в подальшому, розглядаючи питання моральності з позицій наукового матеріалістичного розуміння історії. Згідно з цією теорією, моральність є формою суспільної свідомості, що відбиває природу конкретних суспільних відносин [151].

Моральні норми, погляди та ідеали вважалися такими, що мають історичний характер, а їх відносини визначаються, зрештою, змінами економічної основи суспільства. Моральність розвивається під впливом політики, права, мистецтва, релігії та сама справляє на них певний вплив. На думку А.Захарової, теза про те, що у класовому суспільстві та чи інша етична система завжди слугує інтересам певних суспільних класів, має бути поставлена під сумнів. В демократичному суспільстві панівною мораллю є лише та мораль, котра слугує досягненню його спільного прогресивного розвитку. [63, с. 59]

Встановлено, що динаміка звернень до тематики “кримінально-правової охорони моральності” свідчить також про певні часові періоди, які відповідають оновленому законодавчому регулюванню відповідальності за відповідні злочини. Умовно ці періоди було поділено В.Кузнецовим за десятиліттями: за 1950–1960 рр. опубліковано 1 працю; за 1960–1970 рр. – 5; за 1970–1980 рр. – 9; за 1980–1990 рр. – 9; за 1990–2000 рр. – 11; за 2000–2010 рр. – 68; за 2010 р. і дотепер – 19 [112].

На цьому фоні існуюча в літературі модель генези ідеологічних передумов становлення та формування системи злочинів проти моральності в українському законодавстві свідчить про певну систему чинників антропогенного характеру, які було пов’язано із переліком факторів зовнішнього та внутрішнього плану.

2.3. Напрями кримінально-правового впливу на правопорушення проти суспільної моралі

Демократичні перетворення у юридичній науці сьогодення зумовлюють необхідність пошуку нових методологій та оновлення дослідницьких підходів до вивчення питань державно-правових явищ.

На теперішньому етапі розвитку інституцій українського суспільства та інститутів української держави відбувається й гуманізація юридичної науки і практики, що зумовлює розвиток новітніх технологій дослідження таких соціальних інститутів як право та держава [47, с.36-50].

Для розуміння розвитку сучасного суспільства, та ролі девіацій та контролю над ними, необхідно приділити увагу тим його характеристикам, які важливі для правового забезпечення останнього, насамперед соціальній структурі такого суспільства з одного боку, та свідомості окремої людини, з другого.

Остання виробляє інформацію, знання, саме на неї можуть бути спрямовані небезпечні посягання, метою яких є деструкція інтелектуального потенціалу індивіда або маніпулювання його вольовими виявами.

Стверджується, що функціонування індивіда, суспільства, держави, засноване на комунікативних процесах, які забезпечуються дистанційними комунікаціями, що в цілому консолідують суспільство навколо основних ресурсів. Це вказує на потребу зважати під час ухвалення політико-правових рішень щодо правового регулювання необхідності безпосередньо убезпечення комунікативних процесів, вивчати та оцінювати елементи структури комунікацій як, відповідно, предмети, а також як знаряддя посягань у суспільстві, оскільки саме дистанційні комунікації є рушійною силою дієвого об'єднання (консолідації) суспільства.

Серед них відзначаються [46-47]:

«євроцентристський вектор Українського розвитку з орієнтацією на відносини громадянського суспільства, ліберально-демократичних прав та свобод людини та громадянина, що формують фундамент (правовий ландшафт) розвитку правової системи України;

значний потенціал самоорганізації населення та почуття справедливості, орієнтоване на родинні цінності;

невизначеність політики в галузі розвитку людини, освіти, соціальних прав;

розширення можливостей для створення людиною духовних, моральних, культурних і матеріальних цінностей;

низька ефективність протекціоністської політики з боку держави по відношенню до національної культури та культурної спадщини;

недовіра суспільства до державних інституцій;

соціальна пасивність значної частини населення (розчарування, песимізм);

поширення шкідливих звичок, таких як зловживання алкоголем, у тому числі слабоалкогольними напоями і пивом, тютюнопаління, наркоманія і як наслідок сексуальна розбещеність, аморальність, цинізм, поширення насильства;

відсутність у суспільстві мотивації на здоровий спосіб життя;

відсутність комплексного підходу для розв'язання проблем формування здорового способу життя;

наявність у сім'ях шкідливих звичок та насильства, неузгодженість між батьками у питаннях виховання дітей, гендерна розбалансованість і домінування жінок у вихованні дітей, нестабільність шлюбних відносин, збільшення кількості неповних сімей та сімей які опинились в складних життєвих обставинах, низький рівень запровадження родинного виховання в суспільстві, швидша адаптація дітей до умов соціуму ніж у їхніх батьків ;

переоцінка цінностей громадянами;

нехтування громадянами етичними нормами, традиційними моральними та духовними людськими цінностями, що склалися та формувалися в суспільстві протягом тривалого часу;

відсутність у переважної більшості молодого покоління національної традиційності щодо певних етичних норм, правил, поглядів;

комерціалізація культури, зруйнований художній простір, експансія іноземних кінокультур та поп культур на території України, зниження рівня художньо-театральних потреб та вимог глядачів, посилення орієнтації театру і кіно на розважальну тематику;

гедонізм та інфантильність молоді, рефлексії інформаційного суспільства
криза державного регулювання та інституціональних реформ, перехід до формування інформаційного суспільства, зорієнтованого на індивіда, а не на державу.

можливість розповсюдження продукції порнографічного характеру на території України, в т.ч. дитячої (зокрема можливість купити через Інтернет-магазини), а також матеріалів, які культивують насильство, ксенофобію, расову та релігійну нетерпимість;

відсутність правових механізмів та технічних можливостей сприяння дотриманню українським сегментом Інтернет вимог законодавства України про захист суспільної моралі, відсутність правових норм щодо дотримання етичних стандартів при розміщенні інформації у мережі Інтернет;

відсутність законодавчого та технічного врегулювання неможливості розповсюдження у мобільному контенті та за допомогою комп'ютерних ігор інформації, що порушує законодавство України про захист суспільної моралі;

зростання рівня ксенофобії, антисемітизму та расової дискримінації; збільшення кількості радикальних інтолерантних молодіжних течій стосовно іноземців, нелегальна міграція та нелегальний статус частини представників інших країн, які перебувають в Україні;

негативний вплив засобів масової інформації на формування здорового способу життя та поширення споживацького стилю життя засобами масової інформації та рекламною продукцією;

неготовність сприйняття більшістю молодих людей величезних масивів інформації та її адекватного оцінювання;

вплив нових інформаційних, комп'ютерних та телекомунікаційних технологій на морально-психологічний стан населення та, у першу чергу, на підростаюче покоління та молодь» [128, с.194-204].

Тобто практично 20 років тому А.В.Ландіною була запропонована цілісна дорожня карта соціально-правової протидії злочинам, що вивчаються.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про захист суспільної моралі» [177] визначаються зміст та основні напрями державного регулювання обігу інформаційної продукції, що негативно впливає на суспільну мораль. Так, змістом державної політики у цій сфері законодавець визначив створення необхідних правових, економічних та організаційних умов, які сприяють реалізації права на інформаційний простір, вільний від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психологічному стану населення.

При цьому основними напрямками державного регулювання обігу інформаційної продукції, що впливає на суспільну мораль, визначені [177]:

«1) формування єдиної комплексної системи забезпечення захисту моральних засад і утвердження здорового способу життя у сфері інформаційної діяльності, освіти та культури;

2) недопущення пропаганди в електронних та інших ЗМІ культу насильства, жорстокості, поширення порнографії;

3) впровадження експертної оцінки відео-, аудіо-, друкованої інформації та інформації на електронних носіях, розроблення механізмів і методик віднесення її до такої, що завдає шкоди суспільній моралі;

4) підтримка національної культури, мистецтва, кінематографії, книговидання, поліпшення системи пропаганди кращих зразків світової літератури, культури та мистецтва;

5) заборона демонстрації неліцензійної аудіо-, відеопродукції на всіх національних телерадіокомпаніях;

6) встановлення контролю за обігом продукції, що становить загрозу суспільній моралі;

7) приєднання до міжнародних договорів з питання захисту суспільної моралі» [177].

Для кримінального права такий підхід зазначає, що у будь-якому типі цивілізації право є невід'ємна складова частина культури суспільства, і якщо знищити який-небудь елемент системи права (наприклад, заборонити шкідливий правовий звичай), то уся етнокультурна система, тобто і народ, що живе в ній, можуть бути схильні до загрози деградації і загибелі. Така оцінка витікає з переконання що право є форма колективної адаптації механізму адаптації соціуму до місця існування та діяльності.

Основними ланками цього механізму наукова спільнота [46,151] вважає:

1) правові норми – основа правового регулювання, коли на рівні позитивного права закріплюються в абстрактному вигляді типізовані можливості і необхідність певної поведінки суб'єктів;

2) правові відносини, суб'єктивні та юридичні обов'язки, що переводять при наявності конкретних життєвих обставин (юридичних фактів) абстрактні можливості і необхідність в площину конкретних суб'єктивних юридичних прав і обов'язків;

3) акти реалізації прав і обов'язків, відповідно до яких настає запрограмований в позитивному праві результат в житті суспільства, фактично дозволяється життєва ситуація (справа) [3].

Однією з основних проблем динаміки кримінального права сьогодні є «не стільки проблема генези покарання, його обсягу та мети, як проблема заборони

діяння КК, межа кримінальної протиправності, фактично – координат меж кримінального правопорушення» [216, с.7].

Прийняття 5 квітня 2001 року нового КК України [108] було важливим етапом загальної правової реформи. Але не зникає необхідність теоретичної розробки загальних інститутів кримінального права для правильного їх застосування на практиці, що є гарантією дотримання прав і свобод людини [92]. За таких умов ми спроможні описати співвідношення кримінально-правових заборон з іншими нормами, визначити буття кримінально-правової норми як у сфері права, так і закону з урахуванням панівної соціальної теорії та лише стосовно поточного історичного моменту [151]. Слід зазначити, що антропологічне визначення права отримало своє підтвердження і розвиток в аналітичній соціології П.А. Сорокіна, який розглядав наділ однієї особи (суб'єкта права) тим або іншим повноваженням (правомочністю), а іншої особи (суб'єкта обов'язків) тим або іншим обов'язком як перша і основна межа права і вважав, що правом буде всяке правило поведінки, яка володіє цією ознакою. [170, с.79]

Кримінальне право у такому розумінні аналізується як система взаємозв'язаних зобов'язань, що розглядаються як право на одній стороні і що визнаються як обов'язок на іншій стороні

У книзі «Кінець історії і остання людина» Френсіс Фукуяма продовжує цю лінію і стверджує, що поширення в світі ліберальної демократії західного зразка свідчить про кінцеву точку соціокультурної еволюції людства і формування остаточної форми уряду [231], для якого права та свободи людини та громадянина є фундаментом та кінцевою метою еволюції. У такому контексті, керуючись домінуючим сьогодні принципом ліберальної демократії, можна казати про різні рівні кримінально-правового регулювання та праворозуміння [235].

В.О. Туляков, розвиваючи цю тему, писав, що ще свого часу індивідуалізований характер буття кримінального права характеризувався Г.

Гегелем в понятті «неправа - злочини» [18-19] І треба сказати, що ця площина вимагає свого додаткового дослідження з точки зору характеристик сучасних вимірів юридичної антропології.

С бінарної позиції (статика - динаміка, позитивне право - право як цінність) В. Туляков стверджує, що кримінальне право реалізується в площині його проявів зовні на індивідуальному, соцієтальному і інституціональному рівнях з метою забезпечення гомеостазу «особистість - суспільство - держава» крізь опис, створення, гарантування і забезпечення нормативної системи безпеки об'єктів кримінально-правової охорони у широкому сенсі безпеки. При такому підході злочинним може бути визнано діяння всередині мікросоціальної групи, родоплемінних утворень, які проживають на території певної держави або володіють ознакою екстериторіальності (звичайне право американських індіанців, право казаків, ромів, громадські правила поведінки, релігійні норми закритої мікросоціальної групи, тощо). Злочинним може бути визнано діяння на рівні етносу, народу. Фахівці в галузі вивчення візантійського права (Ю.Оборотов, М.Рязанов) вказують, що основним елементом правосвідомості є почуття справедливості - несправедливості, обов'язки і відповідальність, солідарність. Що відрізняє слов'янську правосвідомість від західної зорієнтованої на формальну законність. Злочинним є передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне винне діяння, вчинене в конкретних умовах місця і часу конкретної держави. Злочинними називається сукупність діянь конвенційного характеру, коли домовленості держав, позадержавних (наддержавних) структур і утворень створюють юридичні конструкти, які визнаються злочинами *ex officio*. [215, с.142]

Поєднуючи матеріально-правовий та процесуальний сенс правової реалії, слід зазначити, що, запропоноване антропологією вирішення проблеми ідентифікації кримінального права дозволяє виділити в ньому внутрішню структуру, а саме: норми права і правові відносини [151].

Всебічне, більш глибоке дослідження питання про структуру права, передбачає використання інституційного методу, в рамках якого існує можливість вивчати як місце, так і роль кожного елемента права (взаємодія правових ідей, правових норм і правових відносин).

Отже, говорячи про кримінальне право у його антропологічному вимірі В.О. Туляков виділяє [215, с.146]:

- на рівні соціальної групи (мікрокримінальне право, - сукупність норм, первинно визначають злочинність і караність діянь з точки зору етнічної - роми, козаки або інституційної структури, роду - патріархальні семи, культури мікросоціальної групи, спільності);
- на рівні суспільства (кримінальне право як цінність [], право і неправо, ідеологічний і релігійний сенс та почуття кримінальності);
- на рівні держави («класична» теорія про злочини і покарання, підкріплена примусовою силою держави);
- на рівні міжнародних утворень інституційного характеру - корпорацій, картелів, міжнародних асоціацій, організацій аж до транснаціональних організованих злочинних груп (кримінально-правові аспекти *lex mercatorum*, *lex sportiva*, *lex medicinae*, *lex criminalis* і т.п.), що служить інструментом забезпечення ефективності функціонування інституту
- на рівні міждержавних утворень (наднаціональне кримінальне право Європейського союзу є, на думку фахівців, компенсаційним інструментом для нейтралізації прогалин в системі національного захисту прав і свобод людини і громадянина від кримінальних правопорушень);
- на рівні міжнародному (міжнародне кримінальне право злочинів міжнародного характеру і право міжнародних злочинів) [215].

Як відомо, КК України 2001 р. встановив відповідальність за злочини проти громадського порядку та моральності в розділі XII КК [108]

У діючому КК України 2001 р. законодавець майже після сторічної перерви наділив злочини проти моральності самостійним статусом. Однак, відокремлення в КК України 2001 р. злочинів, які аналізуються, в самостійний розділ обумовлено не тільки і не стільки даниною законодавчій традиції, скільки існуючим станом моральнісних устоїв суспільства, які на сучасному етапі розвитку держави потребують кримінально-правового захисту [123].

На сьогодні КК України, а саме, як зазначалося, розділ XII, виокремлює злочини проти громадського порядку та моральності. Суспільна небезпека цих діянь полягає в тому, що вони заподіють або ставлять під загрозу заподіяння істотної шкоди громадському порядку та моральним основам життя суспільства. Сукупність цих відносин і є родовим об'єктом зазначених злочинів [151]. У цілому, можна констатувати, що, як кримінально-правові поняття громадський порядок та моральність істотно відрізняються між собою. Відповідні суспільні відносини становлять не єдиний родовий об'єкт, а дві різні відносно відокремлені групи суспільних відносин, кожна з яких заслуговує на те, щоб становити самостійний об'єкт кримінально- правової охорони [224].

Сказане означає, що забезпечення моральності неможливо без належної державно-правової охорони і інших суспільно-важливих відносин - політичних, економічних, екологічних тощо, оскільки всі вони тісно пов'язані і утворюють те нормальне, природно необхідне середовище життєдіяльності суспільства [151].

Розділ XII КК України називається «Злочини проти громадського порядку та моральності». Очевидна вказівка на дві групи суспільних відносин - громадський порядок та моральність.

При цьому у літературі висловлюються, принаймні, дві позиції з приводу такого симбіозу об'єктів.

Перша позиція полягає у тому, що «громадський порядок та моральність» є єдиним, нерозривним об'єктом кримінально-правової охорони, тобто при вчиненні злочинних діянь, передбачених даним розділом, обидва об'єкта

порушуються одночасно, паралельно. Слід зазначити, що, виходячи з правил законодавчої техніки та, врешті, логіки, так воно і повинно бути. Зміст другої позиції у тому, що громадський порядок та моральність - це два самостійні видові об'єкти, штучно об'єднані у межах одного розділу кримінального закону (Н.О. Горб, В.В. Кузнецов, Л.С. Кучанська, С.П. Репецький). Тобто законодавець в одному розділі КК України забезпечив кримінально-правовою охороною два окремі об'єкти - громадський порядок та моральність [151].

Суспільна моральність – це погляди, уявлення і правила, що визначають поведінку, духовні та моральні якості, необхідні людині в суспільстві, та відповідні правила, що визначають умови нормального громадського життя людей. Мораль це теж система поглядів, уявлень, норм та оцінок, що регулюють поведінку людей у суспільстві. Мораль – один з основних способів нормативної регуляції дій людини. Мораль і право тісно переплітаються. Моральні норми ідеології суспільства, яка домінує у державі, втілюються в законодавчих актах. І моральні, і правові норми є соціальними. Спільним для них є те, що обидва види слугують для регулювання і оцінки вчинків індивіда. До відмінностей можна віднести наступне:

- 1) право розробляється державою, мораль – суспільством;
- 2) право закріплене в державних актах, мораль – ні;
- 3) за порушення норми права передбачаються санкції держави, за порушення норми моралі – суспільний осуд та критика.

Моральність – це порядок відносин між людьми, що існує в суспільстві за умови дотримання норм моралі [127-129].

Необхідність реагування держави у цих питаннях також обумовлена нагромадженням в суспільстві відповідних соціально-економічних, політичних та етико-культурологічних передумов, а саме:

І група – соціально-економічні:

- а) деформація зайнятості;

б) падіння рівня життя середньостатистичної сім'ї та її можливості забезпечити духовно-культурну передачу способу життя;

в) капіталізація і комерціалізація духовної культури;

г) зменшення бюджетної підтримки духовної культури.

II група – ціннісно-орієнтаційні:

а) зміна ціннісних орієнтацій суспільства;

б) зміни у побутовій культурі (поширення алкоголізму та тютюнопаління і т.п.);

в) звуження доступності користування надбаннями культури для представників малозабезпечених та навіть середнього достатку сімей.

III група – соціально-деформаційні :

а) проникнення насильства у засоби масової інформації та духовну культуру, а потім у сім'ю та побут;

б) люмпенізація, сексизм та еротизація культури;

в) «засмічення» Інтернет-мережі насильством, порнографією і т.д. на фоні швидкої інформатизації та комп'ютеризації життя;

г) тенденції до заміщення виховної функції освіти розширенням її інформативно-навчальної функції.

Більшість з них пов'язана із особистісними характеристиками, має вплив на соціалізацію та вільний розвиток людини.

Тому злочини проти громадського порядку та моральності мають виключно антропологічний характер виникнення та розвитку.

Злочини проти моралі можна визначити як умисні суспільно-небезпечні посягання на моральні основи життя суспільства, взяті під охорону законом про кримінальну відповідальність [50, с.127-131].

Це такі злочини проти суспільної моралі та моральності як: «наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого – ст. 297, незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини – ст.

298, знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду – 2981, жорстоке поводження з тваринами – ст. 299, ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію – ст. 300, ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів – ст. 301, створення або утримання місць розпусти і звідництво – ст. 302, сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією – ст. 303, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність – ст. 304» [92].

Як бачимо, законодавець з метою захисту моральності громадян країни, та керуючись загальними конвенційними нормами [146-148], які стосуються певних криміногенних передумов десоціалізації особи, що належать до сфери моральності, послідовно розвиває цю проблематику.

Задля цього, А.В. Савченко та С.П. Репецький у монографії на тему “Суспільна моральність як об’єкт злочинних посягань” запропонували виділити злочини проти суспільної моральності в окремий (самостійний) розділ Особливої частини КК України, зокрема Розділ XII-1 (як варіант: слід змінити назву Розділу XII Особливої частини КК України на “Злочини проти громадського порядку та суспільної моральності”) [197].

Л.С. Кучанська додатково аргументувала, що «до системи злочинів проти моральності, передбачених Розділом XII КК України можуть бути віднесені: 1) осквернення релігійних святинь (ст. 179 КК); 2) посягання на здоров’я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181 КК); 3) статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155 КК); 4) розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК); 5) злісне невиконання обов’язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування (ст. 166 КК) » [122, с. 122].

Звідси об’єктом кримінального правового впливу на правопорушення проти моралі слід визнавати [151]:

1) суспільні відносини, які поставлені під кримінально-правову охорону (впливаючи на які здійснюється охоронна функція кримінального права);

2) суспільні відносини, які виникають в момент вчинення злочину (впливаючи на які здійснюється регулятивна функція кримінального права);

3) суспільні відносини, які поставлені під кримінально-правову охорону та суспільні відносини, які виникають у момент вчинення злочину (впливаючи на які здійснюється виховна функція кримінального права);

4) суспільні відносини, які поставлені під кримінально-правову охорону та суспільні відносини, які виникають у момент вчинення злочину (впливаючи на які, здійснюється превентивна (попереджувальна) функція кримінального права) [116, с.107-110]

Таке визначення меж реалізації об'єкта кримінального права пов'язано, насамперед, з необхідністю конкретизації відповідних функцій кримінального права. Безперечно, поняття таких видів функцій кримінального права має умовний характер. Оскільки виховна та превентивна функції, як ми бачимо, реалізується через охоронну та регулятивну функцію, що дає підстави деяким науковцям не ідентифікувати такі функції [165-167]. Не вступаючи у полеміку з цього питання, для нас є головним на цьому етапі дослідження виділення окремої охоронної функції кримінального права, яка упорядковує суспільні відносини, що виникають з моменту набуття чинності закону про кримінальну відповідальність і завершуються вчиненням злочину.

Досить вдале визначення, зважаючи на зміст вказаної функції з позицій кримінальної антропології, запропоновано в юридичній літературі: під кримінально-правовою охороною слід розуміти заходи щодо збереження існуючих суспільних відносин та інтересів та утримання громадян від злочинних посягань шляхом визначення в кримінальному законі небезпечних для особи, суспільства та держави злочинних діянь і встановлення за їх учинення кримінальних покарань та інших заходів кримінально-правового характеру [221].

При цьому до елементів механізму кримінально-правової охорони належать: кримінально-правові норми, кримінально-правові відносини та кримінальна відповідальність. В цьому сенсі навіть біглий аналіз змісту понять «громадський порядок» та «моральність» та складів злочинів, передбачених Розділом XII Особливої частини КК України [92], дає підстави приєднатися до такої позиції.

Проте, якщо аксіоматично визнати моральність самостійним об'єктом посягання, то виникає питання, чому інші склади злочинів, що також посягають на моральність (наприклад, передбачений ст. 181 КК України) передбачені в інших розділах кримінального закону. Очевидно, що на таке запитання немає обґрунтованої та адекватної відповіді [151].

Таким чином, значення суспільної моральності та моралі полягає в тому, що вона виступає умовою, що дозволяє суспільству зберігати життєво важливі підвалини, норми, що утворилися в межах певного історичного розвитку. Якщо так, то оскільки суспільна мораль є об'єктивна і необхідна передумова збереження і подальшого поступального розвитку культури суспільства і його життєдіяльності, функцію кримінально-правової охорони моральності від злочинних посягань виконує в цей час наступна система норм кримінального закону:

1) норми, покликані забезпечити збереження пам'яток — об'єктів культурної спадщини як матеріальних втілень або виразників духовності українського народу: «контрабанда (ст. 201 КК України); знищення, руйнування або пошкодження пам'яток — об'єктів культурної спадщини та самовільне проведення пошукових робіт на археологічній пам'ятці (ст. 298 КК України); знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду (ст. 298¹ КК України) »;

2) норми, що встановлюють злочинність діянь, які посягають на суспільну моральність, у тому числі норми, що визначають умови кримінальної протиправності деяких проявів так званої контркультури:

«ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301 КК України); створення або утримання місць розпусти і звідництво (ст. 302 КК України); сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК України); ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості (ст. 300 КК України); наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК України); жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України) »;

3) норми КК України про злочинні посягання в сфері релігійних відносин: «порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії (ст. 161 КК України);

пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178 КК України); незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179 КК України); перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180 КК України); посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181 КК України) » [108; 151].

Зазначені суспільно небезпечні діяння, на наш погляд, характеризуються очевидною спільністю їхньої юридичної природи, єдністю їхнього видового об'єкта, у ролі якого виступають суспільні відносини в духовній сфері [151].

У світлі сказаного певний дослідницький інтерес можуть представляти кримінально-правові системи інших держав. Так, наприклад, на відміну від КК України, де злочини проти моральності об'єднані в один розділ зі злочинами проти громадського порядку, у КК Російської Федерації злочини проти суспільної моральності об'єднані в одну главу зі злочинами проти здоров'я населення (гл. 25), у КК Азербайджанської Республіки злочини проти суспільної моральності виділені в самостійну главу (гл. 27), що поміщена в розділ X "Злочини проти громадської безпеки і громадського порядку". У КК Австрії злочинні діяння проти моральності утворюють самостійний X розділ. У

КК Іспанії існує самостійна глава про злочини, що стосуються історичної спадщини (гл. II розділу XVI) [187, с.102-107].

Як бачимо, найважливіші з цих моделей безпосередньо було визначено суто антропологічними характеристиками та факторами ідеологічного характеру, або іншими чинниками, які впливають на соціалізацію суб'єктів кримінальних правовідносин.

Таким чином, на підставі викладеного про зміст поняття суспільної моралі та моральності, її місця і значення в системі громадського порядку і інших об'єктів кримінально-правової охорони можна зробити наступні висновки:

1) удосконалювання правових механізмів регулювання суспільних відносин, що виникають у духовній сфері, повинно стати пріоритетним напрямком державної політики (у тому числі і кримінальної політики) в галузі забезпечення моральності і духовної безпеки особистості, суспільства і держави;

2) здійснення такої політики припускає, зокрема, і вдосконалення існуючої системи і юридичних ознак складів відповідних злочинів, а також розробку нових складів злочинів (з урахуванням специфіки як кримінальної відповідальності, так і духовної сфери життя) і включення відповідних правових норм у чинний КК України.

Таким чином:

1. Кримінальне право у антропологічному розумінні розглядається як система взаємозв'язаних зобов'язань, що розглядаються як право на одній стороні і що визнаються як обов'язок на іншій стороні щодо забезпечення безпеки особи, суспільства, держави, захисту їх від кримінальних правопорушень.

2. Антропологічний аналіз кримінально-правової норми повинен у процесі вивчення генези та стану норми виявити новеллізацію норми, її

відповідність ідеології кримінального закону, адекватність правової форми та ефективність обмежень. Співвідношення міри свободи і заходів несвободи, відповідальності з'ясовується у процесі генетичного аналізу формування норми (системи норм) та якісного аналізу існування норми, поєднаного із формально догматичним аналізом останньої.

3. Соціальна обумовленість визнання діяння злочинним дуже відносна. На практиці не все, що заборонено законом, становить загрозу для суспільства, нерідко зазначені заборони захищають інтереси незначної частини суспільства. Кримінальна караність діяння - одна з ознак визнання його злочином. Однак каральні заходи за вчинення злочину на протязі всієї історії розвитку людства, як правило, носили виборчий характер (і носять до сих пор). Не дивлячись на те, що ступінь суспільної небезпеки злочинів представників нижчих верств суспільства є не найвищою, вся міць системи покарання обрушується саме на них. Кримінальні представники суспільства, як правило, залишаються безкарними (феномен корупційної і організованої злочинності). Таким чином, можна з достатнім ступенем впевненості говорити про різні рівні соціальної реальності, які детермінують процес криміналізації (визнання того чи іншого діяння суспільно небезпечним, злочинним, кримінально караним).

4. Моральність суспільства, окремих страт та груп, повинна бути відображеною у кримінальному законі. Моральність людської активності описує певні табу та загальнолюдські заборони, що пов'язано лише частково із сатисфакційним процесом. Віра та релігійні норми, інші соціокультурні артефакти також мають флер моральності, але не характеризують злочин. Адитивність моральної заборони доповнює адитивність кримінального права. В структурі соціальних норм кримінальне право лише доповнює систему публічно-правових дозволів та охороняє них

5. Виключно моральні норми, вочевидь, не можуть бути первинною основою формування кримінально-правових заборон, а лише частково доповнюють впорядковані системи кримінальної відповідальності за

порушення правил управління соціумом. Саме на таких обмеженнях сформувалося поняття злочину, як вчинку, який є крайнім проявом негативної активності по відношенню до суспільних цінностей та суспільства. Моральні заборони за неписані засуджувані суспільством негативні вчинки є первинними у визначенні караного, але логіка суспільного розвитку свідчить про певну аморальність сучасних кримінальних законів.

6. Моральні ж засади злочину та покарання неможливо розкрити без з'ясування сутності антропологічного принципу, основою якого є оцінка кожного юридичного факту й упровадження в практику законів і норм права, з точки зору людського виміру, соціальної моральності загалом.

7. Якщо кримінально-правова норма не обумовлена суспільними потребами і внутрішньою необхідністю, що призводить до конфлікту між суспільною свідомістю (або установками окремих індивідів) і кримінально-правовими заборонами, масовій аномії, самосудам, правовому нігілізму.

Класичним прикладом цього є, наприклад, реалізація ч.ч.1,2 ст.301 КК України. Заважаючи на те, що ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів є конвенційною нормою, яка була криміналізована згідно з Міжнародною конвенцією про припинення обігу порнографічних видань, та торгівлю ними 1923 року, до якої СРСР приєднався та вніс відповідні зміни до законодавства у жовтні 1935 року, слід зазначити, що час та розвиток інформаційного суспільства нівелювали значення окремих дій, описаних у диспозиції ст.301 КК України. Так, «ввезення в Україну творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження або їх виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою метою, або їх збут чи розповсюдження, а також примушування до участі в їх створенні, або ті самі дії, вчинені щодо кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру, а також збут неповнолітнім чи розповсюдження серед них творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру», - караються відповідним чином.

Проте, якщо дівчина/чоловік зареєструвала себе на еротичній електронній платформі та показує онлайн за плату відповідний контент за гроші, заважаючи на точку зору правоохоронних органів, це є лише формою незареєстрованої підприємницької діяльності, ухиленням виконавців та учасників еротичних програм від сплати податків за доходи, отримані від аутсорсінгу, та, згідно ст.8 Європейської конвенції, не може розцінене як кримінальне.

8. Продовжуючи тенденції тлумачення ЄСПЛ права на приватність (Лакатуш проти Швейцарії), зазначимо, що якщо повнолітня особа, яка знаходиться у скрутному становищі розміщує свої зображення на веб-сайті, чи платформі для повнолітніх за платню – це лише вид мистецтва, який у випадку засудження має шанси бути оправданим, враховуючи право на недоторканість приватного життя (ст.8 Конвенції), право на свободу вираження (ст.10), право власності на продукти авторського права (ст.1 Першого протоколу). За статистичними даними, наприклад, у 2017 році поліціантами було порушено 1541 справу за ст.301 КК України, кількість вироків склала лише 133 випадки.

9. Перелік злочинів проти моральності, передбачених ст.ст. 297-304 Кримінального кодексу України, у сучасних умовах віртуалізації комунікацій не витримує критики. Це надає можливість порушення питання щодо часткової декриміналізації ч.ч.1-3 ст.301 КК України відносно дій, вчинених відносно повнолітніх осіб. Слід підтримати пропозиції щодо необхідності перенесення нових редакцій ст.ст.301-303 КК України до розділу КК, присвяченого злочинам проти статевої недоторканості та суспільної моралі (О.М.Джуза, І.О.Бандурка, В.О.Навроцький), передбачивши відповідальність за виготовлення, пропозицію та надання доступу до дитячої порнографії, а також сутенерські та інші дії, пов'язані із дитячою проституцією/

10. На тлі «розмивання» норм моралі, пропаганди насильства, жорстокості й правового нігілізму у суспільстві спостерігається фактично «побутове» ставлення до порушення авторського права і суміжних прав, культу насильства та жорстокості, зокрема у ЗМІ, Internet, поблажливості до втручання

в роботу комп'ютерних систем, зокрема платіжних, які є злочинами. Звідси питання врахування характеристик особистості при призначенні покарання, звільненні від покарання та його відбування, звільненні від кримінальної відповідальності, врахування особливостей призначення покарання, та/або інших кримінально-правових заходів неможливе без ретельного аналізу антропологічної складової. Це приписи законодавця, які активно використовуються у сучасній юридичній практиці, та ми не будемо зосереджуватися на них окремо.

11. У зв'язку з відсутністю однозначної залежності між кримінальним правом і його антропологічними детермінантами, питання про їх співвідношення може бути представлено як кореляція образу людини й образу права. Орієнтація кримінального законодавства на передбачені конституцією об'єкти та пріоритети захисту не співпадає із поширеністю порушень кримінально-правових заборон у суспільстві, що надає можливості впливу на кримінальну політику (через замовлення у законотворчому процесі криміналізації/декриміналізації). У традиційних суспільствах законодавчий інструмент служив, перш за все, для встановлення якогось природного стану речей. У сучасну епоху (починаючи з XIX століття) він використовується для встановлення того порядку, якого суспільство хоче досягти, який воно визначає в своїх ідеологіях, програмах і проектах. Цінності, які закріплюють сучасні закони, глибоко відрізняються від цінностей традиційних суспільств. Громадські свідомість, менталітет людей різних товариств, стереотипи, закладені в них, обумовлюються цінностями і соціальними нормами, встановленими кожним із цих товариств відповідно до специфіки свого розвитку. Тому оцінка будь-яких діянь як злочинних, визначення тяжкості відповідного діяння, пріоритети в захисті саме цих, а не інших відносин встановлювалося суспільством на основі специфіки розвитку даного суспільства.

12. Слід зазначити продуктивність ідеї А.В.Козаченко щодо того, що кримінальне право, форми його існування, представляє собою окрему систему артефактів, за якими може бути визнаний не тільки власне правовий, але й культурологічний характер. З цих позицій генеза злочинів проти моральності підкреслює цивілізаційний вибір країни.

13. Каральні заходи за вчинення злочинів проти суспільної моралі протягом всієї історії розвитку людства, як правило, носили вибіркового характер. Якщо кримінально-правова норма не обумовлена суспільними потребами і внутрішньою необхідністю, це призводить до конфлікту між суспільною свідомістю (або установками окремих індивідів) і кримінально-правовими заборонами, масовій аномії, самосудам, правовому нігілізму, неефективності кримінально-правової заборони. Режим реалізації права прямо пропорційний рівню як правової культури, так і загальної культури. Це питання набуває особливого змісту в умовах реформування сучасної правової системи України, яке спрямоване на адаптування до власних соціальних умов кримінально-правових встановлень, що формувалися в інших соціальних передумовах. Вочевидь, що дискусійність питань антропологічних коренів регуляції злочинів проти моральності впливає з запозичення авторами КК 2001 року різних по формі та по сенсу деліктів у відповідний розділ, уперше з'явившись у вітчизняному кримінальному праві. Від визначеності даного питання залежить рівень правопорядку, оскільки «чужі» правові встановлення, не адаптовані до власного соціального середовища, або ігноруються, або відверто порушуються на підставі не зрозумілості мети їх застосування для суб'єктів права (криміналізація та декриміналізація проституції у ч.1 ст.303 КК 2001 р.).

14. Впродовж всіх історичних етапів розвитку української державності злочинам проти моральності завжди приділялося чільне місце в загальній системі кримінального законодавства. Хоча ці злочини не завжди виділялися в окремий розділ, вони, все ж таки, були невід'ємною частиною більшості

кримінальних законів чи інших тогочасних пам'яток права, які регулювали питання кримінальної відповідальності за посягання на моральність. Кримінальні кодекси більшості країн світу містять статті, що передбачають відповідальність за злочинні посягання на моральність. В кримінальних законах держав пострадянського простору ці статті, в переважній більшості, є аналогічними статтям Розділу XII Особливої частини КК України, що зумовлено спільним правовим минулим цих країн. Законодавці ж європейських держав по різному визначають систему злочинів проти моралі. В деяких КК ці злочини об'єднані в єдиний розділ, в інших - входять з сукупністю до інших розділів

15. Історично теза соціальної значущості особистісних проявів визначала характеристики злочинів проти моральності – від абсолютизації колективного суб'єкту до визначення значущості позицій окремих потерпілих. Розглянута на прикладі генези злочинів проти суспільної моралі ідологія взаємної відповідальності громадянина і держави реалізується тоді і остільки, коли і оскільки держава не просто захищає громадян системою правових приписів-регуляторів, але і несе відповідальність, якщо хто-небудь такі приписи порушив. Це надає можливість здійснити системний аналіз злочинів та моралі саме з'ясовуючи роль та місце антропогенних факторів в етіології та детермінації відповідних злочинів. Нема сумнівів, що такий підхід має рацію з точки зору виявлення ефективності кримінально-правової форми.

16. Злочини проти громадського порядку та моралі мають виключно антропологічний характер виникнення та розвитку. Злочини проти моралі можна визначити як умисні суспільно-небезпечні посягання на моральні основи життя суспільства, взяті під охорону законом про кримінальну відповідальність. Необхідність реагування держави у цих питаннях також обумовлена нагромадженням в суспільстві відповідних соціально-економічних, політичних та етико-культурологічних передумов. Як кримінально-правові поняття громадський порядок та суспільна мораль істотно відрізняються між

собою. Відповідні суспільні відносини становлять не єдиний родовий об'єкт, а дві різні відносно відокремлені групи суспільних відносин, кожна з яких заслуговує на те, щоб становити самостійний об'єкт кримінально- правової охорони.

17. Удосконалювання правових механізмів регулювання суспільних відносин, що виникають у духовній сфері, повинно стати пріоритетним напрямком державної політики (у тому числі і кримінальної політики) в галузі забезпечення моральності і духовної безпеки особистості, суспільства і держави. Здійснення такої політики припускає, зокрема, і вдосконалення існуючої системи і юридичних ознак складів відповідних злочинів, а також розробку нових складів злочинів (з урахуванням специфіки як кримінальної відповідальності, так і духовної сфери життя) і включення відповідних правових норм у чинний КК України.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДІЮЧОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ

3.1. Антропологічний аналіз законопроектної роботи при формуванні нового кримінального законодавства України.

Слід згадати, що згідно зі ст. 1 Закону України "Про захист суспільної моралі" від 20 листопада 2003 р., «суспільна мораль - це система етичних цінностей, правил і норм поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних надбань, уявлень про добро, совість, гідність, свободу, відповідальність, громадський обов'язок, толерантність, спрямованих на творчу самореалізацію особи в усіх сферах життя» [177].

Захист суспільної моралі є конституційним обов'язком держави та складовою захисту національної безпеки України [46; 66;76;82;96;176].

Захист суспільної моралі полягає у здійсненні діяльності органами державної влади і місцевого самоврядування, у тому числі за участю громадських організацій, спрямованої на попередження і недопущення розповсюдження продукції та показу видовищних заходів, які завдають шкоди суспільній моралі, а саме: недопущення пропаганди расової і національної ворожнечі, фашизму, неофашизму, українофобії, ксенофобії, антисемітизму, нетерпимості та насильства, образи нації чи особи за національною ознакою тощо, а також у здійсненні регулювання обігу продукції сексуального та еротичного характеру, продукції, що містить елементи насильства та жорстокості, показу видовищних заходів еротичного характеру з метою уникнення їх доступності неповнолітнім [96, с.75]

Захист суспільної моралі полягає також у відродженні духовних цінностей Українського народу, захисті та примноженні культурного надбання,

збереженні національної та культурної спадщини, підтримці розвитку культури і мистецтва, що в кінцевому підсумку інтегрується у створення умов для реалізації творчого потенціалу людини та суспільства, забезпечення рівних можливостей для всіх громадян України у задоволенні культурно-духовних потреб [176].

Дослідниками у галузі загальнотеоретичної юриспруденції встановлено передумови та детермінанти необхідності правового регулювання захисту суспільної моралі в сучасній Україні. До них віднесено [46; 151]:

1) специфіка пострадянської моральної свідомості, що притаманна старшому поколінню громадян України та, відповідно, особливостями правової системи радянських часів;

2) нехтування громадянами етичними нормами, традиційними моральними та духовними цінностями, що історично сформувалися в суспільстві;

3) залежність моральних цінностей суспільства від домінуючих соціально-економічних чинників, зокрема, зміни форм власності та господарювання, способів розподілу суспільних благ, соціального розшарування, непередбаченої гуманітарної політики і не визначеності держави у сфері інформації та інформаційної безпеки, зосередженості освіти на навчальній функції і нехтуванні виховною функцією, що деформує моральні засади суспільного життя;

4) стан моральності суспільства, зокрема підростаючого покоління українців, яке формується на перехресті національних традицій та єдиного інформаційного простору. [96; 176, с. 23; 175]

Розвиваючи питання динаміки захисту, М.П. Недюха [155] до головних тенденцій динаміки суспільної моралі в контексті розвитку українського суспільства на сучасному етапі відносить:

«1) посилення нормативної «ваги» суспільної моралі у правотворчості і правозастосуванні, реального впливу суспільної моралі на правовідносини, з

метою уникнення конфліктних ситуацій у суспільстві або мінімізації їх негативних проявів та наслідків;

2) актуалізація її як автономного соціально- правового феномену, що об'єктивно пов'язується з відображенням цінностей та морально-етичних настанов суспільства;

3) зрозумілість і доступність вимог суспільної моралі яка своєрідно вбирає в себе як традиційні суспільні цінності, так і нові елементи, синкретично поєднує консервативно-традиційні, модерні та постмодерні елементи суспільної моралі;

4) позиціонування та конструювання засобами суспільної моралі соціального і правового просторів; сприяння засобами морального впливу і регулювання процесові утвердженню України як демократичної і правової держави;

5) подальша інституціалізація та кодифікація суспільної моралі правовими та корпоративно-правовими засобами (від спеціального законодавства про захист суспільної моралі до прийняття різноманітних етичних актів для державних службовців, народних депутатів України, адвокатів, нотаріусів, прокурорів, суддів тощо) » [155].

Т.О. Грицай, відповідно, пропонує під захистом суспільної моралі розуміти «засновану на системі нормативно-правових актів діяльність уповноважених суб'єктів права, здійснювану в різних формах, за допомогою різних правових засобів, спрямовану на усунення перешкод у реалізації вимог, принципів і норм суспільної моралі з метою досягнення стану її повної правової захищеності» [46, с. 59].

З огляду на те, що такий захист будується на нормах права, у своєму зовнішньому вияві ця діяльність держави постає саме як правовий захист [130]

Захист суспільної моралі характеризується такими рисами [151]:

є необхідним складником забезпечення дієвості, реальності та ефективності принципів і норм суспільної моралі в суспільному житті, на рівні повсякденних індивідуальних, групових і загальносоціальних практик;

відображає суспільне благо та слугує відповідному публічному інтересу;

включає в себе комплекс норм права, що поєднуються у відповідний міжгалузевий правовий інститут (має правовий характер);

має вольовий, державно-владний характер, що може поєднуватися із заходами самозахисту суспільної моралі з боку громадських організацій, інших неурядових суб'єктів суспільних відносин;

реалізується через особливу юридичну діяльність компетентних органів влади, що має системний, цілісний, прогнозований, упорядкований, підзаконний характер;

ґрунтується на можливості застосування державного примусу в рамках, визначених законом;

охоплює своєю захисною дією як всю сферу функціонування суспільної моралі, так і її конкретні прояви й форми відповідно до встановлених законодавством меж державного втручання до зазначеної сфери;

має цільову спрямованість – досягнення високого рівня правової захищеності суспільної моралі від зовнішніх і внутрішніх негативних впливів засобами правового регулювання в широкому сенсі;

ґрунтується на загальновизнаних принципах права та враховує міжнародно-правовий досвід у цій сфері суспільних відносин;

є гнучким механізмом реагування на зовнішні і внутрішні загрози щодо суспільної моралі;

становить невід'ємну складову частину механізму забезпечення духовної та – ширше – національної безпеки України». [46, с. 60]

Вказані позиції виникають на основі послідовного втілення в сучасну доктрину охорони моральності наукових та нормативних характеристик

передумов такої охорони [82] як засобами кримінального та адміністративного права, так і іншими заходами соціального контролю. [130]

«У контексті державної охорони від інформаційних загроз суспільству можна розглядати основні напрями державного регулювання обігу інформаційної продукції, що впливає на суспільну мораль: формування єдиної комплексної системи забезпечення захисту моральних засад і утвердження здорового способу життя у сфері інформаційної діяльності, освіти та культури; недопущення пропаганди в електронних та інших засобах масової інформації культу насильства, жорстокості, поширення порнографії; впровадження експертної оцінки відео-, аудіо-, друкованої інформації та інформації на електронних носіях, розроблення механізмів і методик віднесення її до такої, що завдає шкоди суспільній моралі; підтримка національної культури, мистецтва, кінематографії, книговидання, поліпшення системи пропаганди кращих зразків світової літератури, культури та мистецтва; заборона демонстрації неліцензійної аудіо-, відеопродукції на всіх національних телерадіокомпаніях; встановлення контролю за обігом продукції, що становить загрозу суспільній моралі; приєднання до міжнародних договорів з питання захисту суспільної моралі» [200, с. 27].

Звісно для цілей нашого дослідження більш значущою є кримінально-правова складова генези динаміки доктрини та законодавства кримінально-правового профілю з питань безпеки суспільної моральності.

Один із фундаторів сучасної теорії кримінальної політики П. Л. Фріс стверджував, що етапи криміналізації повинні визначатися як:

а) вивчення поширеності конкретних діянь і оцінка типовості їх як форми вияву антигромадської поведінки;

б) встановлення динаміки здійснення вказаних діянь з огляду на причини і умови, що їх породжують;

в) визначення заподіюваного такими діями матеріального і морального збитку;

г) з'ясування ступеня ефективності заходів боротьби, що застосовувалися, з вказаними діяннями і за допомогою права, і за допомогою інших форм;

г) встановлення найтипівіших і небезпечних об'єктивних і суб'єктивних ознак діянь;

д) оцінку можливості правового визначення ознак того або іншого діяння як елементів складу злочину;

є) встановлення загальних особових ознак суб'єктів діянь;

ж) визначення соціально-психологічних настанов громадян у питаннях оцінки діяння;

з) з'ясування громадської думки різних соціальних груп;

і) визначення можливостей системи кримінальної юстиції в боротьбі з певними діяннями. [229-230]

Ці вихідні положення підтримуються й іншими дослідниками теми [234].

Аналіз системи злочинів проти суспільної моралі у КК України дає можливість для таких висновків:

Суспільна мораль та порядок охорони моральності є самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, однак відповідні склади злочинів, що посягають на неї, розміщені не лише у Розділі XII Особливої частини КК України [108], але й в інших розділах кримінального закону.

Безпосередні об'єкти складів злочинів проти моралі, передбачені у Розділі XII Особливої частини КК України, різняться між собою, оскільки посягають на різні сфери (аспекти) моральності як їх родового об'єкта. А саме (Б. Одайник) посягають на суспільні відносини в частині забезпечення:

а) духовного і культурного життя суспільства, його традицій (статті 297, 298, 298-1);

б) мирного співжиття у суспільстві (статті 299, 300);

в) нормального укладу статевого життя (статті 301, 302, 303);

г) нормального розвитку неповнолітніх (ч. 2 ст. 299; ч. 2, 3 ст. 300; ч. 2, 4 ст. 301; ч. 3 ст. 302; ч. 3, 4 ст. 303; ст. ст. 304).

Предмет злочину, будучи, як правило, факультативною ознакою складів злочинів, у більшості злочинів проти моралі відіграє обов'язкову (кваліфікуючу) роль. Такими виступають речі матеріального світу, в тому числі живі істоти.

У складах злочинів, передбачених ч. 2 ст. 299; ч. 2, 3 ст. 300; ч. 2, 3 ст. 301; ч. 3 ст. 302; ч. 3, 4 ст. 303; ст. 304 КК України, обов'язковою ознакою є потерпілий - неповнолітні чи малолітні особи.

В статтях інших розділів Особливої частини КК України є такі злочини проти моралі, зокрема, передбачені: ч. 1 ст. 161, ст. ст. 166, 188, ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 309, ч. 2 ст. 315, ч. 2 ст. 317, ст. ст. 323 і 324).

Критерієм віднесення злочинів до таких, що посягають власне на мораль є те, що ними заподіюється чи створюється загроза заподіяння шкоди не суспільним відносинам охорони моральності, учасниками яких є конкретні особи, а відносинам моралі у суспільстві загалом [151]. Немаловажним є саме антропологічний метод дослідження.

Свобода має значний потенціал своєї антропологічної інтерпретації. З одного боку, свободу здатна реалізувати тільки людина, а з іншого боку, свобода ніколи не буває безмежною, в силу чого всі питання її приборкання - це питання буття свободи, буття людини, дослідження яких неминуче призводить до питань права і моралі. Українська державність за роки своєї незалежності вже набула незворотній та нездоланний характер. Досягнення цього ставить наступні достатньо складні завдання нашого розвитку [96]. Одним із таких, мабуть, найбільш складних напрямків, є подальше вдосконалення демократії, розвиток прав і свобод людини, ствердження загальнолюдських та вітчизняних основ моральності в суспільстві, збереження особистої моралі кожною людиною. Але ті значні зміни, які відбуваються у світі у зв'язку з процесами глобалізації, перманентні реформи, які проводяться у нашому суспільстві,

уточнення або зміна ідеологічних пріоритетів та цінностей, призводить до певної невизначеності як основ суспільної моральності, так і особистої моралі, що за останні часи дуже часто негативно проявляється в нашому суспільному житті [46; 96].

Загалом, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що практично всі злочини посягають додатково на суспільні відносини моральності.

Однак, відносити злочини до таких, що посягають власне на моральність є можливим, якщо ними заподіюється чи створюється загроза заподіяння шкоди не суспільним відносинам моральності, учасниками яких є конкретні особи, а відносинам моральності у суспільстві загалом, одній із їх сфер: духовного і культурного життя суспільства, його традицій; мирного співжиття у суспільстві; нормального укладу статевого життя; нормального розвитку неповнолітніх. Серед таких можна назвати, зокрема, передбачені: ч. 1 ст. 161, ст. ст. 166, 188, ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 309, ч. 2 ст. 315, ч. 2 ст. 317, ст. ст. 323 і 324 КК України.

Як слушно зазначив Є.Л. Стрельцов: «Законодавче визнання злочину, це не тільки, так би мовити, «технічна» діяльність уповноваженого органу. Визначення злочинного діяння та встановлення покарання за його вчинення це обов'язок публічної влади, бо саме завдяки цьому влада, забороняє певне діяння (групу діянь) під страхом покарання, тим самим визначає ті блага (цінності), які є найбільш важливими і саме тому вона ставить їх під кримінально-правову охорону. А коли це так, і ми впевнені, що саме так повинно бути, то, по-перше, під таку охорону повинні бути поставленні реальні цінності (блага) і, по-друге, така охорона, що не менш важливо, сама по собі повинна бути реальною тобто повинна бути викладена на «зрозумілій» мові з урахуванням основних «правил» конструювання правових норм, які встановленні у цій державі».[202, с.89]

У галузі злочинів проти суспільної моралі до таких питань можуть бути віднесені відповідність диспозиції та санкції норми правилам адекватності

меж втручання та пропорційності покарання та інших правових заходів з точки зору Європейської конвенції з захисту прав людини та практики ЄСПЛ.

Сенс та можливість руйнації міжособистісних відносини в результаті застосування норм права щодо захисту моральності? Свобода інформації в мережі Інтернет дозволяє віртуалізувати відносини з приводу надання сексуальних услуг за плату. Чи сприяє заборона проституції самореалізації людини, її активності та свободам? Чи можливо, така заборона непотрібна.

Злочин – це кодифікована моральна заборона. Чи замикається конкретна людська діяльність в жорсткі рамки обмежень, заборон чи ні? Які цінності захищає нормативно-правовий акт і чи включені в нього суто людські цінності?

Чи сприяє нормативний текст самоідентифікації особистості? Які почуття, емоції і оцінки може викликати даний текст права? Враховуючи особливості сенсу норм, які регламентують відповідальність за, наприклад, жорстоке поводження з тваринами, у майбутньому потребує з'ясування суспільна думка з приводу існування відповідних злочинів проти моральності. Будь-який законодавчий акт - є конструкція, що містить опис відомих прийомів, процедур юридичної діяльності, правові знання. Тому, антропологічна верифікація правового тексту, також відповідає на питання [52]: а) які нововведення вносить в звичне поведінку людей даний нормативно-правовий акт? б) чи відповідає форма акта, його структура, композиція та зміст тієї ідеї, заради якої цей акт був створений? в) чи адекватні вибрані законодавцем юридичні засоби антропологічним критеріям? г) чи містить текст права зрозуміле людям опис методики нових юридичних діяльностей? д) які обмеження містить правовий текст, наскільки він збалансований щодо міри свободи і заходи несвободи, відповідальності?

Так, наприклад, до числа актів вищої юридичної сили, що безпосередньо «задіяні» у галузі захисту суспільної моралі, такі закони, як: Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України, закони України «Про захист

суспільної моралі», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про освіту», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства», «Про рекламу», «Про видавничу справу», «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення», «Про кінематографію», «Про охорону прав на знаки для товарів та послуг», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про охорону дитинства», «Про театри і театральну справу», «Про захист тварин від жорстокого поводження», «Про заборону грального бізнесу», а також Основи законодавства України про культуру: 23 закони, таким чином, віднесені до сфери законів, що врегульовують суспільні відносини у галузі захисту суспільної моралі. Усі вони потребують відповідної кримінально-правової оцінки з урахуванням антропологічного підходу.

Результатом реалізації такого підходу повинно бути, проте як ми бачимо із характеристик динаміки вітчизняної правотворчості, [179-180]

ще не стало:

утвердження духовності та зміцнення моральності у сфері інформаційної діяльності, освіти та культури;

захист від негативного впливу продукції, яка поширюється з порушенням законодавства про захист суспільної моралі та несе загрозу фізичному, інтелектуальному та морально-психологічному стану дітей та молоді;

недопущення розповсюдження продукції, організації та проведення видовищних заходів, що можуть негативно впливати на суспільну мораль, фізичний, розумовий чи морально-психологічний розвиток громадян України;

запровадження спеціальних умов обігу продукції еротичного та сексуального характеру, проведення видовищних заходів еротичного характеру;

впровадження експертної оцінки аудіо-, відео-, друкованої продукції, видовищних заходів, інформації та даних на електронних носіях, що завдають шкоди суспільній моралі з метою публічного обговорення цих проблем;

здійснення моніторингу, контролю та аналізу процесів і тенденцій у сфері захисту суспільної моралі;

створення науково-методичної бази у сфері захисту суспільної моралі;

здійснення профілактичних, інформаційно-просвітницьких заходів та пропагандистської діяльності у сфері захисту суспільної моралі;

суспільний діалог, участь громадськості у захисті суспільної моралі, забезпечення моральної складової в освітньо-виховному процесі;

розроблення та прийняття нормативно-правових актів щодо державної політики у сфері захисту суспільної моралі (Державної концепції протидії правопорушенням проти суспільної моралі) [22; 66]

При цьому основні завдання антропологічного аналізу законопроектної діяльності пов'язано із [137]: отриманням на основі проведення антропологічного аналізу емпіричних даних про правові умови життя діяльності людини і організацій, що можуть вплинути на сутність регуляції проблеми; визначення «розривів», найбільш гострих проблем, неефективних методів правового регулювання відносин між людьми (суб'єктами права), модель якого міститься у запропонованому тексті; визначення найбільш перспективних методів правової регламентації з точки зору комфортності виконання людьми правових команд.

Відповідно, техніка аналітичної роботи в рамках юридико-антропологічного аналізу моральності пов'язана із визначенням цілей правового регулювання, сфер антропологічного інтересу різних учасників кримінально-правових відносин, статусу учасників, прогнозованого стану суспільства в результаті застосування акту, доступність правової заборони для правопорушника та правозастосовувача, обізнаність нею потерпілого; здатність мотивації та профілактичного впливу; коректність і логіка решламентування

заборони з точки зору її реалізації громадянами; формування соціально значущих установок; вивчення правової поведінки та дискреційних повноважень учасників правовідносин у процесі правореалізації; забезпечення та непротиворіччя міжнародно визнаним та конституційним соціальним свободам, правам та гарантіям особистості; з'ясування суб'єктивних оцінок кримінально-правової норми з точки зору правозастосовців та інших учасників кримінальних правовідносин [137].

Одним із загальних критеріїв антропологічного аналізу правового тексту є ступінь створюваних нормами права об'єктивно сприятливих умов виконання людиною вимог юридичних приписів. Суть його (крім уже зазначених вище особливостей) зводиться до з'ясування того, наскільки норми права формують позитивні, позитивні цінності, сприяють правовому характеру діяльності людини. Важливою представляється також проблема того, наскільки правове рішення формує нормальний правопсихологічний і емоційний фон в суспільстві.

Науковою основою для побудови такої системи у галузі захисту суспільної моралі виступає, з нашої точки зору, цілісна, комплексна концепція системи соціального контролю, опрацьована передусім у рамках сучасної наукової парадигми публічної влади та права. [158; 185, с. 39]

3.2. Шляхи удосконалення законодавства про кримінальні правопорушення у сфері охорони суспільної моралі та практики його реалізації

Ми вже зазначали раніше, що найбільш суспільно небезпечними діяннями, що посягають на суспільну мораль, є злочини, які виділені в окрему главу Кримінального кодексу України «Злочини проти громадського порядку та моральності» [108]. Зокрема, кримінальним законодавством передбачено кримінальну відповідальність за вчинення таких діянь, як «хуліганство (ст. 296), наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого

(ст. 297), знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини та самовільне проведення пошукових робіт на археологічній пам'ятці (ст. 298), жорстоке поводження з тваринами (ст. 299), ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію (ст. 300), ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301), створення або утримання місць розпусти і звідництва (ст. 302), сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303), втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304) » [108].

Адміністративно-деліктне законодавство України передбачає адміністративну відповідальність за декілька видів адміністративних проступків у сфері охорони суспільної моралі, серед яких, зокрема, можна виділити: «жорстоке поводження з тваринами (ст. 89 КУпАП); порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини (ст. 92 КУпАП); дрібне хуліганство (ст. 173 КУпАП); куріння тютюнових виробів у заборонених місцях (ст. 175-1); розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або поява у громадських місцях у п'яному вигляді (ст. 178 КУпАП); доведення неповнолітнього до стану сп'яніння (ст. 180 КУпАП); порушення порядку перебування дітей у закладах, у яких провадиться діяльність у сфері розваг, або закладах громадського харчування (стаття 180-1 КУпАП); азартні ігри, ворожіння в громадських місцях (ст. 181 КУпАП); заняття проституцією (ст. 181-1 КУпАП); невиконання батьками або особами, які їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей (ст. 184 КУпАП) » [76,151].

У контексті вдосконалення кримінального законодавства, спрямованого на захист суспільної моралі, фахівцями пропонується:

1) виділити злочини проти суспільної моралі в окремий розділ і доповнити його нормами, які прямо стосуються цієї сфери (як за рахунок створення нових статей, так і за рахунок перенесення відповідних статей з інших розділів);

2) конкретизувати склади злочинів проти моралі шляхом уточнення їх конструкцій та розширення чи звуження відповідних ознак, що використовуються для їх опису;

3) удосконалити диспозиції та санкції (приміром, через корегування чинних і запровадження нових основних і додаткових покарань) у нормах про злочини проти суспільної моралі;

4) у зв'язку з можливою розробкою проекту Кодексу України про кримінальні проступки виділити чітку групу норм про правопорушення у сфері суспільної моралі, що входитимуть до такого переліку, тощо. [187-188].

Певне значення для захисту суспільної моралі та інформаційної безпеки держави має також Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 09 квітня 2015 року. Цим Законом засуджено комуністичний та націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими в Україні як злочинні, заборонене публічне заперечення злочинного характеру цих тоталітарних режимів, а так само – публічне використання та пропаганди їхньої символіки [178].

«Кримінальне право, якщо спробувати диференціювати систему правових галузей, представляє собою, якщо порівнювати з медичною діяльністю, хірургічну галузь або правову хірургію. Вона повинна застосовуватися тільки тоді, коли усі, підкреслюю усі інші заходи вичерпані. Тільки тоді, ні в якому разі не раніше, можлива дія кримінально-правових заходів. І це, повторюємо, повинно відбуватися у точному дотриманні відповідних правил. В протилежному випадку скальпель як ефективний хірургічний інструмент може перетворитися, умовно кажучи, у злочину зброю. Тому кримінальне право ніколи не потрібно вважати універсальним засобом, яке в змозі подолати (реально вплинути) на будь яке діяння, які «сьогодні» держава (фахівці) вважають суспільно небезпечними В інших випадках, може скластися ситуація, коли тільки потрібно почати, а потім виникне наступні

питання: чому кримінальна відповідальність тільки за такі дії; є ще дії, наявність яких складно доказати; нехай сам доказує свою невинуватість; а не зможе, то притягнемо до кримінальної відповідальності». [202, с.88]

Відомо, що відносна неефективність кримінально-правової науки сьогодення пов'язана також із вадами методологічного інструментарію позитивного права. На жаль, саме цим зумовлюється відсутність у сучасній кримінальній доктрині України досліджень ефективності кримінально-правового впливу, оскільки неможливо прорахувати соціальні процеси, керуючись лише юридико-догматичними методами пізнання [46]. Проте формування методологічного плюралізму в теорії права надає нові шанси для кримінальної політики загалом.

Ефективні інструменти пізнання соціальної дійсності пропонує антропологічна школа права та її методологічні здобутки. Наприклад, антропологічний підхід може бути корисним не тільки для подолання етноцентристського погляду на соціальний розвиток людини й суспільства (В.В. Завальнюк), його використання є необхідною передумовою налагодження зв'язків між цивілізаціями, правовими системами, державами та людьми, які представляють різні правові культури. Антропологічні знання є значною цінністю для сучасного механізму дії права, оскільки антропологія є певним ядром раціоналізації й ідеологізації культури. Юридична антропологія є продуктом діяльності людини, оскільки дає можливість вивчити певні суспільні процеси та впливати на них, а також використовувати її потенціал у формуванні правової реальності [243].

Відомо, що проблематика системи кримінально-правових «заборон» є насправді системою дозволів для застосування відповідних заходів державного примусу правоохоронними органами за діяння, передбачені кримінальним законом. Тобто Кримінальний кодекс України є насамперед системою дозволів та умов застосування публічної кари за поведінку, передбачену в ньому. Зміст кримінального права полягає в сукупності прав та обов'язків держави карати за

скоєння діянь, передбачених у законі. Порушення ієрархічності об'єктів захисту під час формування системи Особливої частини Кримінального кодексу України веде до змін у функціонуванні кримінального права як інструменту управління соціумом, розуміння останнього не як права кари й захисту прав людини, а як універсального субсидіарного інструменту, який необхідно застосовувати лише тому, що державний примус потребує відповідної легітимації [214].

Орієнтація на зовнішню, суто догматичну сторону не дає можливість розуміти сутність явищ, які криміналізуються.

Запорукою цього слугує безліч прогалин на шляху просування ідей про «вічні» злочини, колапс чинної системи правових норм у галузі протидії злочинності загалом. Можливо, у процесі кримінальної законотворчості чи наукового забезпечення кримінальної юриспруденції ми робимо щось не те? Чому усталене кримінальне законодавство не було в змозі відреагувати на зростання злочинності в 2015–2016 рр.? Можливо, це пов'язано саме з тим, що в процесі легітимації кримінально-правової норми ми не завжди використовуємо ідеї щодо її внутрішньої сутності? Справді, «не все то золото, що блищить», не все, що ми називаємо злочином, є злочином, виходячи із сутнісного розуміння питання. Дедалі частіше ми зіштовхуємось із ситуаціями, за яких концепт публічної заборони спрацьовує лише тоді, коли ця заборона отримує суб'єктивну оцінку, інтеріорізується індивідами чи соціальними спільнотами, тобто отримує сенс. Наприклад, характеристика моралі в кримінально-правовому сенсі можлива у вигляді суспільних відносин, які формуються, розвиваються та затверджуються задля забезпечення шанобливого ставлення одних людей до інших, сором'язливості, поваги до загальнолюдських цінностей, недотримання яких особою або соціальною спільнотою призводить до громадського осуду та впливає на рівень культурного й духовного розвитку особистості, соціальної групи, держави. Тому стан суспільної моралі загалом та окремих її сегментів визначається сукупністю низки факторів, у тому числі

станом та умовами, які забезпечують збереження й захист морального потенціалу народу, що спирається на свої традиційні ідеали.

Щодо характеристик кримінальної політики в протидії злочинам проти суспільної моралі та моральності з позиції теорії сучасної антропології це вимагає виконання таких передумов [15]:

1) варто визначити кримінально-правове попередження злочинів як дію кримінального закону загалом, а не окремих його норм та інститутів. Реалізація охоронних і профілактичних кримінально-правових відносин наполягає на необхідності диференціації обсягу державного примусу залежно від характеристик суб'єктів такого впливу (особи, соціальні спільноти, держава), відповідності ступеня впливу характеристикам особи винного, її кримінальності, ступеню тяжкості скоєного злочину, потребам потерпілого, третіх осіб, держави, міжнародної спільноти;

2) правові норми в кримінально-правовому та політичному сенсі отримують антропологічну інтерпретацію внаслідок потреб у новій діяльності, заснованій на гуманістичних принципах, необхідності підвищення ефективності засобів кримінально-правового захисту населення від злочинів проти моральності. Антропологічне знання в кримінальному праві з'являється в результаті фіксації нових зв'язків між знаками й об'єктами, що склались у системі юридично значущих видів діяльності, операцій і процедур стосовно забезпечення безпеки особи, суспільства, держави специфічними методами кримінально-правового впливу. Режим реалізації права прямо пропорційний рівню як правової культури, так і загальної культури. Це питання набуває особливого змісту в умовах реформування сучасної правової системи України, яке спрямоване на адаптування до власних соціальних умов кримінально-правових встановлень, що формувались в інших соціальних передумовах. Отже, кримінальне право в антропологічному розумінні сьогодення аналізується як система взаємопов'язаних зобов'язань, що розглядаються як

право з одного боку та як обов'язок щодо забезпечення безпеки особи, суспільства, держави, захисту їх від кримінальних правопорушень – з іншого;

3) антропологічний аналіз кримінально-правової норми в процесі вивчення генези й стану норми має виявити новелізацію норми, її відповідність ідеології кримінального закону, адекватність правової форми та ефективність обмежень. Отже, злочини проти громадського порядку й моральності мають виключно антропологічний характер виникнення та розвитку. Відповідно, девальвація традиційних духовних основ у вигляді релігійних і моральних ідеалів, позитивної правосвідомості створює обстановку загостреної соціальної напруженості на всіх рівнях соціокультурних відносин у суспільстві, що сприяє зародженню й розвитку деструктивних начал у всіх інших сферах громадського життя.

Результатами юридико догматичного, та антропологічного аналізу системи злочинів проти моральності явилися запропоновані фахівцями на базі вивчення доктрини та законодавства [66; 88; 103; 111-125; 197-200, та ін] відповідні зміни до Загальної та Особливої частини КК України:

передбачити моральність об'єктом кримінально-правової охорони в ч. 1 ст. 1 КК України – з точки зору антропологічного аналізу, позиція не відповідає правилу доцільності регуляції поведінки, оскільки мораль та порядок охорони моральності – всеохоплюючий елемент кримінально-правової форми;

зміни до Особливої частини КК України:

щодо кримінально-правової охорони громадського порядку: виключити з Особливої частини КК України Розділ XII «Злочини проти громадського порядку та моральності»;

викласти назву Розділу IX Особливої частини КК України в такій редакції: «Злочини проти громадської безпеки та громадського спокою», і доповнити цей розділ нормами про відповідальність за масові заворушення й вандалізм: пропозиція є дискусійною оскільки, як було вказано – мораль є

інтегральним елементом подальшого розвитку правової форми з урахуванням проблем інформаційного суспільства

зарахувати групове порушення громадського порядку до кримінальних проступків відповідно до проектів КК України, згідно з Концепцією реформування кримінальної юстиції України: питання повинне бути розглянутим лише після прийняття нормативних актів, що регулюють свободу мирних зібрань, та регламентують право на повстання (ЕСПЛ, Шмушкович проти України);

виключити норму про відповідальність за заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (ст. 295 КК України), зважаючи на певну штучність при відмежуванні таких закликів від самої організації таких дій: враховуючи підвищеність соціальної небезпеки апології насильства в мережі Інтернет, вважаємо за необхідне розглянути питання щодо підвищення кримінальної відповідальності за вказані дії;

декриміналізувати хуліганство; (пропозиція не витримує критики з огляду на масовидний характер явища, пов'язаного з маргінальністю та аномічним станом суспільства);

щодо кримінально-правової охорони моральності у сфері охорони культурної спадщини:

виділити в Особливій частині КК України самостійний Розділ V-A «Злочини проти відносин у сфері охорони культурної спадщини» з нормами про відповідальність за таке: контрабанду культурних цінностей; неповернення на територію України культурних цінностей; незаконні дії з пошуку, придбання і збуту рухомих об'єктів культурної спадщини; умисне знищення, пошкодження або приховування культурної цінності чи іншого об'єкта культурної спадщини; необережне знищення або пошкодження об'єкта культурної спадщини чи документа Національного архівного фонду: заслуговує на підтримку, враховуючи міжнародні зобов'язання України

щодо кримінально-правової охорони моральності у сфері свободи світогляду й віросповідання:

виділити в Особливій частині КК України самостійний Розділ V-Б «Злочини проти свободи світогляду і віросповідання» з нормами про відповідальність за таке: посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів; наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом чи прахом померлого; пошкодження релігійних споруд чи культових будинків; незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь; перешкоджання здійсненню релігійного обряду: пропозиція носить дискусійний характер заважаючи на те, що українське кримінальне законодавство побудовано на фундаменті православної релігії з елементами протестантизму, що пов'язане із залученням до законотворчої роботи іноземних експертів (Великобританія, США)

щодо кримінально-правової охорони моральності у сфері сімейних відносин та інтересів неповнолітніх:

виділити в Особливій частині КК України самостійний Розділ V-В «Злочини проти сімейних відносин та інтересів неповнолітніх» з нормами про відповідальність за таке: утягнення неповнолітнього в учинення злочину; утягнення неповнолітнього в антигромадські дії; використання особи для заняття жебрацтвом; ухилення від сплати аліментів на утримання дітей; ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків; злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування; зловживання опікунськими правами; розголошення таємниці усиновлення (удочеріння); незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння). – підтримується. Також пропонується виключити ст. 150-1 КК України й передбачити нову – «Використання особи для заняття жебрацтвом»;

щодо кримінально-правової охорони моральності у сфері статевої свободи та статевої недоторканності особи:

доповнити Розділ IV Особливої частини КК України нормами про відповідальність за таке:

обіг порнографічної продукції;

обіг продукції, що містить дитячу порнографію; організацію та проведення видовищного заходу порнографічного характеру,

утягнення особи в заняття проституцією; сутенерство.

Також пропонується: криміналізувати не створення або утримання місць саме для розпусти, а визнавати злочинними такі дії щодо місць для заняття проституцією;

відмовитися від використання поняття «звідництво» у ст. 302 КК України;

розмежувати відповідальність за втягнення в проституцію та сутенерство (у різних їх виявах);

виключити таку форму (примушування особи до заняття проституцією) з ч. 1 ст. 301 КК України й урахувати фізичне насильство кваліфікуючою ознакою втягнення в заняття проституцією;

криміналізувати відсутній у ст. 303 КК України окремий поширений спосіб учинення відповідного злочину (знищення або пошкодження майна);

вказати в складах утягнення в заняття проституцією та сутенерства на мету отримання вигоди;

установити такі кваліфікуючі ознаки, як учинення злочину із застосуванням насильства або з погрозою його застосування, учинення злочину щодо завідомо неповнолітньої та малолітньої; установити більш сувору відповідальність за сутенерство: враховуючи поширеність сексуальних девіацій – потребує уточнення і диверсифікації відповідальності залежно від соціального статусу та віку потерпілого (доросла особа, малолітній, неповнолітній);

щодо кримінально-правової охорони моральності в інших сферах:

передбачити норму про відповідальність за жорстоке поводження з тваринами в Розділі VIII «Злочини проти довкілля» Особливої частини КК України;

відмовитися від таких обов'язкових ознак складу жорстокого поводження з тваринами, як спосіб і мотиви вчинення злочину;

уточнити предмет відповідного злочину без конкретизації окремої групи чи виду тварини; криміналізувати проведення дослідів з експериментальними тваринами без дозволу на проведення такого виду діяльності, що видається уповноваженим органом виконавчої влади, як самостійну кваліфікуючу ознаку відповідного складу злочину; -

передбачити переміщення тварини через державний кордон України кваліфікуючою ознакою відповідного складу злочину; - потребує додаткових аргументів.

визначити перспективу існування ст. 300 у КК України в контексті вивчення зарубіжного досвіду, яка може бути реалізована в такій моделі: виключення кримінальної відповідальності за ці асоціальні дії, що характерно для більшості КК досліджених окремих зарубіжних країн (26 країн). Підставою для такого напрямку є демократичний принцип невтручання держави в реалізацію будь-яких прав людини: [117, с.135-139;] підтримується.

Криміналізувати окремо «створення або утримання місць розпусти і звідництва для розпусти з залученням неповнолітніх та сутенерство та втягнення у заняття проституцією неповнолітніх осіб, декриміналізувавши основні склади злочинів, передбачені ст.ст.302-303 КК України.[242]

З вищенаведених точок зору [13; 26; 29; 37; 46; 53-54; 56; 58; 66; 76; 82; 86; 112-116; 121; 124-127; 15; 171; 188; 197-200] до того ж потрібне у подальшому звернути увагу на:

необхідність часткової декриміналізації ст.301 КК України в контексті зосередження відповідальності лише на діяннях, спрямованих проти неповнолітніх;

уточнення питань щодо можливості корекції норми за незаконне проведення пошукових робіт на об'єктах археологічної спадщини шляхом формулювання норми як «незаконного поводження з об'єктами культурної спадщини», передбачивши відповідальність за контрабанду культурних цінностей; неповернення на територію України культурних цінностей; незаконні дії з пошуку, придбання і збуту рухомих об'єктів культурної спадщини; умисне знищення, пошкодження або приховування культурної цінності чи іншого об'єкта культурної спадщини; тощо [31].

Отже, виходячи із інтересів громадян, обумовлених їх громадянською позицією удосконалення організаційно-правового механізму, спрямованого на захист суспільства від негативного впливу культу насильства, жорстокості, порнографії, на унеможливлення пропаганди наркоманії, алкоголізму, тютюнопаління, фашизму, неофашизму, ксенофобії, антисемітизму, расової і національної ворожнечі, булінгу та хейтерства, та реалізацію права громадян на інформаційний простір, вільний від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психічному стану населення має обумовити подальший розвиток законодавства у сфері, що вивчається.

Важливим елементом реалізації запропонованих висновків може бути прийняття та опрацювання «Державної концепції попередження кримінальних правопорушень проти суспільної моралі», - своєрідної Дорожньої карти попередження злочинів проти моральності [66, с. 405] .

Проте, як вважається розробка такої програми можлива лише після ретельного аналізу та новелізації Закону України «Про захист суспільної моралі» в контексті приведення його у відповідність із сучасними умовами розвитку суспільства та девіктимізацією молоді.

Недарма у підготовчих документах 14 Конгресу ООН з попередження злочинності відмічено, що «З точки зору безпеки і захисту особливу увагу необхідно приділяти дітям і молодіжі, оскільки вони особливо уразливі в плані вживання наркотиків, злочинності і віктимізації, включно зі злочинністю, пов'язану з бандами, насильницький екстремізм і сексуальну експлуатацію» [40].

Наприкінці, подальший розвиток кримінальної політики України у цьому напрямку пов'язаний із імплементацією у національне законодавство положень відповідних міжнародних конвенцій та договорів та оцінкою можливості їхнього реального використання у відповідності із сучасною правовою культурою країни та вимогами усталеності діючого законодавства.

Так, 18 лютого 2021 року Верховна Рада України ухвалила проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської Конвенції)» №1256-IX [36].

У законопроекті пропонується: «1) запровадити особливий механізм запобігання (профілактики) насильства над дітьми для працівників, що з ними контактують, та конкретизувати заходи щодо захисту дітей, які постраждали від сексуального насильства або стали його свідками (зміни до ст. ст. 3, 10 та 30-2 Закону України «Про охорону дитинства»); 2) встановити кримінальну відповідальність за: «Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку» (нова редакція ст. 155 Кримінального кодексу України, далі – КК); «Домагання дитини для сексуальних цілей» (ст. 156-1 КК); «Свідоме одержання доступу, придбання, володіння, виготовлення або розповсюдження дитячої порнографії» (ст. 301-1 КК); «Свідоме одержання доступу до дитячої порнографії, володіння нею, її придбання, ввезення, виготовлення, збут або розповсюдження» (ст. 301-2 КК); 3) доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) положеннями про те, що кримінальне провадження щодо злочинів проти статевої свободи та

статевої недоторканості малолітньої або неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово, та передбачити додаткові гарантії врахування найкращих інтересів дитини при проведенні допиту (ст. ст. 28, 224 КПК у редакції проекту) тощо» [36].

Таким чином, КК України [108] доповнюється нормами:

статтю 155 викласти в такій редакції:

"Стаття 155. Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку

1. Вчинення повнолітньою особою дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого предмета,

- караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені близькими родичами або членами сім'ї, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї, або якщо вони поєднані з наданням грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі або з обіцянкою такої винагороди, або якщо вони спричинили безплідність чи інші тяжкі наслідки,

- караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Примітка. У статтях 155, 156 цього Кодексу під близькими родичами або членами сім'ї слід розуміти осіб, визначених пунктом 1 частини першої статті 3 Кримінального процесуального кодексу України";

б) розділ IV доповнити статтею 1561 такого змісту:

"Стаття 1561. Домагання дитини для сексуальних цілей

1. Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі,

яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася,

- карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, неповнолітній особі з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася,

- карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або щодо малолітньої особи,

- караються позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. 1. Під зустріччю в цій статті слід розуміти, у тому числі, зустріч, проведення якої передбачає використання інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій.

2. Під дитячою порнографією в цій статті та статті 3011 цього Кодексу слід розуміти зображення у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, у реальному чи змодельованому відверто сексуальному образі або задіяної у реальній чи змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях";

7) у статті 301:

частини четверту і п'яту виключити;

примітку викласти в такій редакції:

"Примітка. Для цілей статей 301 та 3011 цього Кодексу отримання доходу у великому розмірі має місце, коли його сума у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян";

8) доповнити статтями 3011 і 3012 такого змісту:

"Стаття 3011. Одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження:

1. Умисне одержання доступу до дитячої порнографії з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем чи технологій або умисне її придбання, або умисне зберігання, ввезення в Україну, перевезення чи інше переміщення дитячої порнографії без мети збуту чи розповсюдження □

караються арештом на строк від трьох до шести місяців або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до шести років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ввезення в Україну дитячої порнографії з метою збуту чи розповсюдження або її зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою метою

караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Виготовлення, розповсюдження, збут дитячої порнографії або примушування неповнолітньої особи до участі у створенні дитячої порнографії

караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Дії, передбачені частинами другою або третьою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з отриманням доходу у великому розмірі, або примушування малолітньої особи до участі у створенні дитячої порнографії

- караються позбавленням волі на строк від дев'яти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

5. Не підлягає кримінальній відповідальності неповнолітня особа за виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення дитячої порнографії, якщо такі дії вчинені без мети збуту чи розповсюдження.

6. Не підлягає кримінальній відповідальності за діяння, передбачені частиною першою цієї статті, особа, яка вчинила їх з метою виконання покладених на неї повноважень на підставах і в порядку, передбачених законодавством.

Примітка. У цій статті одержання доступу до дитячої порнографії з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій слід вважати умисним, якщо доведено, що особа усвідомлювала, що у такий спосіб вона отримає доступ до дитячої порнографії (наприклад, доведено, що особа отримала такий доступ повторно або шляхом внесення плати тощо).

Стаття 3012. Проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи

1. Проведення видовищного заходу сексуального характеру, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, у якому задіяно неповнолітню особу,

- карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Відвідування видовищного заходу сексуального характеру з метою його перегляду, у тому числі з використанням інформаційно-

телекомунікаційних систем або технологій, у якому завідомо для відвідувача задіяно малолітню чи неповнолітню особу,

- карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Втягнення неповнолітньої особи до участі у видовищному заході сексуального характеру, що проходить, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, або примушування неповнолітньої особи до участі у такому заході з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи або із застосуванням чи погрозою застосування насильства

- караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Дії, передбачені частиною третьою цієї статті, вчинені стосовно малолітньої особи,

- караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. Під видовищним заходом сексуального характеру у цій статті слід розуміти публічний показ у будь-якій формі продукції сексуального характеру або сценічні дії, метою яких є втілення сексуальних дій" [36].

У цілому погоджуючись з позицією законодавця, підтримуємо зауваження Головного науково-експертного управління Верховної Ради України [36] в частині наступного:

У примітці до ст. 156-1 КК пропонується: «під дитячою порнографією у цій статті та статті 301-1 цього Кодексу розуміти зображення у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, задіяної у реальній або змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення

статевих органів дитини в сексуальних цілях». При цьому всупереч заявленій у пояснювальній записці до законопроекту меті щодо імплементації Україною положень Конвенції, запропоноване поняття дитячої порнографії вживається чомусь у значенні, визначеному Законом України «Про захист суспільної моралі» (див. абз. 5 ч. 1 ст. 1 вказаного Закону), тоді як для цілей Конвенції термін «дитяча порнографія» означає будь-які матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої явно сексуальної поведінки, чи будь-яке зображення дитячих статевих органів, здебільшого із сексуальною метою (ч. 2 ст. 20 Конвенції). Співставлення відповідних дефініцій свідчить про те, що для цілей Конвенції поняття «дитяча порнографія» є дещо вужчим, аніж у Законі України «Про захист суспільної моралі» у зв'язку із тим, що не охоплює собою відповідне зображення у будь-який спосіб особи, яка виглядає як дитина. Оскільки авторами законопроекту пропонується використовувати визначення дитячої порнографії, зокрема, й для цілей ст. 156-1 КК, аналіз диспозиції ч. 2 якої дозволяє стверджувати, що потерпілою особою може бути визнана виключно особа у віці від 14 до 18 років, доцільність згадки в аналізованій дефініції про особу, яка «виглядає як дитина» (однак очевидно такою не є), є дискусійною. [36]

З цієї точки зору, наш висновок у потребі у подальшому звернути увагу на необхідність часткової декриміналізації ст.301, 302, 303 КК України в контексті зосередження відповідальності лише на діяннях, спрямованих проти неповнолітніх, відповідає тенденціям законодавчого процесу сьогодення.

Безумовно, послідовний аналіз норм Особливої частини КК України з урахуванням вимог антропологічної складової повинен бути продовжений.

Отже повернення до витоків формування права, якими виступає культура у різних формах свого існування, забезпечує формування праворозуміння нового, сучасного рівня, здатного задовольнити як теорію, так і практику застосування права

Режим реалізації права прямо пропорційний рівню як правової культури, так і загальної культури. Це питання набуває особливого змісту в умовах реформування сучасної правової системи України, яке спрямоване на адаптування до власних соціальних умов кримінально-правових встановлень, що формувалися в інших соціальних передумовах. Вочевидь, що дискусійність питань антропологічних коренів регуляції злочинів проти моральності впливає з запозичення авторами КК 2001 року різних по формі та по сенсу деліктів у відповідний розділ, уперше з'явившись у вітчизняному кримінальному праві.

Таким чином:

1. Мораль є самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, однак відповідні склади злочинів, що посягають на неї, розміщені не лише у Розділі XII Особливої частини КК України, але й в інших розділах кримінального закону. Дискусійність питань антропологічних коренів регуляції злочинів проти моральності впливає з запозичення авторами КК 2001 року різних по формі та по сенсу деліктів у відповідний розділ, уперше з'явившись у вітчизняному кримінальному праві.

2. Безпосередні об'єкти складів злочинів проти моралі, передбачені у Розділі XII Особливої частини КК України, різняться між собою, оскільки посягають на різні сфери (аспекти) моральності як їх родового об'єкта. А саме посягають на суспільні відносини в частині забезпечення:

а) духовного і культурного життя суспільства, його традицій (статті 297, 298, 298-1);

б) мирного співжиття у суспільстві (статті 299, 300);

в) нормального укладу статевого життя (статті 301, 302, 303);

г) нормального розвитку неповнолітніх (ч. 2 ст. 299; ч. 2, 3 ст. 300; ч. 2, 4 ст. 301; ч. 3 ст. 302; ч. 3, 4 ст. 303; ст. ст. 304).

3. У галузі злочинів проти суспільної моралі до питань розвитку законотворчої роботи можуть бути віднесеними відповідність диспозиції та санкції норми правилам адекватності меж втручання та пропорційності покарання та інших правових заходів з точки зору Європейської конвенції з захисту прав людини та практики ЄСПЛ. Питаннями, які підлягають вирішенню є наступні. Сенси та можливість руйнації міжособистісних відносин в результаті застосування норм права щодо захисту моральності? Свобода інформації в мережі Інтернет дозволяє віртуалізувати відносини з приводу надання сексуальних услуг за плату. Чи сприяє заборона проституції самореалізації людини, її активності та свободам? Чи можливо, така заборона непотрібна.

4. Злочин – це кодифікована моральна заборона. Чи замикається конкретна людська діяльність в жорсткі рамки обмежень, заборон чи ні? Які цінності захищає нормативно-правовий акт і чи включені в нього суто людські цінності? Чи сприяє нормативний текст самоідентифікації особистості? Які почуття, емоції і оцінки може викликати даний текст права? Враховуючи особливості сенсу норм, які регламентують відповідальність за, наприклад, жорстоке поводження з тваринами, у майбутньому потребує з'ясування суспільна думка з приводу існування відповідних злочинів проти моральності. Будь-який законодавчий акт - є конструкція, що містить опис відомих прийомів, процедур юридичної діяльності, правові знання. Тому, антропологічна верифікація правового тексту, також відповідає на питання: а) які нововведення вносить в звичне поведінку людей даний нормативно-правовий акт? б) чи відповідає форма акта, його структура, композиція та зміст тієї ідеї, заради якої цей акт був створений? в) чи адекватні вибрані законодавцем юридичні засоби антропологічним критеріям? г) чи містить текст права зрозуміле людям опис методики нових юридичних діяльностей? д) які

обмеження містить правовий текст, наскільки він збалансований щодо міри свободи і заходи несвободи, відповідальності?

5. Основні завдання антропологічного аналізу законопроектної діяльності пов'язано із: отриманням на основі проведення антропологічного аналізу емпіричних даних про правові умови життя діяльності людини і організацій, що можуть вплинути на сутність регуляції проблеми; визначення «розривів», найбільш гострих проблем, неефективних методів правового регулювання відносин між людьми (суб'єктами права), модель якого міститься у запропонованому тексті; визначення найбільш перспективних методів правової регламентації з точки зору комфортності виконання людьми правових команд.

6. Одним із загальних критеріїв антропологічного аналізу правового тексту є ступінь створюваних нормами права об'єктивно сприятливих умов виконання людиною вимог юридичних приписів. Суть його (крім уже зазначених вище особливостей) зводиться до з'ясування того, наскільки норми права формують позитивні, позитивні цінності, сприяють правовому характеру діяльності людини. Важливою представляється також проблема того, наскільки правове рішення формує нормальний правопсихологічний і емоційний фон в суспільстві.

7. Щодо характеристик кримінальної політики в протидії злочинам проти моральності з позиції теорії сучасної антропології це вимагає виконання таких передумов:

1) варто визначити кримінально-правове попередження злочинів як дію кримінального закону загалом, а не окремих його норм та інститутів. Реалізація охоронних і профілактичних кримінально-правових відносин наполягає на необхідності диференціації обсягу державного примусу залежно від характеристик суб'єктів такого впливу (особи, соціальні спільноти, держава), відповідності ступеня впливу характеристикам особи винного, її

кримінальності, ступеню тяжкості скоєного злочину, потребам потерпілого, третіх осіб, держави, міжнародної спільноти;

2) правові норми в кримінально-правовому та політичному сенсі отримують антропологічну інтерпретацію внаслідок потреб у новій діяльності, заснованій на гуманістичних принципах, необхідності підвищення ефективності засобів кримінально-правового захисту населення від злочинів проти моральності. Антропологічне знання в кримінальному праві з'являється в результаті фіксації нових зв'язків між знаками й об'єктами, що склались у системі юридично значущих видів діяльності, операцій і процедур стосовно забезпечення безпеки особи, суспільства, держави специфічними методами кримінально-правового впливу. Режим реалізації права прямо пропорційний рівню як правової культури, так і загальної культури. Це питання набуває особливого змісту в умовах реформування сучасної правової системи України, яке спрямоване на адаптування до власних соціальних умов кримінально-правових встановлень, що формувались в інших соціальних передумовах. Отже, кримінальне право в антропологічному розумінні сьогодення аналізується як система взаємопов'язаних зобов'язань, що розглядаються як право з одного боку та як обов'язок щодо забезпечення безпеки особи, суспільства, держави, захисту їх від кримінальних правопорушень – з іншого;

3) антропологічний аналіз кримінально-правової норми в процесі вивчення генези й стану норми має виявити новелізацію норми, її відповідність ідеології кримінального закону, адекватність правової форми та ефективність обмежень. Отже, підкреслюємо ще раз: злочини проти громадського порядку й моральності мають виключно антропологічний характер виникнення та розвитку. Відповідно, девальвація традиційних духовних основ у вигляді релігійних і моральних ідеалів, позитивної правосвідомості створює обстановку загостреної соціальної напруженості на всіх рівнях соціокультурних відносин у

суспільстві, що сприяє зародженню й розвитку деструктивних начал у всіх інших сферах громадського життя.

8. Виходячи із інтересів громадян, обумовлених їх громадянською позицією удосконалення організаційно-правового механізму, спрямованого на захист суспільства від негативного впливу культу насильства, жорстокості, порнографії, на унеможливлення пропаганди наркоманії, алкоголізму, тютюнопаління, фашизму, неофашизму, ксенофобії, антисемітизму, расової і національної ворожнечі, булінгу та хейтерства, та реалізацію права громадян на інформаційний простір, вільний від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психічному стану населення має обумовити подальший розвиток законодавства у сфері, що вивчається.

9. Межі втручання держави в особисте життя, особливості відповідальності за девіантну поведінку, гарантії прав, свобод, обов'язків, безпеки особистості, соціуму та держави визначаються завдяки пануючим суспільстві моральним цінностям. Отже, консервативний підхід до оцінки суспільної небезпеки таких злочинів, як втягнення в азартні ігри, розповсюдження окремих матеріалів, що пропагують порнографію, не завжди відповідає моральним очікуванням суспільства.

Слід підтримати пропозиції щодо необхідності перенесення нових редакцій ст.ст.301-303 КК України до розділу КК, присвяченого злочинам проти статевої недоторканості та суспільної моралі, передбачивши відповідальність за виготовлення, пропозицію та надання доступу до дитячої порнографії, а також сутенерські та інші дії, пов'язані із дитячою проституцією

Таким чином, особа, яка:

- а) вербувала неповнолітню особу для заняття проституцією,
- б) схиляла неповнолітню особу до участі в проституції,
- в) примушувала неповнолітню особу до проституції,

г) отримувала прибуток від заняття неповнолітньою особою проституцією, або

д) вчинила дії сексуального характеру з неповнолітньою особою, яка займається проституцією, – визнається вчинившею кримінальне правопорушення.

У зв'язку з цим пропонується ст.ст. 301-303 КК України викласти у такій редакції:

«Стаття 301. Незаконне поводження з предметами порнографічного характеру

1. Збут неповнолітнім чи розповсюдження серед них творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, караються ...

2. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені щодо творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, що містять дитячу порнографію, караються ...

3. Примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно-та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру - караються ...»;

«Стаття 302. Створення або утримання місць розпусти і звідництво

1. Створення або утримання місць розпусти неповнолітніх, а також звідництво для розпусти неповнолітніх – караються ...

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені із залученням малолітньої особи, - караються ...»;

«Стаття 303. Сутенерство або втягнення дитини в заняття проституцією

1. Втягнення неповнолітньої особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану цієї особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, або сутенерство - караються ...

2. Дії, передбачені частиною першою, другою або третьою цієї статті, вчинені щодо малолітнього, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, - караються ...

Примітка: 1. Під сутенерством у цій статті слід розуміти дії особи із забезпечення заняття проституцією іншою особою. 2. Відповідальність за втягнення малолітнього або неповнолітнього в заняття проституцією чи примушування їх до заняття проституцією за цією статтею має наставати незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням обману, шантажу, уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній або іншій залежності».

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження антропологічного виміру кримінально-правової протидії злочинам проти суспільної моралі було встановлено наступне:

1. Мета кримінально-правової охорони суспільної моралі полягає у забезпеченні функціонування державної системи захисту моральних засад, наративів та цінностей, спрямованих на економічно, психологічно та соціально здоровий спосіб життя. Дослідження кримінально-правової охорони суспільної моралі є складним процесом щодо вивчення соціальних передумов криміналізації діянь, які посягають на безпеку моральних відносин, особливостей формування сучасної концепції кримінально-правової охорони суспільної моралі та перспектив удосконалення норм законодавства про кримінальні правопорушення відповідно до сучасної методології загальнотеоретичної юриспруденції. Окремо розглядаються питання звільнення від відповідальності та застосування інших засобів кримінально-правового впливу відносно правопорушників.

2. Суспільна мораль, точніше порядок охорони відносин захисту суспільної моралі, розглядається кримінальним правом як родовий об'єкт злочину. З точки зору антропологічного підходу мова повинна йти про моральність як елемент індивідуального розвитку та суспільну мораль як елемент правопорядку. У цьому полягає сучасний антропологічний підхід.

3. Антропологічний вимір злочинів проти суспільної моралі вимагає від сучасних дослідників зосередження не тільки на проблематиці догматичного аналізу норми (суто кримінально-правовий підхід) чи аксіологічної оцінки існування та буття норми (кримінологічний або соціологічний підхід), але й інтегративного динамічного аналізу сутності та буття норми відносно різних учасників кримінальних правовідносин. Структура політики забезпечення безпеки відносин суспільної моралі та моральності як об'єкта кримінально-

правової охорони включає в себе: 1) безпеку (збереженість) історико-культурної спадщини як сукупності найбільш значимих матеріальних носіїв духовності, що являє собою результат дії системи організаційних, юридичних та інших заходів, спрямованих на недопущення знищення, руйнування або пошкодження культурних цінностей, їхнього незаконного обігу у вигляді протиправного переходу права власності; 2) безпеку моральних основ суспільства як систему захисту від руйнування національного менталітету українського народу у вигляді моральних основ нації, заснованих на них традицій і звичаїв, уявлень про справедливість, добро і рівність тощо; 3) релігійну безпеку особистості і суспільства як стан політико-правової захищеності та соціальної стабільності релігійних відносин, у тому числі свободи совісті і віросповідання, невтручання держави та будь-кого у справи церкви, неприпустимість поширення в Україні деструктивних культів, діяльності тоталітарних сект тощо.

4. Каральні заходи за вчинення злочинів проти суспільної моралі протягом всієї історії розвитку людства, як правило, носили вибіркового характер. Матеріальна ознака злочину (небезпека для держави та суспільства) детермінується значущістю аморальних практик для особистості (соціальної групи) чи нейтралізується толерантністю до порушення цих норм у референтній групі (субкультурі), чи у соціумі в цілому. Але якщо кримінально-правова норма не обумовлена суспільними потребами і внутрішньою необхідністю, то це призводить до конфлікту між суспільною свідомістю (або установками окремих індивідів) і кримінально-правовими заборонами, масовій аномії, самосудам, правовому нігілізму, неефективності кримінально-правової заборони.

5. Межі втручання держави в особисте життя, особливості відповідальності за девіантну поведінку, гарантії прав, свобод, обов'язків, безпеки особистості, соціуму та держави визначаються завдяки пануючим у суспільстві моральним цінностям. Отже, консервативний підхід до оцінки

суспільної небезпеки таких злочинів, як втягнення в азартні ігри, розповсюдження окремих матеріалів, що пропагують порнографію, не завжди відповідає моральним очікуванням суспільства.

У зв'язку з цим пропонується ст.ст. 301-303 КК України викласти у такій редакції:

«Стаття 301. Незаконне поводження з предметами порнографічного характеру

1. Збут неповнолітнім чи розповсюдження серед них творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, караються ...

2. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені щодо творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, що містять дитячу порнографію, караються ...

3. Примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно-та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру - караються ...»;

«Стаття 302. Створення або утримання місць розпусти і звідництво

1. Створення або утримання місць розпусти неповнолітніх, а також звідництво для розпусти неповнолітніх – караються ...

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені із залученням малолітньої особи, - караються ...»;

«Стаття 303. Сутенерство або втягнення дитини в заняття проституцією

1. Втягнення неповнолітньої особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану цієї особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, або сутенерство - караються ...

2. Дії, передбачені частиною першою, другою або третьою цієї статті, вчинені щодо малолітнього, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, - караються...

Примітка: 1. Під сутенерством у цій статті слід розуміти дії особи із забезпечення заняття проституцією іншою особою. 2. Відповідальність за втягнення малолітнього або неповнолітнього в заняття проституцією чи примушування їх до заняття проституцією за цією статтею має наставати незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням обману, шантажу, уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній або іншій залежності».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксинья Курина Полное раздевание. Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2009/06/25/22078/>
2. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції: монографія. Одеса: Фенікс, 2012. 492 с.
3. Алексеев С.С. Собрание сочинений: в 10 т. Т. 6: Восхождение к праву. М., 2010. 752 с.
4. Андрушко П.П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення. Адвокат. 2011. №12. С. 3-10.
5. Антропологія права: навч. посіб. /В. І. Кушерець, В. М. Кравець, С.О. Мосьондз та ін.; за ред. В. І. Кушереця. К.: Знання України, 2011. 223 с.
6. Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): матеріали I Всеукр. "круглого столу" (Львів, 16-17 вересня 2005 р.) Львів: Край, 2006. 320 с.
7. Антропологія права: філософський та юридичний виміри Львів: Край, 2007. 340 с.
8. Бабиніна К.С. Кримінальне право України в православному вимірі (стан, динаміка та перспективи): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 Одеса, 2016. 216 с.
9. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". Одеса, 2007. 17 с.
10. Балобанова Д.О. Характеристика способов криминализации в контексте исследования динамики уголовного права Актуальные вопросы борьбы с преступлениями. Научно-практический журнал. 2015. №2. с.4-6
11. Бандурка І. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків: автореф. дис. .. канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2010. 20 с.

12. Бандурка І. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 Х., 2010. 205 с.
13. Бандурка І.О. Декриміналізація проституції - окремі мотиви Наше право. 2005. №2. С. 51-52.
14. Библик О.Н. Преступления, обусловленные особенностями культуры, в российском и зарубежном уголовном праве: монография М.: Юрлитинформ, 2014. 296 с.
15. Бігун В. С. Правова антропологія. До питання про дослідження людини в праві. Часопис КУП. 2002. №2. С. 16-19.
16. Бойко А. И. Системная среда уголовного права: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08. М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, 2008. 59 с
17. Бойченко В.П. Моральне і злочинне в кримінальному праві *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 26. С. 92-95
18. Бойченко В.П. Уголовно-правовая антропология, позитивизм Беккария и диалектика Гегеля *Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 250-річчю трактату Чезаре Беккарія (м. Одеса, 13 черв. 2014 р.) /Одеса: Юрид. л-ра, 2014. С. 344-346.*
19. Бойченко В. Уголовно-правовые взгляды Гегеля в свете антропологического подхода. *Правове життя сучасної України: матер. міжнар. наук.- практ. конф. (16-17 травня 2013 р.)* Т. 2 с.316-318.
20. Бойченко В.П. Архітектоніка злочинів проти моралі у сучасній доктрині. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку: міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 6–7 березня 2020 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020.*

21. Бойченко В.П. Концептуальні основи кримінально-правової протидії злочинам проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. №2. Том 2. С.196-199.
22. Бойченко В.П. Щодо проекту Дорожньої карти протидії злочинам проти моралі. *Право як ефективний суспільний регулятор*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 14–15 лютого 2020 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С.201-203.
23. Бойченко В.П. Недоліки кримінальної політики та антропологічний вимір у протидії злочинам проти моральності *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. С. 153–157.
24. Бойченко В.П. Концептуальні основи кримінально-правової протидії злочинам проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. №2. Том 2. С. 196-199.
25. Борисов В. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. №3 (42). С. 180–190
26. Боротьба з правопорушеннями проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності – у дослідженнях науковців. URL: http://www.univd.edu.ua/news_n/?id_doc_n=85&lang=uk
27. Бочаров В.В. Правосознание и закон. От Африки к России. Манифестация. 2001. №6
28. Бочарова К. А. Запобігання злочинам, пов'язаним з вандалізмом: монографія. Харків: Право, 2019. 215 с
29. Бурдін В.М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчиненні у стані сп'яніння: монографія. К.: Атіка, 2005. 160 с.
30. Бурдін В.М. Осудність та неосудність (кримінально-правове дослідження): монографія Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 780 с.

31. Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: Монографія К.: Атіка, 2004. 240 с.
32. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. К., 2015. 39 с.
33. Виноградов П.Г. Очерки по теории права М.: А.А. Левенсон, 1915. 152 с.
34. Вирок Високопільський районний суд Херсонської області. Справа №652/78/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94628079>
35. Вирок. Ковпаківський районний суд м. Суми Справа №592/633/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94615641>
36. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської Конвенції)». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68122
37. Вітвицька В.В. Кримінологічні проблеми попередження злочинних посягань на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх: автореферат дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 К., 2002.24 с.
38. Воробей П.А. Кримінально-правове ставлення в вину К.: Атіка, 2009. 176 с.
39. Воротнюк М., Сушко В. Людська безпека як імператив сучасної епохи: переніс фокусу з держави на людину. Київ. Фонд ім.Фрідріха Еберта. Б.д., URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07749.pdf>
40. Всеобъемлющие стратегии предупреждения преступности в интересах социально-экономического развития Киото, Япония, 20–27 апреля 2020 года. Doc A/CONF.234/4
41. Герцензон А.А. Понятие преступления в советском уголовном праве. М.: Госюриздат, 1955. 200 с.

42. Головка І.А. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08.К., 2010. 256 с.
43. Гордієнко О.С. Семіотичні аспекти конкретизації права *Правове життя сучасної України: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.)* /відп. ред. М.Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 1. С. 78-80.
44. Горлинський В.В. Феномен безпеки і сталого розвитку: ціннісний вимір. К.:Парапан, 2011. 378 с.
45. Готін А.М. Об'єкт преступления в теории уголовного права *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. Випуск 3. Луганськ: РВВ ЛІВС, 2001. С. 41- 45.
46. Грицай Т.О. Захист суспільної моралі як функція сучасної держави: теоретико-правові аспекти. Дис... канд. юр. наук. 12.00.01. Львів, 2017. 236 с.
47. Гриценко Г.Д. Правопонимание: антропологические и социокультурные аспекты. Ставрополь, 2002. 150 с.
48. Гриценко Г.Д. Право как социокультурное явление: Философско-антропологическая концепция: дис...докт.філософ.наук. Москва, 2003. – С.11.
49. Гриценко Г.Д. Сущность и специфика философско-антропологического подхода к пониманию права – електронний ресурс /режим доступу http://superinf.ru/view_helpstud.php?id=3584
50. Губарь М.К. Поняття злочинів проти моральності Наше право. 2013. №13. С. 127-131.
51. Гудима Д.А. Антропологічна парадигма й антропологічні дослідницькі підходи: загальна характеристика Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 45. С. 220-223. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2009_45_42
52. Гудима Д.А. Філософсько-правова антропологія: до питання про предмет, об'єкти та специфіку методології *Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави: матеріали II Всеукр. наук. конф. молодих*

науковців, аспірантів і студентів (Одеса, 5-6 грудня 2003 р.). 2004. 208 с. С. 19-21.

53. Гуляков К. Злочини проти моральності: визначення родового об'єкту. Юридичний вісник. 2019. №3, с.150-154.

54. Гуляков К.В. Кримінально-правова характеристика незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 Одеса, 2021. 255 с.

55. Гуторова Н.О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України: автореф. дис... доктора юрид. наук: 12.00.08.Харків, 2002.40 с.

56. Денисов С.Ф. Захист моральних цінностей нормами кримінального права в умовах глобалізації *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення*: тези доповідей та повідомлень учасників міжнародного симпозіуму, 21-22 вересня 2012 року. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С. 296-300.

57. Денисов С.Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської моралі (ст.ст. 210, 211, 211-1 КК України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 К., 1996. 18 с.

58. Денисов С.Ф. Кримінально-правова охорона громадської моралі Запоріжжя: Юрид. ін-т МВС України, 1998. 227 с.

59. Денисов С.Ф., Кулик С.Г. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності: монографія Чернігів: Академія ДПС , 2018. 305 с.

60. Денисов С.Ф. Кримінально-правова характеристика жорстокого поводження з тваринами Вісник Запорізького юридичного інституту. 2003. №3. С. 186-193.

61. Дрьомін В.М. Інституціональна теорія злочинності та криміналізації суспільства. Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 Одеса, Одеська національна юридична академія. 2010. 40 с.
62. Дудоров О.О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України: автореф. дис...доктора юрид. наук: 12.00.08 – К., 2007.
63. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право. К: Ваіте, 2014. 1200 с.
64. Дудченко В.В., Капустіна Н.Б., Горобець К.В. Сучасні філософсько-правові доктрини: навчально-методичний посібник. Одеса: Фенікс, 2018. С. 3-15.
65. Дурманов Н.Д. Понятие преступления. М., Л.: Изд-во АН СССР, 1948. 243 с.
66. Ємець О.М. Захист суспільної моралі від злочинних посягань. Київ, 2019. 560 с.
67. Єрмаков Ю.О. Протидія злочинам, пов'язаним із сутенерством або втягненням особи в заняття проституцією: монографія; Нац. акад. внутр. справ. - Київ: НАВС, 2015. 147 с
68. Завальнюк В.В. Антропологічне осягнення правової реальності: юриспруденція на перетині епох О.: Юридична література, 2012. - 206 с
69. Завальнюк В.В. Роль юридичної антропології у сучасному правовому розвитку. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47. С. 311-320.
70. Завальнюк В. Державна влада та юридична антропологія *Юридичний вісник* 2013. №2. С. 5-9.
71. Завальнюк В. Культура правосуддя та антропологія права *Юридичний вісник* 2012. №2. С. 13-16.
72. Завальнюк В.В. Антропологічне осягнення правової реальності: юриспруденція на перетині епох: монографія Одеса: Юрид. л-ра, 2012. 208 с.

73. Завальнюк В.В. Ірраціональні аспекти правової реальності у світлі юридичної антропології *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. праць. 2013. Вип. 48. С. 11-22.

74. Завальнюк В.В. Міжнародно-правовий вимір антропології права (на прикладі практики Європейського суду з прав людини) *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини*: зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.). 2012. С. 210-220.

75. Завальнюк В.В. Особистісна цінність права як принцип антропологічної парадигми права *Актуальні проблеми філософії права: правова аксіологія*: матеріали Міжнар. "круглого столу" (м. Одеса, 9 грудня 2011 р.). 2012. С. 32-36

76. Захарова О.В. Адміністративно-правова охорона суспільної моралі в Україні. Дис... канд. юр. наук (доктора філософії) 12.00.07 Дніпро, 2019. 204 с.

77. Івашев, Є. В. Взаємозв'язок антропології та аксіології права як чинник розвитку теорії прав людини. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.12 - К., Нац. акад. внутр. справ МВС України., 2013. 20 с.

78. Індекс злочинності та безпеки серед країн Європи URL: https://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp?title=2020®ion=150

79. Карпец И.И. Уголовное право и этика. М.: Юрид. лит., 1985. 230 с.

80. Карчевський М.В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України: моногр. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 230 с.

81. Кельман М.С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку: автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.01 К., 2013. 42 с.

82. Ковалів М.В. Правовий захист суспільної моралі в інформаційній сфері *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 2 (8). С. 52-57.

83. Ковальський В.С. Охоронна функція права: монографія К.: Юрінком Інтер, 2010. 338 с.

84. Козаченко О.В. Культуро-антропологічний підхід до визначення кримінального права. *Форум права*. 2010. №3. С.191-200. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10kovvkr.pdf>

85. Козаченко О.В. "Злочин" і "незлочин" в джерелах давньоруського кримінального права *Новітні кримінально-правові дослідження 2015*: зб. наук. пр. /відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв: Іліон, 2015. С. 235-239.

86. Козаченко О.В. Кримінально-правові заходи в Україні: культуро-антропологічна концепція: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 Одеса, 2012. 38 с.

87. Козаченко О.В. Культурологічний вимір парадигми сучасного кримінального права. *Право України*. 2009. №5. С.121-126

88. Козаченко О.В. Кримінально-правові заходи: культуро-антропологічний вимір: монографія Миколаїв: Іліон, 2011. 504 с.

89. Козаченко О.В. Архітектоніка кримінально-правового впливу: поняття, властивості та система кримінально-правових заходів *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2017, №1(8).с.26-38.

90. Коломієць Ю.Ю. Кримінально-правова ідеологія в юридичній доктрині та кримінальному законодавстві України. Дис....д-ра юрид. наук 12.00.08 Одеса, 2020.С.318-319

91. Конституція України. 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

92. Контрольний текст Проекту Кримінального кодексу України URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/01/18/kontrolnyj-proekt-kk-17-01-2021.pdf> - с.53

93. Копотун І.М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.08 К., 2008. 20с .

94. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів. К.: Юрінком Інтер, 1998. 416 с.
95. Костенко О.М. Культура і закон *Правова держава*. Вип. 9. 1998. С. 130-136
96. Костицький В.В. Захист суспільної моралі як функція сучасної держави: монографія Дрогобич: Коло, 2013. 172 с.
97. Кравченко А.П. Сутність антропологічного принципу у філософії права *Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб.* /Відп. ред. В.Я. Тацій. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2007. Вип. 91. С. 188 – 195
98. Кравченко С.П. Мова як фактор правоутворення та законотворення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 Одеса, 2000. 20 с.
99. Крижановський А.Ф. Правопорядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження): автореф. дис. ... доктора юрид. наук. 12.00.01. Одеса, 2009. 42 с.
100. Кримінальне право (Особлива частина): підручник /за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т. 1. Луганськ: видавництво «Елтон2», 2012. 780 с.
101. Кримінальне право України: Бібліографія 1991–2005 /[укл. М.В. Галабала, В.О. Навроцький, С.В. Хилюк]. К.: Алерта; КНТ; Центр учбової л-ри, 2008. 536 с.
102. Кримінальне право України: Загальна частина: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] /[Ю.В. Баулін та ін.]; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація /М-во освіти і науки України, Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. 4-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2010. 456 с.
103. Кримінальне право України: Загальна та Особлива частини: навч. посіб. /В. О. Кузнецов, М. П. Стрельбицький, В. К. Гіжевський. К.: Істина, 2005. 380 с.

104. Кримінальне право України: Особлива частина: підруч. / [Бабій А.П., Доброход І.С., Кармазин Ю.А., Корнієнко В.О. та ін.] за заг. ред. Стрельцова Є.Л. [4-те вид.] Х.: Одиссей, 2009. 496 с.

105. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Відп. ред. заслуж. діяч науки і техн. Укр., д.ю.н., проф. Є.Л. Стрельцов. Х.: Одиссей, 2009. 328 с.

106. Кримінальне право України. Особлива частина: [підруч.] / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко, М.І. Мельник та ін.]; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – [3-тє вид., переробл. та допов.]. К.: Юрид. думка, 2009. 744 с.

107. Кримінальне право України. Особлива частина: підруч. / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.]; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. К.: Юрид. думка, 2004. 656 с.

108. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

109. Кримінальний кодекс Сан-Маріно. URL: <https://ruslandia.com/ru/knigi/431356-ugolovnyj-kodeks-respubliki-san-marino/>

110. Кудін С.В. Становлення і розвиток кримінального права України у Х – першій половині XVII ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00. К., 2001. 20 с.

111. Кузнецов В.В. Визначення суспільної моральності самостійним об'єктом кримінально-правового захисту *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права*: матер. II Всеукр. наук.–теорет. конф. (Київ, 31 січня 2009 р.) К.: Київський нац. ун–т внутр. справ, 2009. С. 33–35.

112. Кузнецов В.В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі: моногр. / Кузнецов В.В. – К.: ТОВ НВП “Інтерсервіс”, 2012. – 908 с.

113. Кузнецов В.В. Реформування кримінального законодавства: залежність змісту від форми. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2011. Спец. вип. №5. С. 46–49.

114. Кузнецов В.В., Семчук Н.О., Чабанюк В.Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження: монографія К.: ФОП Кандиба Т. П., 2017. 244 с.

115. Кузнецов В.В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності. Дис...д.ю.н. 12.00.08 Київ, 2013 450 с.

116. Кузнецов В.В. Кримінально-правова охорона: проблеми визначення поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2015. Серія ПРАВО. Випуск 30. Том 2. с.107-110.

117. Кузнецов В.В., Чабанюк В.Д., Основні напрями вдосконалення кримінально-правової охорони громадського порядку і моральності *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип :6. Т.3 2014. С135-139.

118. Кузнецова Н.Ф. Уголовное право и мораль. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1967. 250 с.

119. Кузнецов В.В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі: монографія К.: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. 908 с.

120. Кузнецов В.В. Злочини проти громадського порядку та моральності: Практичний посібник (Практика і право) К.: Вид. Паливода А.В., 2007. 240 с.

121. Кулик С.Г. Соціальна зумовленість криміналізації злочинів проти моральності *Право*. 2013. №2 (40). С. 129-135.

122. Кучанська Л.С. Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 Одеса, 2007. 212 с.

123. Кучанська Л.С. Злочини проти моральності: історичний аспект. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. Одеса, 2004. №4. С. 103-108.

124. Кучанська Л.С. Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України: автореф. дис. .. канд. юрид. наук: 12.00.08 Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право К., 2007. 20 с.

125. Кучанська Л.С. Проблеми криміналізації та декриміналізації окремих злочинів проти моральності у сучасній кримінально-правовій доктрині України Правова держава, 2005, №8, с.162-170

126. Ландіна А.В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 К., 2005. 20 с.

127. Ландіна А.В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні. Дис...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2005. 227 с.

128. Ландіна А.В. Моральність як об'єкт кримінально-правового захисту *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: Збірник наукових праць.* 2003 №3. С. 194-204.

129. Ландіна А.В. Охорона моральності за Кримінальним кодексом України. К.: Юридична думка, 2013. 204 с.

130. Лисенко О.О. Правовий захист суспільства від шкідливої інформації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 /О.О. Лисенко; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011. -20 с.

131. Литвинов О.М., Орлов Ю.В. Антипостмодерн: кримінологічні етюди .Харків:Право,2020.С.7-64

132. Ляпунов Ю. Уголовное право: предмет и метод регулирования и охраны. Уголовное право.2005. №1. С. 48-52.

133. Магадов Ш.Р. Нравственность как конституционная ценность в Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 Москва, 2012. 25 с.

134. Максимов С. Антропологічні основи права Філософія права і загальна теорія права 2012 №2. С.149

135. Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. Харьков: Право, 2002. - 327 с.

136. Максимов С.І. Філософія права: сучасні інтерпретації: Вибр. праці: статті, аналіт. огляди, переклади (2003–2010). Х.: Право, 2010. 336 с.

137. Максимов С. Предмет і методологічні засади правової антропології *Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи)*: матеріали I Всеукр. "круглого столу" (Львів, 16-17 вересня 2005 р.). 2006. - 320 с. - С. 240 - 249.

138. Малько А.В. Стимулы и ограничения в праве. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, 2004. 200с.

139. Манько Д.Г. Природа людиноцентриського розуміння права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: юриспруденція зб. наук. праць*. Одеса: Фенікс, 2015. Вип. №17. Том 1. С. 15 – 18.

140. Маркунцов С.А. Теория уголовно-правового запрета: Дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 Москва, 2015. 549 с.

141. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія К.: Азимут–Україна, 2005. 464 с

142. Меркулова В.О. Відповідність законодавчої та правозастосовчої діяльності в Україні принципу гуманізму кримінальної політики, права відносно жінок, які вчинили злочин *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2000. №3. С. 52-56.

143. Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: монографія Одеса: *Одеський юридичний інститут Національного університету внутрішніх справ*, 2003. 280 с.

144. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія /Ю.М. Оборотов, А.П. Овчиннікова, В.В. Завальнюк та ін.; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2019. 450 с.

145. Міжнародна конвенція «Про боротьбу з торгівлею людьми й експлуатації проституції третіми особами»: від 02.12.1949 р. URL: Режим

доступу: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_162?test=X X 7 M f y r C S g ky 4 9 0 I Z i o U B a S h N d l 6 Q sFggkRbI1c](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_162?test=X%20X%207%20M%20f%20y%20r%20C%20S%20g%20k%20y%204%209%20I%20Z%20i%20o%20U%20B%20a%20S%20h%20N%20d%20l%206%20Q%20sFggkRbI1c).

146. Міжнародна конвенція «Про заборону торгівлі жінками й дітьми» від 30.12.1921 р. URL: [http://www.kmv.gov.ua/divinfo .asp?Id= 191165](http://www.kmv.gov.ua/divinfo.asp?Id=191165).

147. Міжнародна конвенція «Про припинення торгівлі жінками»: від 04.05.1910 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_791.

148. Міжнародна угода «Про боротьбу з поширенням порнографічних видань»: від 15.05.1910 р. URL: [http ://www. experts. in.ua/baza/analitic/](http://www.experts.in.ua/baza/analitic/).

149. Міщенко М. Кримінально-правова охорона культурних цінностей в Україні: монографія Київ, 2016. 191 с.

150. Моральність як об'єкт кримінально-правової охорони URL: <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=608781>

151. Морозова В.О. Адміністративна відповідальність за порушення проти громадської моралі: автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2002. 20 с.

152. Морозова В.О. Адміністративна відповідальність за правопорушення проти громадської моралі: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 Держ. податк. адмін. України. Акад. держ. податк. служби України. Ірпінь, 2003. 16 с.

153. Музика А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. К.: Логос, 1998. 226 с.

154. Наукове та законодавче забезпечення реалізації концепції кримінальних проступків: монографія /С.В. Ківалов, В.О. Туляков, Н.А. Мирошніченко [та ін.]; за заг. ред. С.В. Ківалова, В.О. Тулякова; НУ ОЮА. Одеса: Юрид. л-ра, 2014. 176 с.

155. Недюха М.П. Правова ідеологія українського суспільства: дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.01 Київ, 2016. 481 с.

156. Нерсисянц В.С. Юридическая антропология как наука и учебная дисциплина: предисловие. Рулан Н. Юридическая антропология: учебник для вузов/пер. с франц.; отв. ред. В.С. Нерсисянц. М.: Издательство НОРМА, 2000. С. 2-5.

157. Никулин С.И. Нравственные начала уголовного права. М.: Изд-во УМЦ при ГУК МВД РФ, 1992. 150 с..

158. Новак-Каляєва Л.М. Права людини у державному управлінні: теоретико-методологічний аспект: [монографія] Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2013. 395 с.

159. Нравственность и право: сборник избранных научных статей профессора А.А. Тер-Акопова (1940-2003) Российский военно-правовой сборник. 2005. №6. 60 с.

160. Одайник Б.М. Кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини. Дис... канд. юр. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 195 с

161. Одайник Б.М. Моральність як об'єкт кримінально-правової охорони: питання змісту і структури. URL: <http://vuzlib.com/content/view/1054/60/>

162. Опыт изложения основных начал этиологии преступлений. Чезаре Ломброзо и уголовная антропология. Ч. 1 /Гомберг Б. Киев: Тип. 2 артели, 1911.166 с

163. Орзіх М.П. Особистість і право: монографія /передм. С.В. Ківалова. Вст. ст. автора. Одеса: Юридична література, 2005. 312 с

164. Орловская Н.А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа: монография. О.: Юрид. л-ра, 2010. 296 с.

165. Оцяця А.С. Дефініція функції кримінального права *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. 2011. Вип. 60. С. 57-64.

166. Оцяця А.С. Динаміка охоронної функції кримінального права *Актуальні проблеми держави і права*: збірник наукових праць. 2009. Вип. 47. С. 55-58. 321.

167. Оцяця А.С. Сутність та зміст охоронної функції кримінального права *Актуальні проблеми держави і права*: збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 59. С. 106-112.

168. Панчишин Р.І. Функції юридичної антропології в розрізі знання про закономірності взаємовідносин права та людського індивіда. *Проблеми законності*: зб. наук. праць. Вип. 116. С. 242-247

169. Петро Ясен Соціальна епідемія: правовий нігілізм в українському суспільстві Українське право. URL: https://ukrainepravo.com/editor_column/donum-auctoris/sotsialna-epidemiya-pravovyy-nigilizm-v-ukrayinskomu-suspilstvi/

170. Питирим Сорокин. Наказание и кара, подвиг и награда. Социологический этюд о формах общественного поведения и морали. – СПб., 1914. 234 с.

171. Плотнікова А.В. Кримінальна відповідальність за організацію заняття проституцією: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 /Х., 2010. 260 с.

172. Подковенко Т.О. Антропологічний підхід до права як основа юридичної науки. *Право і суспільство*. 2015. №2. С. 34-39.

173. Полянський Є.Ю. Філософсько-етичні проблеми ретрибутивізму як ідеології кримінальної відповідальності в сучасному праві США. *Наука і правоохорона*. №3(21), 2013. с. 147-154

174. Пономарев П. Уголовно-правовые средства защиты интересов семьи: зарубежный опыт *Уголовное право*. 2002. №4. С. 34-36.

175. Припхан І.І. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства у сфері захисту суспільної моралі. *Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства*: матеріали Міжнар. науково-практич. симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листоп.

2016 р.). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права ім. Короля Д. Галицького, 2016. С. 225-228.

176. Припхан І.І. Конституційно-правові засади захисту суспільної моралі. Дис. ... канд.. юрид. наук. 12.00.01. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. 230 с.

177. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20 листопада 2003 року №1296-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text>

178. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09 квітня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>

179. Про невідкладні додаткові заходи щодо здійснення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя: Указ Президента України від 15 березня 2002 року №258/2002 (із змінами і доповненнями)

180. Про серйозні недоліки у здійсненні заходів щодо захисту моральності та утвердження здорового способу життя в суспільстві: Указ Президента України від 4 лютого 2003 року №74/2003 (із змінами і доповненнями)

181. Пуховська А.С. Права людини в контексті правової антропології Бюлетень Міністерства юстиції України. 2014. №9. С. 109-115.

182. Пучков О.А. Юридическая антропология и развитие науки о государстве и праве: теоретические основы: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Екатеринбург, 2001. С. 20-27.

183. Пучков О.А. Теоретико-правовые основания юридической антропологии. Автореф. дис...д.ю.н. 12.00.01. Екатеринбург, 2000. 43 с

184. Рабінович С. Суспільна мораль як предмет етики й юриспруденції. Право України. 2011. №8. С. 173-179.

185. Радченко О. В. Гуманітарна парадигма як теоретико-методологічна модель демократичного врядування Ефективність державного управління. Збірник наукових праць ЛРІДУ НАДУ. Львів, 2011. №2 С. 35 – 40.
186. Расевич Василь. Українська система аморальних координат. 21 листопада 2013 р. Zaxid.Net/News URL: https://zaxid.net/ukrayinska_sistema_amoralnih_koordinat_n1297713
187. Репецький С.П. Іноземний досвід щодо кримінально-правової охорони суспільної моральності *Право і суспільство*. 2009. №5. С. 102–107.
188. Репецький С.П. Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 К., 2010. 259 с.
189. Репецький С.П. Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони: автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 К., 2010.18 с.
190. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). Справа N1-33/2004. 2 листопада 2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>
191. Российское законодательство X-XX в.: в 9 т. Т. 1. Законодательство Древней Руси. М.: Юрид. лит., 1984. 432 с. С.149
192. Российское уголовное право. Общая часть: Учебник /Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Спарк, 2000. 200 с.
193. Савинова Н. А. Совершенствование научного уровня уголовно-правовой политики в условиях информационного общества *Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування*: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 7 лютого 2014 р. С. 134—136.

194. Савінова Н. Удосконалення кримінально-правового забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні *Правова інформатика*. 2012. №2. С. 60-65.
195. Савінова Н.А. Кримінально-правова політика забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні: Дис... докт. юрид. наук: 12.00.08. Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 450 с.
196. Савінова Н.А. Кримінально-правова політика забезпечення інформаційного суспільства в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 Л., 2013. 40 с
197. Савченко А.В. Суспільна моральність як об'єкт злочинних посягань: моногр. /Савченко А.В., Репецький С.П. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. 280 с.
198. Сердюк П.П. Моральність як об'єкт кримінально-правової охорони Кримінальне право України: теорія і практика. 2007. №1. С. 3-26.
199. Сидоренко О.М. Право та мораль як основні способи правового впливу на поведінку суб'єктів. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані: монографія. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 405-420.
200. Соболев О.І., Южека Р.С. Проблеми криміналізації діянь проти моральності *Морально-етичні засади реформування кримінального законодавства України*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 10 квіт. 2015 р.); упоряд. к.ю.н., доц. В.В. Шаблистий. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 104-107.
201. Сотула О.С. Кримінально-правова охорона життя людини в країнах романо-германської правової сім'ї: ретроспектива, компаративістика, моделювання Х.: Видавець Іванченко І. С., 2015. 429 с.
202. Стрельцов Є.Л. Складні процеси реформування кримінального права України *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. №15. С. 82-90.

203. Стрельцов Є.Л. Сучасне кримінальне право України: стає та мінливе. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2 /відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 154-157.

204. Стрельцов Є.Л. Сучасний стан кримінального законодавства: оцінка через використання «математики» *Правове життя сучасної України*: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) /відп. ред. М.Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 3. С. 83-86.

205. Стрельцов Є.Л. Сучасність та перспективи розвитку кримінального права України: 20 років потому *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»* Одеса: Юрид. л-ра, 2012. Т. 11. С. 365-373.

206. Стрельцов Є.Л. Діалектика кримінального права. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані*: монографія Миколаїв: Іліон, 2016. С. 7-22.

207. Таганцев Н.С. Русское уголовное право: Часть общая. Лекции. Т. 1. 2-е изд., пересмотр. и доп. - СПб.: Гос. тип., 1902. 1200 с.

208. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: монографія Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2016. 256 с.

209. Тімофєєва Л.Ю. Гуманістична парадигма: досвід, виклики та перспективи кримінального права України: монографія Харків: Право, 2020. 280 с.

210. Тихонова О.В. Об'єкт кримінально-правової охорони та об'єкт злочину: співвідношення понять *Науковий вісник Львівського університету внутрішніх справ*. 2014 №2. С.249-255.

211. Трофимов Н.И. Уголовно-правовая охрана духовного и физического развития несовершеннолетних: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08 /Трофимов Николай Игнатьевич. Иркутск, 1979. 422 с.

212. Туляков В.А. Транзитивное уголовное право. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. Одеса: Юрид. л-ра, 2015. Т. 2. С. 163-166.

213. Туляков В.О. Дія кримінального права: динамічні аспекти. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»* Одеса: Юрид. л-ра, 2012. Т. 11. С. 389-390.

214. Туляков В.О. Сингулярність кримінального права та державний примус *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані*: монографія Миколаїв: Іліон, 2016. С. 23-30.

215. Туляков В.А. Уровни уголовно-правового регулирования *Актуальные проблемы государства и права*. Вип. 69. 2013. С.141-156

216. Туляков В.О. Кримінальне право сьогодення: ренесанс моделі сталого розвитку. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. №2(3). С. 1-19.

217. Туляков В.О. Моральна адекватність кримінально-правової заборони. *Актуальні проблеми держави і права*: О.: Фенікс, 2008. Вип. 44. С. 257-261. С. 257-262.

218. Туляков В.О., Тулякова М.А. Динаміка кримінального права: основні закономірності. *Актуальні проблеми держави і права* О.: Юрид. л-ра, 2005. Вип. 25. С. 488-491.

219. У Миколаєві поліцейські викрили порностудію URL: <https://suspilne.media/90036-u-mikolaevi-policejski-vikrili-pornostudiu/>

220. У Черкасах викрили порностудію. URL: <https://www.facebook.com/636906136481028/posts/826922287479411/>

221. Уголовная политика и её реализация органами внутренних дел: учеб. [Електронний ресурс] /под ред. Л.И. Беляевой; Д.И. Аминов, С.С. Босхолов, В.Д. Малков и др. М.: Акад. управления МВД России, 2003. 246 с. URL http://www.pravo.vuzlib.org/book_z837.html

222. Уголовная политика и правоприменительная практика: Сборник статей по материалам V Международной научно-практической конференции: 3 ноября 2017 г. СПб: ИД «Петрополис», 2017. 446 с.

223. Уголовное право России. Общая часть. /Под ред. А.И. Рарога. 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Эксмо, 2009. С. 10.

224. Узагальнення судової практики в частині розгляду справ про адміністративні правопорушення та кримінальних справ про злочини проти громадського порядку та моральності (ст. 173 КУпАП, ст.ст. 293-304 КК України) у 2011 році URL: <http://kr.vn.court.gov.ua/sud0210/analiz/18717/>

225. Фальковський А.О. Аксіологічний підхід в методології сучасної юриспруденції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12 Одеса, 2011. 17 с.

226. Фесенко Є.В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення (коментар законодавства та судової практики) К., 2001 С. 6-16.

227. Філософський словник соціальних термінів. Х. 2005.672 с.

228. Франчук В.И., Прыгунов П.Я., Мельник С.И. Политика безопасности деятельности: системный подход *Науковий вісник Львівського університету внутрішніх справ*. 2017. №1. С.159-163.

229. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. К.: Атіка, 2005. С. 374.

230. Фріс П.Л. Кримінально–правова політика України: дис. ...д-ра. юрид. наук: 12.00.08. Івано-Франківськ: Прикарпатський юридичний інститут внутрішніх справ, 2005. 381 с.

231. Фукуяма Ф. Конец истории? Вопросы философии. 1990. №3. С. 84—118.

232. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 К., 2007. – С.60.

233. Хряпінський П.В. Гуманізація кримінального законодавства: навч. Посіб. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2009. 335 с.

234. Цимбалюк В.С. Суспільна мораль як різновид інформаційної безпеки *Правова інформатика*, №1(25) С25-27 2010
URL:<http://ippi.org.ua/sites/default/files/10tvsrib.pdf>

235. Честное И.Л. Правопонимание в эпоху постмодерна *Правоведение*. 2002.№2.С. 4-16.

236. Чугуніков І.І. Криза кримінально-правової системи України: природний процес чи штучне утворення? *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 21 /Голов. ред. М.В. Афанасьєва; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса: Гельветика, 2018. С. 137-173.

237. Чугуніков І.І. Додатково охоронювані суспільні відносини у світлі соціально-нормативної концепції об'єкта злочину. *Держава та регіони: серія Право*. 2020. №1 (67). Т.2 С. 113-121.

238. Шаблистий В.В. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ: Ліра ЛТД, 2015. 420 с.

239. Шаблистий В.В. Історико-правові аспекти філософської концепції безпеки людини *Право і суспільство*: науковий журнал. 2012. №5. С. 109-115.

240. Шаблистий В.В. Теоретико-прикладні засади кримінально-правового забезпечення безпеки людини в Україні: автореф. дис. .. д. юрид. наук: 12.00.08 Х., 2016. 39 с.

241. Шаповал В.М. Антропологічні виміри розвитку філософії права в Україні. *Проблеми філософії права*. 2003. Том 1. С. 120-130.

242. Шугуров М.В. Баланс и дисбаланс как категории правовой реальности: системно-синергетический подход. *Российский журнал правовых исследований*. 2016. №1 (6). С. 87–98.

243. Boychenko V.P. Social development and public morals: problems of criminalization. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. №5(33) p.5-130.

244. Case of Engel and Others v. the Netherlands (Application no. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72) 8 June 1976 URL: <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-57479>;

245. Case of Jussila v. Finland (Application no. 73053/01) 23 November 2006 URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-78135%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-78135%22]})

246. Corina Heri. Beg your Pardon!: Criminalisation of Poverty and the Human Right to Beg in Lăcătuș v. Switzerland. February 10, 2021 URL: <https://strasbourgobservers.com/category/cases/lacatus-v-switzerland/>

247. ECHR Case of Alekseyev v. Russia, Application nos 4916/07, 25924/08, 14599/09, 21 October 2010, URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101257>.

248. Fletcher Robin. Victimless Crime. 30 October 2019. URL: <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780195396607/obo-9780195396607-0272.xml>

249. History and power in the study of law: new directions in legal anthropology /edited by June Starr and Jane F. Collier. Cornell University Press, 1989. 377 p.

250. Human rights, culture and context: anthropological perspectives /edited by Richard A. Wilson. London; Sterling, Va.: Pluto Press, 1997. 227 p.

251. Michel Foucault. Surveiller et punir: Naissance de la prison. — Paris: Gallimard, 1975. 328 c.

252. Pirie, F. The anthropology of law /Fernanda Pirie. Oxford University Press, 2013. 268 p.

253. Pospíšil, L. Anthropology of law: a comparative theory. New York: Harper & Row, 1971. 385 p.

254. Rosen, L. The anthropology of justice: law as culture in Islamic society NY: Cambridge University Press, 1989. 101 p.

255. Sliuzko, V., & Plakhtii, S. Moral Consciousness as Philosophic Notion. Pedagogical Discourse, 2014. (16), p. 173-178. URL: <http://ojs.kgpa.km.ua/index.php/peddiscourse/article/view/388>

256. The penalty imposed on the applicant for begging in public breached the Convention. Press Release. ECHR 21 (2021) /19.01.2021

257. Victimless Crime - Rationale - Crimes, Criminal, Law, and Serious. JRank Articles. URL: <https://law.jrank.org/pages/2256/Victimless-Crime-Rationale.html#ixzz6Skbww0zAhttps://law.jrank.org/pages/2256/Victimless-Crime-Rationale.html#ixzz6SkauICq0>

ДОДАТКИ

Додаток 1. Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Бойченко В.П. Моральне і злочинне в кримінальному праві Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2017. Вип. 26. С. 92–95.
2. Бойченко В.П. Недоліки кримінальної політики та антропологічний вимір у протидії злочинам проти моральності Прикарпатський юридичний вісник. 2017. Вип. 1. С. 153–157.
3. Бойченко В.П. Антропологічний аналіз злочинів проти моральності: концептуальні основи. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. Том 3. Випуск 2. С. 93–96.
4. Бойченко В.П. Захист суспільної моралі засобами кримінального права. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. Випуск 3. С. 165–168.
5. Бойченко В.П. Концептуальні основи кримінально-правової протидії злочинам проти моральності. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. №2. Том 2. С. 196–199.
6. Boychenko V.P. Anthropological development and public morals: problems of criminal policy. SWorldJournal. 2020. №6. P.109–115.
7. Boychenko V.P. Social development and public morals: problems of criminalization. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2020. №5(33). P.167–170.
8. Бойченко В. Уголовно-правовые взгляды Гегеля в свете антропологического подхода Правове життя сучасної України: матер. міжнар. наук.– практ. конф. (16–17 травня 2013 р.). Т. 2. Одеса: Юрид. літ-ра, 2013. С. 316–318.
9. Бойченко В.П. Уголовно-правовая антропология, позитивизм Беккария и диалектика Гегеля Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової

доктрини: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 250-річчю трактату Чезаре Беккарія (м. Одеса, 13 черв. 2014 р.). Одеса: Юрид. л-ра, 2014. С. 344–346.

10. Бойченко В.П. Щодо проекту Дорожньої карти протидії злочинам проти моралі. Право як ефективний суспільний регулятор: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 14–15 лютого 2020 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 117–119.

11. Бойченко В.П. Архітектоніка злочинів проти моралі у сучасній доктрині. Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку: міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 6–7 березня 2020 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020. С. 201–203.

Апробація результатів дослідження. Дисертація підготовлена на кафедрі кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», де проходило її обговорення і рецензування. Положення дисертації доповідалися і обговорювалися на наступних науково-практичних конференціях:

Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 травня 2012 р.);

Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права» (м. Одеса, 11 жовтня 2012р.);

Науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2013р.);

Міжнародній науково-практичній конференції «Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини»: (м. Одеса, 13 черв. 2014 р.):

Інтернет-конференції «Нормативні та прикладні засади удосконалення інституту призначення покарання та інших заходів кримінально-правового впливу» (м. Одеса, 27 грудня 2015р.);

Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Кримінально-правова політика України у дискурсі рішень Європейського суду з прав людини» (м. Одеса, 23 квітня 2016р.);

Міжнародній науково-практичній конференції «Право як ефективний суспільний регулятор» (Львів, 14–15 лютого 2020 р.);

Міжнародній науково-практичній конференції «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (Харків, 6–7 березня 2020р.).

Додаток 2 Акти впровадження

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Голова ГО «Асоціація слідчих суддів України»

С.А. Чванкін

15 лютого 2021 року

А К Т

**впровадження результатів науково-дослідної роботи «Кримінально-правова
охорона суспільної моралі в Україні: антропологічний вимір» в практику діяльності
Асоціація слідчих суддів України**

Комісія у складі членів Асоціація слідчих суддів України склали цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати наукових розробок науково-дослідної роботи «Кримінально-правова охорона суспільної моралі в Україні: антропологічний вимір», виконаної на кафедрі кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» Бойченко Віталієм Петровичем під керівництвом д.ю.н., проф. В.О. Тулякова у вигляді наукових публікацій, які присвячені вдосконаленню кримінально-правової політики та кримінального законодавства.

Комісія вважає, що викладені в публікаціях пропозиції та висновки заслуговують практичного використання у діяльності Асоціація слідчих суддів України при кваліфікації кримінальних правопорушень, виявленні колізій та прогалин в кримінально-правовому регулюванні суспільних відносин та пошуку шляхів їх подолання.

Рекомендуються наукові публікації автора проекту, а саме:

1. Бойченко В. П. Моральне і злочинне в кримінальному праві *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2017. Вип. 26. С. 92–95.
2. Бойченко В. П. Недоліки кримінальної політики та антропологічний вимір у протидії злочинам проти моральності *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. С. 153–157.
3. Бойченко В. П. Антропологічний аналіз злочинів проти моральності: концептуальні основи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Том. Випуск 2. С. 93–96.
4. Бойченко В. П. Захист суспільної моралі засобами кримінального права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Випуск 3. С. 165–168.
5. Бойченко В. П. Концептуальні основи кримінально-правової протидії злочинам проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 2. Том 2. С. 196–199.
6. Бойченко В. П. Щодо проекту Дорожньої карти протидії злочинам проти моралі. *Право як ефективний суспільний регулятор: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 14–15 лютого 2020 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 117–119.
7. Бойченко В. П. Архітектура злочинів проти моралі у сучасній доктрині. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку: міжнародна науково-практична конференція* (м. Харків, 6–7 березня 2020 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020. С. 201–203.

Голова ГО «Асоціація слідчих суддів України»

С.А. Чванкін

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Голова Ради адвокатів Одеської області

Й.Л. Бронз
2021 року

А К Т

впровадження результатів науково-дослідної роботи «Кримінально-правова охорона суспільної моралі в Україні: антропологічний вимір» в практику діяльності Ради адвокатів Одеської області

Комісія у складі членів Ради адвокатів Одеської області склали цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати наукових розробок науково-дослідної роботи «Кримінально-правова охорона суспільної моралі в Україні: антропологічний вимір», виконаної на кафедрі кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» Бойченко Віталієм Петровичем під керівництвом д.ю.н., проф. В.О. Тулякова у вигляді наукових публікацій, які присвячені вдосконаленню кримінально-правової політики та кримінального законодавства.

Комісія вважає, що викладені в публікаціях пропозиції та висновки заслуговують практичного використання у діяльності Ради адвокатів Одеської області при кваліфікації кримінальних правопорушень, виявленні колізій та прогалин в кримінально-правовому регулюванні суспільних відносин та пошуку шляхів їх подолання.

Рекомендуються наукові публікації автора проекту, а саме:

1. Бойченко В. П. Моральне і злочинне в кримінальному праві *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2017. Вип. 26. С. 92–95.
2. Бойченко В. П. Недоліки кримінальної політики та антропологічний вимір у протидії злочинам проти моральності *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. С. 153–157.
3. Бойченко В. П. Антропологічний аналіз злочинів проти моральності: концептуальні основи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Том. Випуск 2. С. 93–96.
4. Бойченко В. П. Захист суспільної моралі засобами кримінального права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Випуск 3. С. 165–168.
5. Бойченко В. П. Концептуальні основи кримінально-правової протидії злочинам проти моральності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 2. Том 2. С. 196–199.
6. Бойченко В. П. Щодо проекту Дорожньої карти протидії злочинам проти моралі. *Право як ефективний суспільний регулятор: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 14–15 лютого 2020 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 117–119.
7. Бойченко В. П. Архітектура злочинів проти моралі у сучасній доктрині. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку: міжнародна науково-практична конференція* (м. Харків, 6–7 березня 2020 р.). Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2020. С. 201–203.

Голова Ради адвокатів Одеської області

Й.Л. Бронз

Додаток 3. Проект Закону України «Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України (відносно відповідальності за злочини проти суспільної моралі)

Проект

ЗАКОН УКРАЇНИ

«Про внесення змін до Кримінального кодексу України»

(відносно відповідальності за)

Верховна Рада України **п о с т а н о в л я є :**

Внести зміни до Кримінального кодексу України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, №25-26, ст.131), доповнюючи його наступними положеннями:

Статті 301-303 Кримінального Кодексу України викласти у наступній редакції:

«Стаття 301. Незаконне поводження з предметами порнографічного характеру

Збут неповнолітнім чи розповсюдження серед них творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру,

Караються...

2. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені щодо творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, що містять дитячу порнографію,

3. Примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру

-

караються

Стаття 302. Створення або утримання місць розпусти і звідництво

1. Створення або утримання місць розпусти неповнолітніх, а також звідництво для розпусти неповнолітніх -

караються

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені із залученням малолітньої особи, -

караються

Стаття 303. Сутєнерство або втягнення дитини в заняття проституцією

1. Втягнення неповнолітньої особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану цієї особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, або сутєнерство -

караються

2. Дії, передбачені частиною першою, другою або третьою цієї статті, вчинені щодо малолітнього, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються

Примітка: 1. Під сутєнерством у цій статті слід розуміти дії особи по забезпеченню заняття проституцією іншою особою.

2. Відповідальність за втягнення малолітнього чи неповнолітнього в заняття проституцією чи примушування їх до заняття проституцією за цією статтею має наставати незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням обману, шантажу, уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності.

II. Цей закон вступає у силу з дня його опублікування.

Голова Верховної Ради

України
